

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัย การพัฒนารูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมโดยการศึกษาเอกสารที่เป็นหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก
2. หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
3. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพการศึกษา
4. หลักการ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนขนาดเล็ก
5. บริบทสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1
6. แนวคิดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

2.1.1 หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษา

การจัดการศึกษาให้มีคุณภาพและได้มาตรฐานสอดคล้องกับความต้องการของบุคคลและสังคมมีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาคนในประเทศให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้เพราะคุณภาพการศึกษาของคนในประเทศเป็นสิ่งที่จะชี้นำการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในอนาคต การศึกษาเป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพและความสามารถด้านต่างๆ ในการประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอย่างมีความสุข คุณภาพการศึกษาจึงเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุดประเด็นหนึ่งของสังคม ซึ่งสังคมไทยและกระทรวง ศึกษาธิการกำลังให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ และพยายามพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถาน ศึกษาทุกแห่งให้สูงขึ้น ดังนั้นองค์การทางการศึกษาต้องมองเรื่องการปรับปรุงคุณภาพว่าจำเป็นจะต้องดำเนินการ สถานศึกษาจึงต้องจัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนทุกคนได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ มีความรู้ ความสามารถ ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรการศึกษา ขั้นพื้นฐานอย่างเต็มศักยภาพ การพัฒนาคุณภาพการศึกษาจะเกิดขึ้นเมื่อผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง คณะกรรมการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และผู้ร่วมงานทุกคนเปลี่ยนเจตคติหันมาให้

ความสำคัญเกี่ยวกับภาวะผู้นำ การทำงานเป็นทีม การประสานความร่วมมือ และการมีความสำนึก ร่วมกันของผู้ปกครอง รัฐบาล เจ้าหน้าที่ ผู้แทนชุมชน ผู้นำทางธุรกิจ (Arcaro, 1995, pp. 56-57)

การจัดการศึกษาของไทยมีปัญหาหลายประการ ซึ่งยังไม่สนองตอบและยังไม่เอื้อต่อการพัฒนา ประเทศได้สมบูรณ์มากนัก ดังนั้นบุคคลในวงการศึกษาก็ได้แสวงหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะสร้างความ มั่นใจในคุณภาพการศึกษา โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนซึ่งเป็นหน่วยงานที่มี ภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อผู้รับบริการทางการศึกษาโดยตรง ให้มีการดำเนิน การทั้งด้านปัจจัย กระบวนการและผลผลิตให้มีมาตรฐานการศึกษาตามที่กำหนด การประกันคุณภาพการศึกษาจึงเป็น มาตรฐานหนึ่งที่จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นและแก้ปัญหาที่กล่าวมาได้ (สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์, 2542, น. 3) โรงเรียนจึงต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการบริหารคุณภาพ สร้างความเชื่อมั่นแก่สังคมว่ามี ความสามารถในการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีคุณธรรม ความรู้ มีความสุข ตามที่สังคมคาดหวังไว้ ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก (นักเรียนต่ำกว่า 120 คน) เป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งในการพัฒนา คุณภาพการศึกษา เนื่องจากขาดความพร้อมทั้งในการบริหารจัดการและการจัดการเรียนการสอนมี ข้อจำกัด ทั้งด้านครู บุคลากร งบประมาณ สื่อ วัสดุ อุปกรณ์การเรียนการสอน ฯลฯ ทำให้นักเรียนใน โรงเรียนขนาดเล็กขาดโอกาสที่จะได้รับการ ศึกษาที่มีคุณภาพ (จรรยา จีบบัง, 2555, น. 62) ดังนั้นการ พัฒนารูปแบบการจัดการคุณภาพการ ศึกษา เพื่อการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ จะส่งผลโดยตรงต่อการยกระดับคุณภาพการศึกษาของประเทศขึ้นด้วย

นอกจากนี้แล้ว สำนักงานคณะกรรมการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, น. 1-6) ได้กำหนดนโยบาย การบริหารการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กตามแนวทางมาตรการจัดการเชิงยุทธศาสตร์ของ คณะกรรมการกำหนดเป้าหมายและนโยบายกำลังคนภาครัฐ มีสาระสำคัญ ดังนี้

1. เพิ่มประสิทธิภาพและลดความสูญเปล่าของโรงเรียนขนาดเล็กด้วยมาตรการที่เหมาะสม ได้แก่ การควบคุม การปรับปรุงประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่าย ตลอดจนการสนับสนุนทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยมีการจัดทำแผนที่ตั้งสถานศึกษา และแผนการดำเนินงาน ตามแบบฉบับได้ภายในปี 2561

2. จัดให้มีการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็กในพื้นที่ เพื่อให้เกิดขนาดที่เหมาะสมโดยชดเชย ค่าเดินทางแก่พ่อแม่ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถจัดสรรอัตราค่าจ้างครูและงบประมาณที่เสริมสร้างการพัฒนา คุณภาพการศึกษาได้อย่างเต็มที่

3. เร่งการดำเนินการให้โรงเรียนขนาดเล็กมีคุณภาพดียิ่งขึ้น ด้วยวิธีการที่หลากหลาย อาทิ ส่งเสริมโรงเรียนดีประจำตำบล การควบรวมและถ่ายโอนสถานศึกษาขนาดเล็ก ซึ่งไม่ได้อยู่ในพื้นที่ กันดาร ห่างไกลและให้การอุดหนุนค่ายานพาหนะ

4. ใช้ระบบงบประมาณและทรัพยากรเป็นสิ่งจูงใจในการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กมากจนไม่สามารถพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กนั้นได้โดยให้ควบรวมเป็นโรงเรียนที่สามารถบริหารจัดการเพื่อการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

จากหลักการและแนวคิดดังกล่าว หากโรงเรียนขนาดเล็กมีรูปแบบการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาที่ถูกต้อง มีความเหมาะสมกับบริบท จะส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของโรงเรียนขนาดเล็กสูงขึ้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการสังเคราะห์องค์ประกอบหลักและองค์ประกอบย่อย เพื่อกำหนดเป็นรูปแบบการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็ก ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไป

2.1.2 การสังเคราะห์องค์ประกอบหลักของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

ในการสังเคราะห์องค์ประกอบหลักของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็กครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารตำราทางวิชาการ นำมาสังเคราะห์สรุปเป็นองค์ประกอบของรูปแบบ เพื่อนำ ไปสู่การวิจัยรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต่อไป โดยมีรายละเอียดการดำเนินการ ดังนี้

Rowley (1996) ได้เสนอรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาไว้ 5 ด้าน คือ 1) ต้องปรับปรุงกลยุทธ์ด้านคุณภาพการเรียนการสอน 2) รูปแบบของการปรับปรุงการเรียนการสอนต้องมีลักษณะยืดหยุ่น 3) ต้องดูแลพันธกิจของครู อาจารย์ และต้องพัฒนาครู อาจารย์ 4) ต้องประสานความสัมพันธ์กับหน่วยงานในองค์กร และ 5) ข้อมูลความต้องการต่างๆ ต้องนำมาประเมินและสามารถอธิบายความก้าวหน้าได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (2542, น. 10-12) กล่าวถึง การจัดการบริหาร ว่า การบริหารเป็นการดำเนินงานของบุคคลเพื่อให้บริการทางการศึกษาแก่สมาชิกของสังคม ให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยได้กำหนดไว้ 3 เกณฑ์ คือ 1) มีระบบการบริหารจัดการที่ทันสมัย 2) สร้างบรรยากาศการทำงานที่เป็นประชาธิปไตย และ 3) มีระบบการตรวจสอบและรายงานคุณภาพภายในที่เหมาะสม

ปรัชญา เวสารัชช์ (2545, อ้างถึงในศิริ ถีอาสนา, 2557, น. 49) ได้วิเคราะห์สรุปหลักการจัดการคุณภาพการศึกษาจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติมทุกฉบับ ในมาตรา 9 ไว้ดังนี้ 1) หลักเอกภาพด้านนโยบายและมีความหลากหลายในการปฏิบัติ

2) หลักการกระจายอำนาจ 3) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาและจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา
ทุกระดับ 4) การส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู 5) การระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆมาใช้ในการจัด
การศึกษา 5) การมีส่วนร่วม

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้กำหนดนโยบายแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ ภายใต้การบริหารจัดการแบบองค์รวม ที่เน้น
การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน (All for Education) โดยการกระจายอำนาจให้หน่วยงานในระดับ
พื้นที่ มีอิสระในการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินการที่สอดคล้องกับสภาพข้อจำกัดเพื่อให้การพัฒนา
คุณภาพและประสิทธิภาพการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ส่งผลต่อ
คุณภาพนักเรียนตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของหลักสูตร จึงกำหนดยุทธศาสตร์และเงื่อนไขการดา
เนินการ ดังนี้

1. การเป็นศูนย์โรงเรียน (School Center) คือ การพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการ
โรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียน 120 คนลงมา ในลักษณะนำนักเรียนมาเรียนรวมกันทั้งหมด หรือ มา
เรียนรวมกันเป็นบางชั้นเรียน หรือจัดการเรียนการสอนเป็นช่วงชั้น และพัฒนารูปแบบการบริหาร
จัดการร่วมกัน

2. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ เป็นการจัดการเรียนรู้แบบช่วงชั้นและบูรณาการ
เนื้อหาวิชา โดยการศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร แล้วนำวัตถุประสงค์และเนื้อหาการเรียนรู้ในแต่ละ
กลุ่มวิชาที่สอดคล้องกันมาเชื่อมโยงสู่การจัดการหน่วยการเรียนรู้แบบบูรณาการ หลังจากนั้นจึงนำ
หน่วยการเรียนรู้ที่บูรณาการแล้วมากำหนดกิจกรรม เพื่อให้สามารถจัดการเรียนรู้ได้ครั้งเดียวพร้อม
กันในแต่ละช่วงชั้น ทำให้ครูมีความใกล้ชิดกับนักเรียน สามารถมองเห็นความแตกต่างระหว่างผู้เรียน
และแก้ปัญหาเป็นรายกรณีศึกษา (Case Study) ได้ เมื่อโรงเรียนดำเนินการจัดการเรียนรู้แบบบูรณา
การ และผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีคุณภาพตลอดเวลา ส่งผลให้คุณภาพนักเรียนดีขึ้น

3. การพัฒนาศักยภาพครู ครูควรได้รับการพัฒนาศักยภาพในการทำงาน กระบวนการ
จัดการเรียนรู้ ได้แก่ กระบวนการพัฒนาหลักสูตรอันเป็นภารกิจสำคัญของโรงเรียน รวมทั้งเป็นหัวใจ
สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ตามปรัชญาการจัด
การศึกษาปัจจุบัน เป็นการพัฒนาศักยภาพในการทำงานอันเป็นภารกิจสำคัญของการปฏิบัติการสอน
ของครู และการบริหารวิชาการของโรงเรียนด้วย

4. การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
หมายถึง การกำหนดจุดหมาย สาระ กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียน และการวัดประเมินผล ที่มุ่ง
พัฒนา “คน” และ “ชีวิต” ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ได้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับความ
ถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2547) ได้จัดทำโครงการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับโรงเรียนขนาดเล็กที่มีนักเรียนตั้งแต่ 120 คนลงมา เพื่อได้รับการพัฒนาให้มีคุณภาพสูงในเรื่องคุณภาพของนักเรียน กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการ ทั้งนี้ให้กำหนดกิจกรรมเพื่อให้การจัดการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล จึงได้กำหนดกิจกรรม การดำเนินงาน ดังนี้

1. สร้างความตระหนักในการที่จะช่วยสนับสนุนเพื่อยกระดับคุณภาพของโรงเรียนในท้องถิ่นของตน โดยเฉพาะชุมชนที่มีโรงเรียนขนาดเล็ก
2. สืบหาข้อมูลพื้นฐานเพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เป็นสารสนเทศ ที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก
3. จัดทำแผนที่ทางการศึกษา ซึ่งจะแสดงที่ตั้งของโรงเรียน เส้นทางคมนาคม แหล่งทรัพยากรสนับสนุน ตัวป้อนที่เป็นทั้งนักเรียนและทรัพยากรบุคคลอื่น ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนจัดสรรโอกาสทางการศึกษา และปรับปรุงคุณภาพ
4. จัดทำแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก โดยนำข้อมูลและสารสนเทศที่สำรวจได้ข้างต้น มาจัดทำเป็นเป้าหมายพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก โดยจำแนกโรงเรียนขนาดเล็กออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) โรงเรียนที่มีคุณภาพและชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี 2) โรงเรียนที่พร้อมรับการพัฒนาให้มีคุณภาพ และ 3) โรงเรียนที่ไม่มีคุณภาพและชุมชนไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนา ซึ่งต้องยุบรวม เลิกล้ม เพราะประชาชนขาดศรัทธา ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุนและมีทางเลือกในการบริหารจัดการแบบอื่นที่ดีกว่า แผนดังกล่าวมีทั้งแผนระยะยาวและระยะสั้น มีตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจน รวมทั้งมีงบประมาณ บุคลากร และทรัพยากรอื่น ให้แก่สถานศึกษาขนาดเล็กอย่างเพียงพอต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา การจัดสรรงบประมาณบุคลากรและทรัพยากรอื่น ให้แก่สถานศึกษาขนาดเล็ก อาจจัดโดยใช้หลักเกณฑ์ที่แตกต่างไปจากสถานศึกษาอื่นโดยทั่วไปก็ได้ ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความจำเป็นและความขาดแคลนของสถานศึกษาขนาดเล็ก
5. จัดซื้อหนังสือเรียน แบบฝึกหัด ให้แก่นักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก
6. หน่วยคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่ ซึ่งเรียกว่า Computer Mobile Unit
7. จัดหาสื่อการเรียนการสอน หนังสือห้องสมุด เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เกิดการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ได้อย่างมี

8. การหมุนเวียนครู โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนที่มีครู ไม่ครบชั้นเรียนขาดแคลนครูที่มีความสามารถเฉพาะทาง ดังนั้นจึงทำให้นักเรียนขาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้จากกิจกรรมที่ครูมีประสบการณ์จัดขึ้นอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องหาบุคลากรเพิ่มเติมให้กับโรงเรียนขนาดเล็ก ซึ่งบุคลากรอาจจะมาจากโรงเรียนที่มีครูเกินเกณฑ์ที่กำหนดไว้ หรืออาจเป็นนักศึกษา

ฝึกสอน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งโรงเรียนขนาดเล็กต้องบริหารจัดการเรื่องเวลาสำหรับบุคคลภายนอกอย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดในรูปแบบการหมุนเวียนครู

9. การพัฒนาครู รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนขนาดเล็ก ต้องมีลักษณะต่างจากโรงเรียนทั่ว ๆ ไปในบางเรื่อง ทั้งนี้เนื่องจากโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่จะขาดแคลนปัจจัยด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาครูไม่ครบชั้นเรียน แต่การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จะต้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตรงตามเจตนารมณ์ของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งพัฒนาครูในโรงเรียนขนาดเล็ก เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

โดยที่รูปแบบการพัฒนาครูนั้นคงต้องพยายามไม่ให้ครูทิ้งห้องเรียนไปเข้ารับการอบรมสัมมนา

10. การนิเทศและติดตามผล การนิเทศเป็นกระบวนการแนะนำช่วยเหลือผู้บริหารและครูในโรงเรียนขนาดเล็ก ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นการติดตามผลการดำเนินงานจะช่วยให้สามารถเสริมจุดเด่นและแก้ไขจุดอ่อนได้อย่างทันที่ ผู้ที่จะไปนิเทศก็คือศึกษานิเทศก์จากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

11. การซ่อมแซมอาคารสถานที่ สืบเนื่องจากโรงเรียนขนาดเล็กได้รับงบประมาณค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับการก่อสร้าง การซ่อมแซม เพราะการจัดสรรงบประมาณได้คำนึงถึงความคุ้มค่าเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา ดังนั้นโรงเรียนขนาดเล็กจึงได้รับงบประมาณด้านนี้น้อยหรือไม่ได้รับเลยในบางปี ในขณะที่สภาพอาคารสถานที่ของโรงเรียนขนาดเล็กยังชำรุดทรุดโทรมอยู่ ซึ่งจำเป็นต้องซ่อมแซมอย่างเร่งด่วน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพิษณุโลก เขต 2 (2547) ได้กำหนดหลักการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กไว้ 7 รูปแบบ โดยเฉพาะ “รูปแบบการหมุนเวียนครู” มีความสอดคล้องกับรูปแบบการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน กล่าวคือ 1) ใช้ครูในโรงเรียนที่มีอัตรากำลังเกินเกณฑ์สมัครใจที่จะไปช่วย ในโรงเรียนขนาดเล็ก ที่ขาดแคลนกำลังครู สัปดาห์ละ 1-2 วัน โดยได้รับการสนับสนุนค่าพาหนะและค่าตอบแทนพอสมควร 2) ครูเพียงพอแต่วุฒิไม่ตรง ให้สลับโรงเรียนกันสอน โดยได้รับการสนับสนุนค่าพาหนะและค่าตอบแทนตามสมควร 3) จ้างครูอัตราจ้าง จำนวน 1 คน แล้วหมุนเวียนไปสอนในโรงเรียนต่าง ๆ 2- 3 โรงเรียน โดยสนับสนุนงบประมาณค่าพาหนะสมทบกับค่าจ้าง 4) จ้างครูอัตราจ้าง จำนวน 1 คน ปฏิบัติงานแทนครูแกนนำ หรือ ครูต้นแบบ แล้วให้ครูแกนนำหรือครูต้นแบบหมุนเวียนไปช่วยเหลือโรงเรียนขนาดเล็ก 5) ขอนักศึกษาฝึกสอนจากหน่วยงาน/สถาบันทางการศึกษาต่าง ๆ และ 6) ใช้วิทยากรท้องถิ่นมาช่วยสอน โดยสนับสนุนค่าตอบแทน

กระทรวงศึกษาธิการ (2550, อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554, น. 65) รายงานว่าโรงเรียนประถมศึกษานขนาดเล็กระบบปัญหาคล้ายคลึงกันใน 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการเรียนการสอน ด้านความพร้อมทางปัจจัยของโรงเรียน และด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนา

โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้พยายามแสวงหารูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำมาแก้ปัญหาดังกล่าว ทั้งนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ยกร่างยุทธศาสตร์ในการพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก 4 ยุทธศาสตร์ โดยมีเป้าประสงค์ที่จะวางแผนและบริหารจัดการเพื่อจำกัดจำนวนโรงเรียนขนาดเล็กให้ดำรงอยู่ เฉพาะที่มีความจำเป็นและพัฒนาให้มีคุณภาพ ดังนี้ 1) ยุทธศาสตร์พัฒนาระบบวางแผนและการบริหารจัดการ 2) ยุทธศาสตร์พัฒนาระบบการเรียนการสอนและการประกันคุณภาพการศึกษา 3) ยุทธศาสตร์เสริมสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งของโรงเรียน และ 4) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2551) ได้วางกรอบการดำเนินงานโรงเรียนขนาดเล็ก ให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานำไปดำเนินการตามยุทธศาสตร์ ดังนี้ 1) การวางแผนและการบริหารจัดการ 2) การพัฒนาระบบการจัดการเรียนการสอนและการประกันคุณภาพ 3) การเสริมสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งของโรงเรียน และ 4) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, อ้างถึงใน ศิริ ถีอาสนา. 2557, น. 51) ได้กำหนดหลักการและแนวคิด (Core Value and Concepts) เพื่อการบริหารจัดการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนมาตรฐานสากล โดยมีแนวคิดจากพื้นฐานจากแนวคิดและค่านิยมหลัก 11 ประการ คือ 1) การนำที่มีวิสัยทัศน์ 2) การจัดการศึกษาที่ยึดหลักการเรียนรู้แกนกลาง 3) การเรียนรู้ขององค์กรและชุมชน 4) การให้คุณค่ากับคณะครู บุคลากรและผู้มีส่วนร่วม 5) ความคล่องแคล่วและกระตือรือร้น 6) การมุ่งอนาคต 7) การจัดการเพื่อให้เกิดนวัตกรรม 8) การบริหารจัดการบนพื้นฐานข้อมูลจริง 9) ความรับผิดชอบต่อสาธารณะ/สังคมและความเป็นพลเมืองดี 10) การมุ่งเน้นผลลัพธ์และการสร้างคุณค่า 11) มุมมองเชิงระบบ

ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2555) ได้แสดงทัศนะว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาควรประกอบด้วย 1) ด้านนโยบาย 2) ด้านการเรียนการสอน 3) ด้านการบริหารจัดการ และ 4) ด้านอาคารสถานที่

ศิริ ถีอาสนา (2557, น. 197) ได้สรุปแนวทางการจัดการคุณภาพการศึกษาไว้ว่า การจัดการคุณภาพการศึกษามีแนวทาง ดังนี้ 1) การพัฒนาระบบการจัดการคุณภาพการ ศึกษาควรเป็นไปอย่างต่อเนื่อง 2) ระบบควรประกอบด้วย การควบคุมหรือการพัฒนาคุณภาพ การตรวจสอบคุณภาพและการประเมินคุณภาพ 3) การพัฒนาระบบควรคำนึงถึงทักษะการสอน ทักษะการจัดการ มาตรฐานหลักสูตร การจูงใจ 4) มีการถ่วงดุลอำนาจระหว่างฝ่าย 5) ความมีภาวะผู้นำของผู้บริหาร 6) ยึดเกณฑ์ของ Molcom Baldrige Criteria 7) มีการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน 8) มีแผนยุทธศาสตร์ 9) มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา 10) การบริหารทุกอย่างต้องคำนึงถึงผู้เรียนเป็น

หลัก 11) บรรยากาศสภาพแวดล้อมต้องเอื้ออำนวย 12) ผู้มีส่วนได้เสียให้การสนับสนุน และ 13) มีการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี

วาสนา ทวีกุลทรัพย์ (2558, น. 28) เสนอแนวทางการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปจัดการศึกษาในสถานศึกษาเพื่อนำมาพัฒนาคุณภาพการเรียน โดยเฉพาะในด้านเนื้อหา กิจกรรม และสื่อให้ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยครอบคลุม 1) วัตถุประสงค์ของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน 2) การนำหลักพอเพียงไปปรับใช้ในโรงเรียน 3) การจัดการเรียนการสอน โดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ 4) การจัดระบบบริหารจัดการของสถานศึกษาตามแนวของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 5) การให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 6) การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษา

จากหลักการ แนวคิด ผลการศึกษาและข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดการคุณภาพการศึกษา ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำไปสังเคราะห์เพื่อกำหนดเป็นองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก เพื่อนำไปสู่การดำเนินการวิจัย รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1

สังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษา

หลักการ แนวคิด การจัดการคุณภาพ การศึกษา	แหล่งข้อมูล													
	Rowley (1996)	สช. (2542)	ปรัชญา เสาร์จันท์ (2545)	กระทรวงศึกษาธิการ (2546)	สพฐ. (2547)	สพท. พิษณุโลก เขต 2 (2547)	กระทรวงศึกษาธิการ (2550)	สพฐ. (2551)	สพฐ. (2553)	ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2555)	ศิริ ถิอาสถาน (2557)	วาสนา พิภูลพทรัพย์ (2558)	ความถี่	สรุป
1. การเรียนการสอนต้องมี ลักษณะยืดหยุ่น	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
2. การพัฒนาครูและ บุคลากร	✓	-	✓	✓	✓	-	-	-	✓	-	-	-	5	✓
3. ประสานความสัมพันธ์กับ หน่วยงานในองค์กร	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
4. การพัฒนาระบบการ บริหารจัดการ	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	-	✓	✓	-	5	✓
5. สร้างบรรยากาศ การทำงานที่เป็น ประชาธิปไตย	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
6. การจัดระบบประกัน คุณภาพการศึกษา	✓	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	-	-	✓	✓	5	✓
8. การจัดการเรียนรู้แบบ บูรณาการ	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-

(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หลักการ แนวคิด การจัดการคุณภาพ การศึกษา	แหล่งข้อมูล													
	Rowley (1996)	สช. (2542)	ปรัชญา เสาร์ซซ์ (2545)	กระทรวงศึกษาธิการ (2546)	สพฐ. (2547)	สพท. พิษณุโลก เขต 2 (2547)	กระทรวงศึกษาธิการ (2550)	สพฐ. (2551)	สพฐ. (2553)	ชาลุมรงค์ พรุ่งโรจน์ (2555)	ศิริ ถิ่นสาณา (2557)	วาสนา ทวีกุลทรัพย์ (2558)	ความถี่	สรุป
9. การกำหนดมาตรฐาน การศึกษา	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
10. การระดมทรัพยากร	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
12. การจัดตั้งการเป็นศูนย์ โรงเรียน	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
11. การจัดการเรียนรู้ที่เน้น ผู้เรียนเป็นสำคัญ	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	2	-
12. การมีส่วนร่วมจากทุก ภาคส่วนในการบริหาร จัดการศึกษา	-	-	-	-	✓	-	✓	✓	✓	-	✓	✓	6	✓
13. สสำรวจข้อมูลพื้นฐานเพื่อ นำมาวิเคราะห์วางแผน พัฒนาคุณภาพโรงเรียน	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
14. การจัดทำแผนที่ทางการ ศึกษา	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
15. การจัดทำแผน พัฒนา คุณภาพโรงเรียน	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
16. จัดซื้อหนังสือเรียน แบบฝึกหัด ให้แก่ นักเรียน	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
17. การจัดหน่วย คอมพิวเตอร์เคลื่อนที่	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
18. จัดหาสื่อการเรียนการ สอน	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-

(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หลักการ แนวคิด การจัดการคุณภาพ การศึกษา	แหล่งข้อมูล													
	Rowley (1996)	สช. (2542)	ปรัชญา เสาร์ซซ์ (2545)	กระทรวงศึกษาธิการ (2546)	สพฐ. (2547)	สพท. พิษณุโลก เขต 2 (2547)	กระทรวงศึกษาธิการ (2550)	สพฐ. (2551)	สพฐ. (2553)	ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์ (2555)	ศิริ ถิ้อาสนา (2557)	วาสนา พิภพทรัพย์ (2558)	ความดี	สรุป
19. การหมุนเวียนครู	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	2	-
20. การพัฒนาอาคาร สถานที่	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	✓	-	-	2	-
21. เสริมสร้างความพร้อม และความเข้มแข็งของ โรงเรียน	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	2	-
22. การนำที่มีวิสัยทัศน์	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
23. การจัดการศึกษาที่ยึด หลักการเรียนรู้แกน กลาง	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
24. การเรียนรู้ขององค์กร และชุมชน	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
25. ความคล่องแคล่วและ กระตือรือร้น	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
26. การมุ่งอนาคต	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
27. การจัดการเพื่อให้เกิด นวัตกรรม	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
28. การบริหารจัดการบนพื้น ฐานข้อมูลจริง	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
29. ความรับผิดชอบต่อ สาธารณะ/สังคมและ ความเป็นพลเมืองดี	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
30. การมุ่งเน้นผลลัพธ์และ การสร้างคุณค่า	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-
31. มุมมองเชิงระบบ	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	1	-

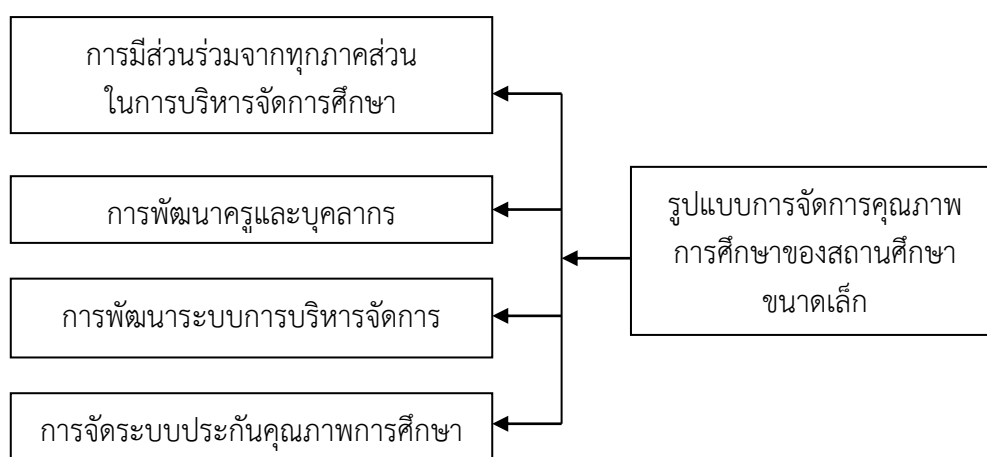
(ต่อ)

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

หลักการ แนวคิด การจัดการคุณภาพ การศึกษา	แหล่งข้อมูล													
	Rowley (1996)	สช. (2542)	ปรัชญา เสาร์จซ์ (2545)	กระทรวงศึกษาธิการ (2546)	สพฐ. (2547)	สพท. พิษณุโลก เขต 2 (2547)	กระทรวงศึกษาธิการ (2550)	สพฐ. (2551)	สพฐ. (2553)	ชาญณรงค์ พรุ่งโรจน์ (2555)	ศิริ อีอัสานา (2557)	วาสนา ทวีกุลทรัพย์ (2558)	ความถี่	สรุป
32. ด้านนโยบาย	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	1	-
33. การถ่วงดุลอำนาจ ระหว่างฝ่าย	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
34. ความมีภาวะผู้นำของ ผู้บริหาร	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
35. ยึดเกณฑ์ของ Molcom Baldrige Criteria	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
36. การบริหารโดยใช้ โรงเรียนเป็นฐาน	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
37. มีแผนยุทธศาสตร์	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
38. การใช้นวัตกรรมและ เทคโนโลยี	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
39. นำหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ในการจัดการเรียนการ สอน	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	1	-
40. การจัดระบบบริหาร จัดการของสถานศึกษา ตามแนวของปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	1	-

จากตารางที่ 1.1 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษา การสังเคราะห์หลักการ แนวคิด การจัดการคุณภาพการศึกษาจากแหล่งข้อมูล โดยพิจารณาความถี่ของแหล่งข้อมูลที่สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับ 3 ขึ้นไป จึงทำการสังเคราะห์และสามารถกำหนดเป็นองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก เพื่อนำไปเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย สู่กระบวนการวิจัย รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียง ได้จำนวน 4 องค์ประกอบ ได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา 2) การพัฒนาครูและบุคลากร 3) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการ และ 4) การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งแสดงได้ดังภาพที่ 2.1 ดังนี้

ภาพที่ 2.1 องค์ประกอบรูปแบบขององค์ประกอบของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษา

2.1.3 การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

2.1.3.1 องค์ประกอบการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา

การบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นการกำหนดเป้าหมายและการตัดสินใจภายในองค์กร ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในสมาชิก การสื่อสารทั้งจากบนลงล่าง (Downward Communication) จากล่างขึ้นบน (Upward Communication) และตามแนวนอน (Horizontal Communication) ซึ่งหมายถึงเพื่อนร่วมงานในระดับเดียวกัน โดยผู้บริหารใช้การจูงใจให้ความสำคัญของบุคลากร ในบรรยากาศแห่งมิตรภาพ รวมทั้งผลตอบแทนทางเศรษฐกิจอีกด้วย (Likert, 1961, p. 223) ทั้งนี้มีนักวิชาการ นักการศึกษาและหน่วยงานได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา ดังนี้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537, น. 187) ได้ศึกษาวิเคราะห์พระราชบัญญัติและระเบียบของสถาบันการศึกษาต่างๆ ในส่วนที่ให้เอกชนมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาที่ภาครัฐจัดดำเนินการ ปรากฏว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษาจะมีอยู่ในลักษณะเดียวคือ ในรูปของ “คณะกรรมการ” การเข้าร่วมในคณะกรรมการก็จะอยู่ในลักษณะของ “ผู้ทรงคุณวุฒิ”

ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิ มีความหมายรวมถึงข้าราชการในหน่วยงานอื่น ข้าราชการที่เกี่ยวข้องแล้วหรือประชาชนทั่วไป

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540, น. 17) ได้แบ่งประเภทการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Shaclid and Others ออกเป็นเรื่องของการตัดสินใจ (Decision Making) การดำเนินการ (Implementation) ผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการตัดสินใจประการแรก คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น ช่วงดำเนินการตามแผน และช่วงปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน โครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารและประสานงาน เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) นอกจากความสำคัญของประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ในทางบวกและผลในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกต คือ ความเห็น (View) ความชอบ (Preference) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, น. 3-4) กล่าวว่า สังคมทุกวันนี้และในอนาคตเป็นสังคมฐานความรู้ที่การเรียนรู้ ความรู้ และนวัตกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมและสร้างสภาพการณ์เพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพและขีดความสามารถของคนส่วนใหญ่ในประเทศ โดยยึดหลักการให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับตนเอง และชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนให้สังคมทุกส่วนและทุกระดับได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ และการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อความสำเร็จ ในการปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้เกิดพลังชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง อันจะเป็นฐานรากที่มั่นคงในการพัฒนาประเทศอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืนตลอดไป

อนันท์ งามสะอาด (2549, น. 39) กล่าวสรุปไว้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วมมีปัจจัยด้านบุคลากร ที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ภาวะผู้นำของผู้บริหาร มีคู่มือการปฏิบัติงานของบุคลากร การมีส่วนร่วมการบริหารจัดการของคณะกรรมการ

สถานศึกษา ครูมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ บุคลากรในสถานศึกษามีการทำงานเป็นทีม บุคลากรมีอิสระในการทำงาน บุคลากรมีความพึงพอใจในงาน บุคลากรมีความเชื่อมั่นในตนเองและความรู้สึกในคุณค่าแห่งตน

จิณฉวีตร ปะโคทัง (2549) กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามีกระบวนการมีส่วนร่วม 5 ประการคือ การระดมความคิด การร่วมวางแผน การร่วมลงมือทำ การร่วมติดตามประเมินผล และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน และ เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ 1. การมีผู้นำทางศาสนาให้การ สนับสนุนและเห็นความสำคัญของการศึกษา 2. ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำชุมชนช่วยเหลือสนับสนุน อย่างจริงจัง 3. มีการรวมกลุ่มกันเองใน ชุมชนหลายกลุ่ม 4. คณะครูมีความ สามัคคีและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และ 5. ผู้บริหารเป็นที่ยอมรับของคณะครูและ ชุมชน ส่วนเงื่อนไขการมีส่วนร่วมน้อยใน การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานพบว่ามี 2 ประการ คือ 1) ชุมชนขาดความรู้เรื่อง การดำเนินงานของโรงเรียนในเรื่องการจัดการเรียนการสอน 2) เงื่อนไขเกี่ยวกับ ระบบราชการ

หาชบุเลาะ สาแม (2551) ศึกษาเรื่องการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษา ขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มาจากตัวแทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนองค์การศาสนา ผู้แทนผู้ทรงคุณวุฒิในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สรุปการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษาแบ่งได้เป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน 2) ด้านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ 3) ด้านการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ และ 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไข

จรรณู จับบัง (2555, อ้างถึงใน วารสารการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยบูรพา, 2555, น. 65-66) พบว่า รูปแบบการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษาประกอบด้วย

1. การสร้างและพัฒนาเครือข่ายผู้ปกครองให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา

2. การระดมทรัพยากรเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา จากขั้นตอนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามยุทธศาสตร์ การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก สามารถสรุปรูปแบบได้ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เริ่มจากการพัฒนาครูในโรงเรียนให้มีคุณภาพ โดยดำเนินการในด้านความชำนาญในทักษะด้านสารสนเทศ การสร้างขวัญและกำลังใจ และพัฒนาโครงสร้างการทำงานที่เหมาะสมโดยใช้ยุทธศาสตร์ การพัฒนาระบบวางแผนและการบริหารจัดการ

ขั้นที่ 2 การพัฒนาระบบงาน โดยดำเนินการในด้านการผลิตสื่อ การใช้แผนการสอนคณะชั้น การนิเทศ และการส่งเสริมให้ครูได้เข้ารับการอบรม โดยใช้ยุทธศาสตร์ การพัฒนาระบบการเรียนการสอนและการประกันคุณภาพการศึกษา

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมโดยดำเนินการในด้านการเครือข่ายชุมชน และทรัพยากร โดยใช้ยุทธศาสตร์ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา

ขั้นที่ 4 การเสริมสร้างศักยภาพโดยดำเนินการในด้านการหมุนเวียนการสอนของครูสถานที่ และระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน โดยใช้ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างความพร้อมและความเข้มแข็งของโรงเรียน

ขั้นที่ 5 ทำให้โรงเรียนเกิดคุณภาพ ดังนี้ คุณภาพครู คุณภาพการบริหารจัดการ คุณภาพนักเรียน และคุณภาพระบบการเรียนการสอน

ภัทรภร ปุยสุวรรณ (2556, น. 209-213) ศึกษาแนวทางการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษา ของสมาคมผู้ปกครองและครูที่เหมาะสมกับสังคมไทย พบว่า องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสถานศึกษาของสมาคมผู้ปกครองและครูที่เหมาะสมกับสังคมไทย ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ คือ 1) การสร้างภาคีเครือข่าย 2) บรรยากาศองค์การ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน 4) การมีส่วนร่วมของสมาชิก 5) การประเมินผล และ 6) การสนับสนุนทรัพยากร

Cohen and Uphoff (1980, pp. 219-222) ได้แบ่งขั้นตอนลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ลักษณะดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประการแรกที่สุดที่จะต้องกระทำ คือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบาย และประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานความร่วมมือ ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงานโครงการนั้นจะได้คำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์นั้น นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวก

และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

Dusseldorp (1980) ได้แบ่งประเภทการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมทางตรง ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่บุคคลเข้าไปมีกิจกรรมในกระบวนการพัฒนาด้วยตนเอง เช่น การเข้าประชุม การร่วมอภิปราย การใช้แรงงาน และการลงคะแนนเสียง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมทางอ้อม เป็นการมีส่วนร่วมที่ประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงแต่อาจจะมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน

Yadav (1980, p. 87) จำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตกลงใจ (Decision-Making) 2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนงานและโครงการพัฒนา (Implementation) 3) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลแผนและโครงการ (Evaluation) 4) การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการพัฒนา (Benefits)

Sergiovanni (1991, pp. 88-90) กล่าวว่า โรงเรียนที่มีคุณภาพนั้นควรมีลักษณะ ดังนี้ 1) ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล 2) ส่งเสริมสนับสนุนการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ และ 3) โรงเรียนเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมหรือบทบาทในการจัดการศึกษา

DuBrin (2000, อ้างถึงใน อนันท์ งามสะอาด, 2549, น. 31) การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการพัฒนาองค์กรด้วยการเสริมสร้างพลังของบุคคลอย่างต่อเนื่อง โดยเพิ่มขีดความสามารถ ตระหนักถึงคุณค่าของตัวเอง การสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพ รวมทั้งการตัดสินใจและการมอบอำนาจเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพ

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา หมายถึง กระบวนการพัฒนาองค์กรด้วยการเสริมสร้างพลังของบุคคลอย่างต่อเนื่องในบรรยากาศแห่งมิตรภาพ โดยการระดมความคิด การร่วมวางแผน การร่วมลงมือทำการร่วมติดตามประเมินผล และการรับผลประโยชน์ร่วมกันในการการบริหารจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ

ตารางที่ 2.2

สังเคราะห์องค์ประกอบการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา

หลักการ แนวคิด การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ในการบริหารจัดการศึกษา	แหล่งข้อมูล														
	เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2537)	ชูชาติ พวงสมจิตร (2540)	สนง.คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545)	อนันท์ งามสะอาด (2549)	จินณวัตร ปะโคทัย (2549)	หาญบุเลาะ สามี (2551)	จรรยา จีบง (2555)	ภัทรภร ปุยสุวรรณ	Cohen and Uphoff (1980)	Dusseldorp (1980)	Yadav (1980)	Sergiovanni (1991)	DuBrin (2000)	ความถี่	สรุป
1. การมีส่วนร่วมในรูปแบบคณะกรรมการ	✓	-	-	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	3	-
2. การมีส่วนร่วมในรูปแบบผู้ทรงคุณวุฒิ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
3. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	✓	✓	✓	-	✓	8	✓
4. การมีส่วนร่วมสนับสนุนและร่วมดำเนินการ	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	5	✓
5. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน	-	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	-	-	4	✓
6. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	✓	-	✓	-	-	5	✓
7. การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
8. ภาวะผู้นำของผู้บริหาร	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-

(ต่อ)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

หลักการ แนวคิด การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ในการบริหารจัดการศึกษา	แหล่งข้อมูล														
	เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2537)	ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540)	สนง.คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545)	อนันท์ งามสะอาด (2549)	จินณวัตร ปะโคพิง (2549)	หาญบุเลาะ สามี (2551)	จรรยา จีบั้ง (2555)	ภัทรภร ปุยสุวรรณ	Cohen and Uphoff (1980)	Dusseldorp (1980)	Yadav (1980)	Sergiovanni (1991)	DuBrin (2000)	ความถี่	สรุป
9. บุคลากรมีอิสระในการทำงาน	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
10. การมีส่วนร่วมในการวางแผน	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
11. การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
12. การมีส่วนร่วมในการปรับปรุงแก้ไข	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
13. การสร้างภาคีเครือข่าย	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	2	-
14. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากร	-	-	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	2	-
15. การสร้างบรรยากาศองค์การ	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	1	-
16. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	1	-

(ต่อ)

ตารางที่ 2.2 (ต่อ)

หลักการ แนวคิด การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ในการบริหารจัดการศึกษา	แหล่งข้อมูล														
	เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537)	ชูชาติ พวงสมจิตร (2540)	สนง.คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545)	อนันท์ งามสะอาด (2549)	ฉันทวัฒน์ ปะโตพิง (2549)	ทาสปุเลาะ สามี (2551)	จรูญ จับบั้ง (2555)	ภัทรกร ปุยสุวรรณ	Cohen and Uphoff (1980)	Dusseldorp (1980)	Yadav (1980)	Sergiovanni (1991)	DuBrin (2000)		
17. การมีส่วนร่วมของสมาชิก	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	1	-
18. ส่งเสริมปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
19. ส่งเสริมสนับสนุนการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
20. เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมหรือบทบาท ในการจัดการศึกษา	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
21. การสร้างแรงจูงใจเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	1	-

(ต่อ)

จากตารางที่ 2.2 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบที่มีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา โดยพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลที่มีความถี่ตั้งแต่ระดับ 4 ขึ้นไป จึงทำการสังเคราะห์และสามารถกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อยด้านการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมสนับสนุนและร่วมดำเนินการ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2.1.3.2 องค์ประกอบการพัฒนาครูและบุคลากร

กรมสามัญศึกษา (2542, น. 36 - 37) ได้สรุปการพัฒนาตนเองตามเกณฑ์มาตรฐานด้านวิชาชีพครู โดยต้องมียุทธศาสตร์ประกอบ ดังนี้ คือ 1) สำรวจและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ได้แก่ การรับฟังการวิพากษ์วิจารณ์และนำไปปรับปรุงตนเอง ประเมินผลปรับปรุงการทำงานของตนเองตลอดเวลา ยอมรับการเปลี่ยนแปลง 2) สนใจใฝ่รู้ ได้แก่ การศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่างๆ การเข้าร่วมประชุม สัมมนาเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นติดตามเหตุการณ์ปัจจุบันและติดตามความเคลื่อนไหวทางการศึกษา 3) เพิ่มพูนวิทยฐานะ ได้แก่ ความสนใจกระตือรือร้นในการที่จะเข้ารับการอบรม เพื่อเพิ่ม พูนความรู้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน และ 4) คิดค้นวิทยาการใหม่ๆ ได้แก่ เทคนิค วิธีการสอนหรือประดิษฐ์ผลงานแปลกใหม่ มาใช้ในการเรียนการสอน และนำผลที่ได้จากการทดลองมาปรับปรุงใช้พัฒนางานและเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน

คุรุสภาได้ประกาศใช้ระเบียบคุรุสภาว่าด้วยจรรยาบรรณวิชาชีพครู พ.ศ. 2539 (อุบล เลี้ยววาริณ, 2556, น. 179 - 181) กล่าวถึงการพัฒนาตนเองของครูไว้ในจรรยาบรรณ ข้อ 6 ว่า ครู ย่อมพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ ด้านบุคลิกภาพ และวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิทยาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่เสมอ

พระราชบัญญัติสภาครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ. 2546 (2549, น. 64) ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูที่สอดคล้องกับการพัฒนาตนเองของครูไว้ในมาตรฐานที่ 1 ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครูอยู่เสมอ ด้วยการศึกษาค้นคว้าเพื่อพัฒนาตนเอง การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการที่องค์การหรือหน่วยงาน หรือสมาคมจัดขึ้น เช่น การประชุม การอบรม การสัมมนา และการประชุมปฏิบัติการ

รัตนวดี โชติกพนิช (2550, น. 103) ได้กล่าวถึงการพัฒนาตนเองของครู ว่าควรพัฒนาตนเองใน 2 ด้าน คือ 1) พัฒนาตนเองในด้านวิชาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ 1) การพัฒนาในด้านความรู้ คือ การพัฒนาตนเองให้มีความรอบรู้ ทั้งในเรื่องที่จะสอนนักเรียน เรื่องเทคนิควิธีการใหม่ๆ ที่จะช่วยให้การสอนมีประสิทธิภาพ หรือมีความรู้รอบตัวในเรื่องอื่นๆ 2) การพัฒนาในด้านเทคนิควิธี คือ มีความรู้ในด้านการจัดการเรียนการสอนแบบต่างๆ การจัดกิจกรรมการบริการนักเรียน 3) การพัฒนาในด้านคุณลักษณะกับเจตคติ คือ การพัฒนาตนเองให้มีบุคลิกภาพที่ดี เหมาะกับการเป็นครู มี

คุณธรรมหรือลักษณะครูที่ดีมีเจตคติที่ดีกับนักเรียน และ 2) พัฒนาตนเองในด้านการเป็นสมาชิกของสังคม เพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข ได้แก่ 1) การรู้จักและเข้าใจตนเอง 2) สำรวจตนเอง จะช่วยให้ทราบถึงข้อดี ข้อด้อยของตนเองได้อย่างถ่องแท้ 3) การปรับปรุงตนเอง เมื่อรู้ข้อดีข้อด้อยของตนเองแล้วควรพยายามปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (อารัตน์ ราชพัฒน์, 2554, น. 22) กล่าวถึงการพัฒนาตนเอง ประกอบด้วย 1) การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามองค์ความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ โดยมีรายการพฤติกรรมประกอบด้วย 1.1) ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ มุ่งมั่นแสวงหาโอกาสพัฒนาตนเองด้วยวิธีการที่หลากหลาย เช่น การเข้าร่วมประชุม / สัมมนา การศึกษาดูงาน 1.2) การค้นคว้าด้วยตนเอง 2) การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการพัฒนาองค์กรและวิชาชีพ มีรายการพฤติกรรมประกอบด้วย 2.1) รวบรวม สังเคราะห์ข้อมูล ความรู้ จัดเป็นหมวดหมู่ และปรับปรุงให้ทันสมัย 2.2) สร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้ องค์กรและวิชาชีพ 3) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเครือข่าย มีรายการพฤติกรรมประกอบด้วย 3.1) แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่นเพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนางาน 3.2) ให้คำปรึกษา แนะนำ นิเทศ และถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ทางวิชาชีพแก่ผู้อื่น 3.3) มีการขยายผลโดยสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2554, น. 37) กล่าวถึงสมรรถนะวิชาชีพครูด้านการพัฒนาตนเอง (Self Development) หมายถึงการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามและแลกเปลี่ยนเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ๆทางวิชาการและวิชาชีพ มีการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อพัฒนาตนเองและพัฒนางาน ประกอบด้วย 1) การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามองค์ความรู้ใหม่ๆทางวิชาการและวิชาชีพ 2) การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการพัฒนาองค์กรและวิชาชีพ และ 3) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการสร้างเครือข่าย

อรุณ จันทวานิช (2547, น. 15) กล่าวถึงคุณลักษณะครูดีด้านการพัฒนาตนเองว่า มีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ปัจจุบันนี้วิทยาการมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ดังนั้นครูต้องศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับวิชาที่สอนอยู่เสมอ เพื่อให้ก้าวทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก เป็นคนทันเหตุการณ์ทันสมัย นำสิ่งแปลกใหม่มาสอนอยู่เสมอ และครูต้องเป็นคนที่มีความขยัน อดทน ครูก็จะได้รับความรัก ความศรัทธาจากผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้อง ช้องด้วยเช่นกัน

ธีระ รุญเจริญ (2548, น. 107 - 108) กล่าวถึงการพัฒนาตนเอง ของผู้นำทางการศึกษาไว้ว่า ประกอบด้วย 1) การพัฒนาบุคลิกภาพ ได้แก่กริยา ท่าทาง การพูด การเดิน การใช้สายตา ตลอดจนสุขภาพทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ 2) การพัฒนาความรู้ความสามารถ โดยจะต้อง

แสวงหาความรู้เพิ่มเติมตลอดเวลา เพราะวิทยาการในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วตลอดเวลา หากไม่พัฒนาตนเองตามการเปลี่ยนแปลงของโลก ก็จะทำให้เป็นคนล้าสมัย

3) การพัฒนาด้านความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ชุมชน นักเรียน ผู้ปกครอง และ 4) การพัฒนาตนเองด้านอารมณ์ ในการปฏิบัติงานจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นมากมายเรื่องอารมณ์จึงเป็นเรื่องสำคัญ

อุบล เลี้ยววาริณ (2556, น. 42) กล่าวถึงการพัฒนาตนเองของครูไว้ ดังนี้ 1) ครูควรทำหน้าที่ดูแลเอาใจใส่ดูแลสุขภาพของตนให้แข็งแรงและรักษาสุขภาพจิตของตนเองให้ผ่อนคลายเสมอ เพื่อสามารถทำหน้าที่ความเป็นครูได้อย่างสมบูรณ์ 2) ครูควรพัฒนาตนเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ 3) ครูควรศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมความรู้ทางวิชาการให้แก่ตนเองอย่างเสมอ 4) ครูควรประพฤติตนในกรอบแห่งศีลธรรมและจริยธรรม 5) ครูควรพัฒนาบุคลิกภาพของตนให้เหมาะสมกับการทำหน้าที่ครูที่ต้องเป็นต้นแบบแก่ผู้เรียน และ 6) ครูควรมีความมั่นใจและศรัทธาในวิชาชีพครู

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษาทัศนะ แนวคิด และความหมายของการพัฒนาครูและบุคลากร ดังกล่าวข้างต้นนั้น หมายถึง กระบวนการยกระดับความรู้ ทักษะและความสามารถของครูและบุคลากร เพื่อให้ปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

จากทัศนะ แนวคิด และความหมายของการพัฒนาตนเอง ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์องค์ประกอบการพัฒนาครูและบุคลากร ดังแสดงในตารางที่ 2.3 ดังนี้

ตารางที่ 2.3

การสังเคราะห์องค์ประกอบย่อยขององค์ประกอบหลักด้านการพัฒนาครูและบุคลากร

องค์ประกอบหลัก	แหล่งข้อมูล										ความถี่ (Frequency)	สรุปการสังเคราะห์
	กรมสามัญศึกษา (2542)	จรรยาบรรณวิชาชีพ พ.ศ. 2539)	พระราชบัญญัติสภาครูฯ 2546	รัตน์ดี โชติกปิณิจ (2550)	สพฐ. (2553)	สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2554)	อำนาจ จันทวานิช (2547)	ธีระ รุณเจริญ (2548)	อบล เลี้ยววรินทร์ (2556)			
1. สํารวจและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
2. สนใจใฝ่รู้	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
3. การเพิ่มพูนวิทยฐานะ	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
4. การสร้างองค์ความรู้ใหม่	✓	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	3	✓
5. การพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ	-	✓	-	✓	✓	-	-	-	-	-	3	✓
6. การพัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	✓	2	-
7. การพัฒนาตนเองด้านวิสัยทัศน์	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
8. การศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ	-	-	✓	-	-	✓	✓	✓	-	-	4	✓
9. การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	-	1	-
10. การเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการ	-	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-	2	-
11. การพัฒนาตนเองด้านเป็นสมาชิกของสังคม	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	-	1	-
12. การสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้	-	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	2	-
13. ให้คำปรึกษา แนะนำ นิเทศและถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ตรงแก่ผู้อื่น	-	-	-	-	✓	-	-	-	-	-	1	-
14. การพัฒนาด้านความมีมนุษยสัมพันธ์	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
15. การพัฒนาตนเองด้านอารมณ์	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	1	-
16. การดูแลเอาใจใส่สุขภาพของตนเอง	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-
17. การพัฒนาตนเองให้ทันสมัยอยู่เสมอ	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	-	1	-

จากตารางที่ 2.3 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบการพัฒนาครูและบุคลากร ผู้วิจัยพิจารณาความถี่ของข้อมูลตั้งแต่ระดับ ความถี่ตั้งแต่ระดับ 3 ขึ้นไป จึงทำการสังเคราะห์และสามารถกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย 3 ด้าน ดังนี้ 1) องค์ประกอบย่อยด้านการศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ 2) องค์ประกอบย่อยด้านการสร้างองค์ความรู้ใหม่ และ 3) องค์ประกอบย่อยด้านการพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ

2.1.3.3 องค์ประกอบด้านการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ

การจัดระบบงานในสถานศึกษาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภารกิจและความรับผิดชอบนั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้การศึกษามีคุณภาพได้ ทั้งนี้เพราะการบริหารจัดการนั้นครอบคลุมกิจกรรมการดำเนินการต่าง ๆ ของโรงเรียนทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของครูและบุคลากร นักเรียน หลักสูตรการเรียนการสอน การจัดทำนโยบายและแผน การประเมินผล ระบบข้อมูลสารสนเทศ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ฯลฯ ดังนั้น ถ้าการบริหารไม่ดี ไม่มีประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษาได้ (พิธาน พันทอง, 2548, น. 22) ทั้งนี้มีนักการศึกษา นักวิชาการและหน่วยงานทางการศึกษาได้กล่าวเกี่ยวกับการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ไว้ดังนี้

สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (2539, อ้างถึงใน พิธาน พันทอง, 2548, น. 23) เสนอแนวคิดในการปรับเปลี่ยนการบริหารงานและจัดการศึกษาของไทย ดังนี้

1. การยึดโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง (Site - Based Decision Making หรือ School Based Management) เป็นแนวคิดที่มุ่งยึดโรงเรียนให้มีอิสระในการตัดสินใจด้วยตัวเองได้ โดยยึดประโยชน์ที่จะเกิดกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

2. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการผลิต (Profit Center) คือ ผลิตนักเรียนที่มีคุณภาพ มีมาตรฐานขั้นสูง เพื่อที่จะเป็นกำลังใจในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้

3. การมีส่วนร่วมและร่วมคิดร่วมทำ (Participation and Collaboration) การศึกษาเป็นเรื่องของสังคม ไม่ใช่เป็นสมบัติของใครคนใดคนหนึ่ง

4. การกระจายอำนาจ เป็นการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้กับผู้ที่อยู่ใกล้เด็กที่สุด คือ โรงเรียน ผู้บริหาร ครูและชุมชนเป็นความเชื่อที่ว่าผู้มีส่วนได้เสียต่อการศึกษาหรืออยู่ใกล้ชิดกับเด็กจะสามารถจัดการศึกษาได้ดีที่สุดตรงตามความต้องการของผู้เรียนและผู้สอน จึงต้องกระจายอำนาจให้ผู้ปฏิบัติคือโรงเรียนให้มากที่สุด

5. ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ (Accountability) ผู้เกี่ยวข้องจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน โปร่งใส และสามารถตรวจสอบความสำเร็จได้

พิธาน พันทอง (2548, น. 22) กล่าวว่า การปฏิรูประบบบริหารสถานศึกษา มุ่งเน้นการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมของบุคคลที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการศึกษา โดยใช้วิธีการ

บริหารจัดการที่หลากหลาย ให้เหมาะกับสถานภาพและสถานศึกษา ให้มีความเป็นอิสระและเกิดความคล่องตัว เพื่อให้สามารถพัฒนาให้ทันต่อเหตุการณ์ ไม่ว่าจะเป็นความสำเร็จหรือการแก้ไขปัญหา

ศิริ ถีอาสนา (2557, น. 195-204) ได้สรุปเทคนิคการบริหารจัดการคุณภาพแนวใหม่ไว้

3 ประการ คือ

1. Benchmarking ซึ่งถือเป็นกระบวนการ แลกเปลี่ยนความรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแลกเปลี่ยนวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) กับองค์กรอื่นภายใต้กฎกติกาสากล โดยที่แนวคิดที่ว่าองค์กรใดองค์กรหนึ่งนั้นไม่ได้เก่งไปทุกอย่าง มีองค์กรที่เก่งกว่าในบางเรื่อง การศึกษาจากประสบการณ์ขององค์กรอื่นแล้วนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมจะช่วยประหยัดเวลาและลดการดำเนินงานแบบลองผิดลองถูกทำให้ทราบถึงศักยภาพที่แท้จริงขององค์กรตนเอง

2. Balanced Scorecard : BSC เป็นเทคนิคการบริหารจัดการที่ถูกพัฒนาขึ้นมาเมื่อไม่นานนัก (ประมาณ 20 กว่าปี) โดย Kaplan and Norton เริ่มแรก BSC ถูกใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือประเมินผลงานต่อมาได้นำพัฒนาขึ้นเพื่อการนำกลยุทธ์สู่การปฏิบัติ ปัจจุบันได้ประยุกต์ BSC เพื่อการบริหารองค์กรทั้งระบบ สำหรับหลักเกณฑ์และขั้นตอนการการใช้ BSC ในการบริหารองค์กรสรุปได้ว่ามี 5 ขั้นตอน คือ 1) การวิเคราะห์องค์กร 2) การกำหนดทิศทางองค์กร 3) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุผ่านมุมมองที่กำหนดและการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ 4) การปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ และ 5) การตรวจสอบและประเมินผล

ในเรื่องของมุมมองของ BSC พบว่า มี 4 มุมมอง คือ 1) มุมมองด้านการเงิน (Financial Perspective) 2) มุมมองด้านลูกค้า (Customer Perspective) 3) มุมมองด้านกระบวนการภายใน (Internal Process Perspective) และ 4) มุมมองด้านการเรียนรู้และพัฒนา (Learning and Growth Perspective)

3. Lean Six Sigma เป็นแนวคิดในการประยุกต์ใช้ Lean และ Six Sigma มาปรับปรุงคุณภาพการศึกษา โดย Lean เป็นแนวคิดที่ใช้ในการบริหารกระบวนการทำงานเพื่อลดความสูญเปล่าความสิ้นเปลืองที่เกิดขึ้นจากการผลิตที่เกินความจำเป็น สินค้าคงคลังมากกว่าความจำเป็น การมีของเสียเพิ่มมากขึ้น เน้นสร้างความยืดหยุ่นขององค์กร ด้วยการคิดใหม่เพื่อสร้างคุณค่าตลอดทั้งกระบวนการ ส่วน Six Sigma ถ้าพิจารณาจากชื่อแล้วจะเป็นเรื่องของสถิติ แต่ในความเป็นจริงแล้วเป็นเรื่องของการบริหาร ซึ่งถือเป็นแนวทางใหม่ในการบริหารจัดการคุณภาพ ที่เป็นการบริหารจัดการคุณภาพที่เน้นการปรับปรุง ที่พลิกโฉมหน้าที่เน้นผลลัพธ์โดยวิเคราะห์ถึงปัญหาที่ซ่อนเร้นอยู่ระบบ โดยการบริหารคุณภาพทั้งองค์กร โดยเน้นทุกคนมีส่วนร่วม

ทั้งนี้การประยุกต์ใช้เทคนิค Lean Six Sigma มาปรับปรุงคุณภาพการศึกษา โดยแบ่ง 5 ขั้นตอน ได้แก่ 1) D=Define การกำหนดปัญหาและเป้าหมาย 2) M=Measure คือ การวัดผล

3) A=Analyze คือ การวิเคราะห์ 4) I=Improve คือ การปรับปรุง และ 5) C=Control คือ การควบคุม

Reynold (1997, p. 10) ได้เสนอให้ปรับปรุงแบบการบริหารโรงเรียนมาเป็นแบบการบริหารจัดการแบบใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) ซึ่งจะให้ประสิทธิภาพที่ดีกว่า ด้วยเหตุผล 4 ประการ คือ 1) คุณภาพของการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนจะบรรลุผลได้ก็โดยอาศัยการตัดสินใจของผู้ที่มีความรู้ดีที่สุดเกี่ยวกับโรงเรียนและนักเรียน และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ 2) การเปลี่ยนแปลงถือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยปกติ โรงเรียนจึงจำเป็นต้องมีการยืดหยุ่นและรับผิดชอบมากขึ้น 3) การบริหารจัดการจากระดับสูง (Top Level) ไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ และ 4) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจากบุคคลหลายฝ่ายจะช่วยให้เกิดผลดีกว่าทั้งในด้านความรับผิดชอบ ความมุ่งมั่นและขวัญกำลังใจ

จากการศึกษาการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาระบบการบริหารจัดการ หมายถึง การบริหารจัดการศึกษาที่มีคุณภาพของโรงเรียนโดยมีเป้าหมายสำคัญในการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับนักเรียนให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่มีคุณภาพได้มาตรฐานทางการศึกษาของชาติและสอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับและศรัทธาของนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน โดยมีผลมาจากแนวทางการบริหารการจัดการโรงเรียนสู่คุณภาพที่ทันสมัย คือ หลักการบริหารจัดการ วัตถุประสงค์ของโรงเรียน พันธกิจโรงเรียน กลยุทธ์ของโรงเรียน เงื่อนไขความสำเร็จ

ตารางที่ 2.4

สังเคราะห์องค์ประกอบของการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ

หลักการ แนวคิด การพัฒนาระบบการบริหารจัดการ	แหล่งข้อมูล					
	สนง. ปัตติการะทรงศึกษาศึกษาธิการ (2539)	พินิจ พันทอง (2548)	ศิริ ถิอาสนา (2557)	Reynold (1997)	ความถี่	สรุป
1. การยึดโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง	✓	-	-	-	1	-
2. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางการผลิต	✓	-	-	-	-	-
3. การบริหารจัดการแบบร่วมมือ	✓	✓	-	✓	3	✓
4. การบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ	✓	✓	-	-	2	✓
5. ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้	✓	-	-	-	1	-
6. การแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์	-	-	✓	✓	2	✓
7. เทคนิคการบริหารจัดการ Balanced Scorecard :	-	-	✓	-	1	-
BSC						
8. เทคนิคการบริหารจัดการ Lean Six Sigma	-	-	✓	-	1	-

จากตารางที่ 2.4 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบของการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ ผู้วิจัยพิจารณาจากความถี่ของข้อมูลที่สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับ 2 ขึ้นไป จึงทำการสังเคราะห์และสามารถกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย 3 ด้าน ดังนี้ 1) การบริหารจัดการแบบร่วมมือ 2) การบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ 3) การแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์

2.1.3.4 องค์ประกอบด้านการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา

การประกันคุณภาพการศึกษา เป็นกระบวนการจัดการศึกษาและประเมินผลการจัดการ เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาซึ่งจะทำให้สังคมเชื่อมั่นว่าสถานศึกษาจะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้

อย่างครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนดขึ้นและตรงกับความมุ่งหวังของสังคม (ศิริ ถีอาสนา, 2549, น. 12)

ทั้งนี้ได้มีนักวิชาการ นักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาได้กล่าวถึงการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543, น. 7) กล่าวถึง กระบวนการการประกันคุณภาพภายในตามแนวคิดของการประกันคุณภาพ มี 3 ขั้นตอน คือ

การควบคุมคุณภาพ เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา เพื่อพัฒนาสถานศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน

การตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบ และติดตามผลการดำเนินงานของสถานศึกษาให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

การประเมินคุณภาพ เป็นการประเมินคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาโดยสถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัดในระดับเขตพื้นที่การศึกษาฯ และระดับกระทรวง

โดยกระบวนการประกันคุณภาพภายในตามแนวคิดของหลักการบริหารที่เป็นกระบวนการครบวงจร (PDCA) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนคือ 1) การร่วมกันวางแผน (Planning) 2) การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (Doing) 3) การร่วมกันตรวจสอบ (Checking) และ 4) การร่วมกันปรับปรุง (Action)

สำนักงานทดสอบทางการศึกษา (2554, น. 8) กล่าวว่า การประกันคุณภาพการศึกษา (Quality Assurance) เป็นกลไกสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การประกันคุณภาพมีหลักการสำคัญ คือ การกระจายอำนาจ การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการทำงาน และการแสดงความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ ระบบการประกันคุณภาพภายในของสถานศึกษาประกอบด้วยกระบวนการดำเนินงานที่สัมพันธ์กัน 3 ส่วน คือ

1. การประเมินคุณภาพภายใน ซึ่งดำเนินการได้โดยสถานศึกษาเองหรือการประเมินโดยหน่วยงานต้นสังกัด

2. การติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา สถานศึกษาต้องมีการติดตาม ตรวจสอบความก้าวหน้าในการดำเนินโครงการกิจกรรมงานเป็นระยะ มีผู้รับผิดชอบการดำเนินงาน เพื่อการรวบรวมสารสนเทศ และผลการติดตามตรวจสอบมาใช้ปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้จะแสดงว่าสถานศึกษาทำงานอย่างเป็นระบบแล้วยังเป็นการเตรียมตัวให้พร้อมรับการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษาจากหน่วยงานต้นสังกัด อย่างน้อย 1 ครั้ง ภายใน 3 ปี และการประเมินคุณภาพภายนอกอีกด้วย

3. การพัฒนาคุณภาพการศึกษา เป็นการดำเนินกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพให้สูงขึ้น โดยมีมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาเป็นเป้าหมาย ในการกำหนด

มาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา ต้องสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาชาติและมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษาอาจเพิ่มเติมมาตรฐานที่เฉพาะเจาะจงเหมาะสมกับสภาพของ ชุมชนได้ มาตรฐานจะเป็นกรอบควบคุมการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (2541, อ้างถึงใน ศิริ ถีอาสนา, 2549, น. 14) กำหนดรูปแบบการประกันคุณภาพการศึกษา ไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การจัดทำแผนพัฒนา 2) การดำเนินงานตามธรรมนูญโรงเรียน 3) การตรวจสอบ และ 4) การประเมินตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554, น. 186-188) ได้เสนอแนะ กระบวนการการดำเนินการระบบประกันคุณภาพภายในโรงเรียนซึ่งมีองค์ประกอบ/ประเด็นการติดตาม ตรวจสอบดังนี้ 1) การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 2) การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่มุ่งคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 3) การจัดระบบบริหารและสารสนเทศ 4) การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา 5) การจัดให้มีการติดตาม ตรวจสอบคุณภาพการศึกษา 6) การจัดให้มีการประเมินคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา 7) การจัดทำรายงานประจำปีที่เป็นรายงานประเมินคุณภาพภายใน 8) การจัดให้มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 1 (2558, น. 1) การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา หมายถึง การประเมินผล และการติดตามตรวจสอบคุณภาพ และมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษาโดยบุคลากร ของสถานศึกษานั้นเอง หรือโดยหน่วยงานต้นสังกัดที่มีหน้าที่กำกับดูแลสถานศึกษานั้น ๆ

จากการศึกษาการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ ว่า การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาที่ถือเป็นกลไกสำคัญที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาซึ่งจะทำให้สังคมเชื่อมั่นว่าสถานศึกษาจะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนดขึ้นและตรงกับความมุ่งหวังของสังคม

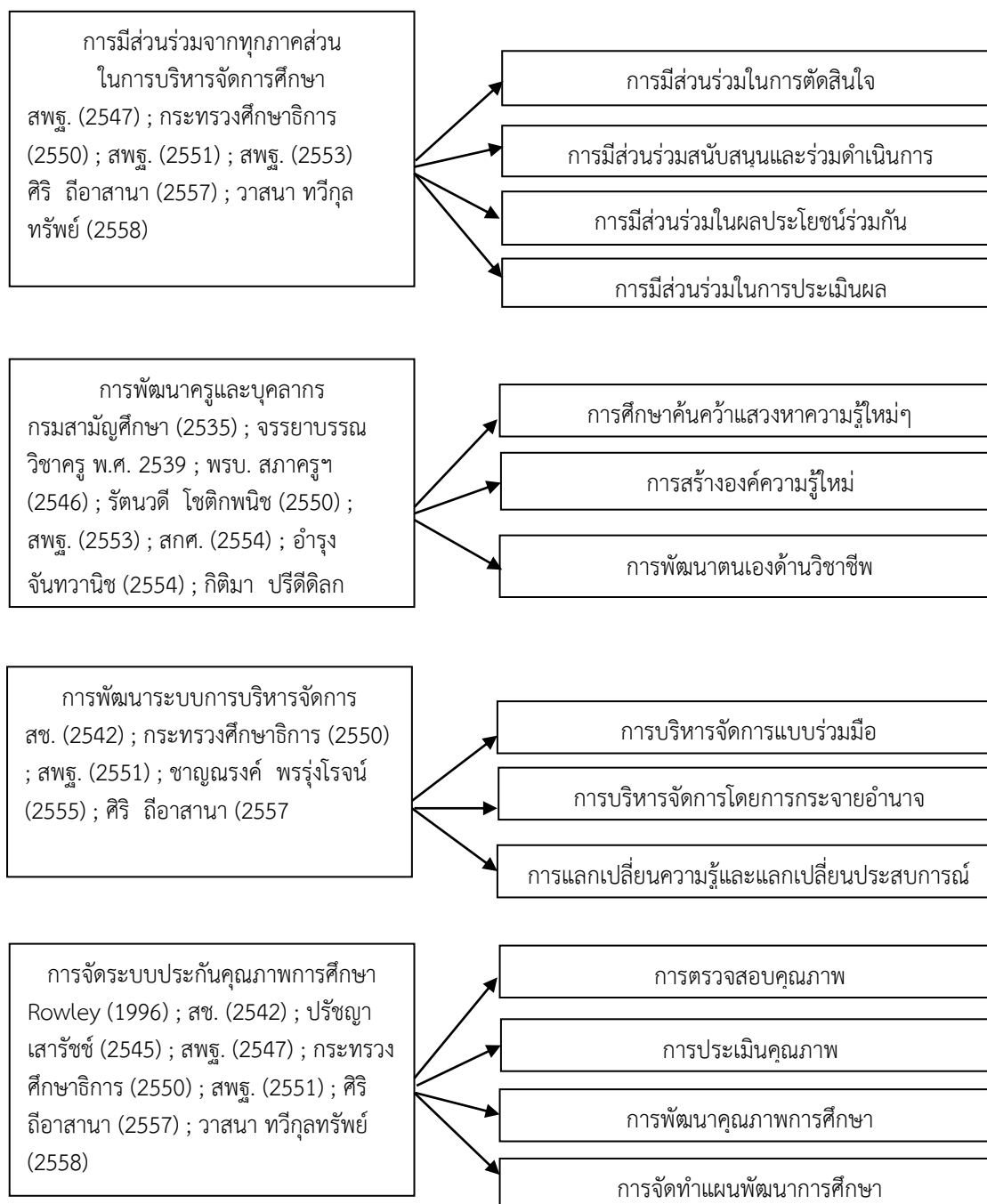
ตารางที่ 2.5

สังเคราะห์องค์ประกอบของการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา

หลักการ แนวคิด การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา	แหล่งข้อมูล					ความถี่	สรุป
	สนง. คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543)	สนง. ทดสอบทางการศึกษา (2554)	สนง. คณะกรรมการการศึกษาเอกชน (2541)	สนง. คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2554)	สนง. เขตพื้นที่การศึกษารัชมัย เขต 1 (2558)		
1. การควบคุมคุณภาพการศึกษา	✓	-	-	-	-	1	-
2. การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา	✓	✓	✓	✓	✓	5	✓
3. การประเมินคุณภาพการศึกษา	✓	-	-	-	✓	2	✓
4. การประเมินคุณภาพภายใน	-	✓	-	-	-	1	-
5. การพัฒนาคุณภาพการศึกษา	-	✓	-	✓	-	2	✓
6. การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา	-	-	✓	✓	-	2	✓
7. การดำเนินงานตามธรรมนูญโรงเรียน	-	-	✓	-	-	1	-
8. การประเมินตนเอง	-	-	✓	-	-	1	-
9. การกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา	-	-	-	✓	-	1	-
10. การจัดระบบบริหารและสารสนเทศ	-	-	-	✓	-	1	-
11. การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษาของสถานศึกษา	-	-	-	✓	-	1	-
12. การจัดทำรายงานประจำปี	-	-	-	✓	-	1	-

จากตารางที่ 2.5 ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา ผู้วิจัยพิจารณาความถี่ที่สอดคล้องกันตั้งแต่ระดับ 2 ขึ้นไป จึงทำการสังเคราะห์และสามารถกำหนดเป็นองค์ประกอบย่อย 4 ด้าน ดังนี้ 1) การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา 2) การประเมินคุณภาพการศึกษา 3) การพัฒนาคุณภาพการศึกษา และ 4) การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ประกอบหลักและองค์ประกอบย่อยของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นองค์ประกอบของรูปแบบเพื่อนำไปสู่การศึกษาวิจัย ได้ดังแผนภาพที่ 2.2 ดังนี้

ภาพที่ 2.2 องค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

2.1.4 การสังเคราะห์ตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

จากการสังเคราะห์องค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้นำองค์ประกอบทั้งหมดมาดำเนินการสังเคราะห์เพื่อกำหนดตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก ดังนี้

2.1.4.1 ตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, น. 3-4) กล่าวว่า สังคมทุกวันนี้และในอนาคตเป็นสังคมฐานความรู้ที่การเรียนรู้ ความรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนา จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมและสร้างสภาพการณ์เพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนา คุณภาพ ประสิทธิภาพและขีดความสามารถของคนส่วนใหญ่ในประเทศ โดยยึดหลักการให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจในกิจกรรมสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับตนเองและชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนให้สังคมทุกส่วนและทุกระดับได้รับการพัฒนาเพิ่มตาม ศักยภาพและการสร้างสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อความสำเร็จในการปฏิบัติเช่นนี้จะทำให้เกิดพลังชุมชนท้องถิ่นที่เข้มแข็ง อันจะเป็นฐานรากที่มั่นคงในการพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพและ ยั่งยืนตลอดไป ทั้งนี้ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักการและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สรุปความหมายและองค์ประกอบได้ว่า การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา หมายถึง กระบวนการพัฒนาองค์กรด้วยการเสริมสร้างพลังของบุคคลอย่างต่อเนื่องในบรรยากาศแห่งมิตรภาพ โดยการระดมความคิด การร่วมวางแผน การร่วมลงมือทำ การร่วมติดตามประเมินผล และการรับผลประโยชน์ร่วมกันในการการบริหารจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 5 ด้าน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ 2) การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ซึ่งแต่ละองค์ประกอบย่อยมีความหมายและตัวชี้วัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)

Cohen and Uphoff (1977, p. 7) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประการแรกที่จะต้องกระทำก็คือ การกำหนด ความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติ ตามแผนที่วางไว้

Epstein (1995, pp. 701-705) ได้เสนอโครงสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจไว้ว่า การตัดสินใจ คือ การมีส่วนร่วมหรือ

การเป็นผู้นำในองค์กรต่าง ๆ เช่น สมาคมผู้ประกอบการและครู องค์กรผู้ประกอบการและครู หรือสภาที่ปรึกษาคณะกรรมการ หรือกลุ่มที่ปรึกษา โรงเรียนอิสระต่าง ๆ โดยการเป็นสมาชิก ผู้มีส่วนร่วม ผู้นำ หรือตัวแทน เป็นต้น

สถาบันพระปกเกล้า (2545, น. 4) การเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสารและความคิดเห็นต่างๆ จะช่วยให้ได้ข้อมูลในการตัดสินใจที่ครบถ้วน รอบคอบมากขึ้น นอกจากนี้ยังให้เกิดทางเลือกใหม่ ทำให้การตัดสินใจรอบคอบ และได้รับการยอมรับมากขึ้น โดยเฉพาะการตัดสินใจที่กระทบกับประชาชนโดยตรง

ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ (2545, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การวางแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจสรุปได้ดังนี้ 1) ผู้บริหารโรงเรียนเปิดโอกาสการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นจากผู้ปกครองและชุมชนเพื่อประกอบการตัดสินใจ

สมคิด บางโม (2548, น. 175) การตัดสินใจ เป็นการตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติซึ่งมีหลายทาง เป็นแนวปฏิบัติไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ การตัดสินใจนี้อาจเป็นการตัดสินใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งหลายอย่าง เพื่อความสำเร็จตรงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ในทางปฏิบัติการตัดสินใจมักเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ยุ้งยากสลับซับซ้อน และมีวิธีการแก้ปัญหาให้วินิจัยมากกว่าหนึ่งทางเสมอ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของผู้วินิจฉัยปัญหาว่าจะเลือกสั่งการปฏิบัติ โดยวิธีใดจึงจะบรรลุเป้าหมายอย่างดีที่สุดและบังเกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรนั้น และให้เป็นไปโดยการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549, น. 10-11) กล่าวว่า ผู้บริหารเมื่อได้รับมอบอำนาจหรือแบ่งงานและอำนาจในการบริหารตัดสินใจในการบริหารงานโรงเรียน พบว่าประกอบด้วย 4 รูปแบบ คือ

1. การบริหารแบบฐานโรงเรียนโดยผู้บริหารมีบทบาทหลัก (Administrative Control) เป็นการบริหารที่มีการตัดสินใจที่โรงเรียน แต่ผู้ที่มีบทบาทหลักในการตัดสินใจ คือผู้บริหารก่อนที่จะตัดสินใจอาจจะมีการปรึกษาหารือคณะครู หรือผู้ประกอบการก่อนก็ได้

2. การบริหารแบบฐานโรงเรียนโดยครูมีบทบาทหลัก (Professional Control) หมายความว่า ในการตัดสินใจงานสำคัญในการบริหารโรงเรียนแทนที่ผู้บริหารจะตัดสินใจคนเดียวเหมือนแบบแรก จะใช้วิธีนำเข้าหารือในที่ประชุมใช้หลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เช่น ครูคณะกรรมการสถานศึกษา

3. การบริหารแบบฐานโรงเรียนโดยชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Control) รูปแบบการบริหารคล้ายกับแบบครูมีบทบาทหลักโดยเปลี่ยนมาเป็นผู้ปกครองนักเรียนหรือบุคคลในชุมชนก็ได้

4. การบริหารแบบฐานโรงเรียนแบบผสมผสาน (Hybrid Model) เกิดขึ้นจากการผสมผสานรูปแบบการบริหารแบบต่าง ๆ ทั้งนี้แล้วแต่เรื่องที่ต้องตัดสินใจ บางเรื่องผู้บริหารตัดสินใจเอง บางเรื่องปรึกษาหารือครูอาจารย์ หรือคณะกรรมการสถานศึกษา บางเรื่องต้องปรึกษาพิจารณา บางเรื่องทำหลายรูปแบบ

การตี อนันตนาวิ (2551, น. 160 - 161) กล่าวว่า ขอบเขตของการตัดสินใจบุคคลต่าง ๆ ที่เขาจะทำการตัดสินใจหรือไม่นั้น จำเป็นต้องศึกษาว่าการตัดสินใจต่าง ๆ เกิดขึ้นได้อย่างไรเสียก่อน ว่าใครมีส่วนร่วมตัดสินใจ และใครเป็นผู้ตัดสินใจ มีขอบข่าย แบ่งออกได้เป็น 2 ประการ คือ

1. การตัดสินใจสั่งการโดยอาศัยขอบข่ายทางกฎหมาย (The Legal Flame Work) ผู้ตัดสินใจจำเป็นต้องศึกษา ขอบข่าย บทบาท ภารกิจ ของกฎระเบียบให้ถ่องแท้เสียก่อนตามบทบาทอำนาจหน้าที่ที่ได้มอบหมายให้

2. การตัดสินใจสั่งการโดยอาศัยขอบข่ายทางสังคม (The Social Flame Work) ผู้ตัดสินใจจำเป็นต้องอาศัยคุณธรรม ค่านิยมในชุมชน และศึกษาแนวความคิดความเชื่อของชุมชนที่ยึดถือต่อกันมา ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วการตัดสินใจที่เกิดขึ้นจะไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนขาดความร่วมมือร่วม

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ (2555, น. 528) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา ได้สรุปผลการวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่า ประกอบด้วย การร่วมเป็นกรรมการและอนุกรรมการคณะต่างๆ การร่วมประชุม การให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการปฏิบัติงานของโรงเรียน ร่วมเป็นกรรมการภาคี 4 ฝ่าย การวางแผนพัฒนาอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมและทรัพยากรเพื่อการศึกษา

พิณสุตา สิริธรงค์ศรี (2557, น. 26) กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในการตัดสินใจไว้ว่า เมื่อต้องตัดสินใจดำเนินงานในเรื่องสำคัญหรือที่เป็นเรื่องส่วนได้ส่วนเสียขององค์กร โรงเรียน วัด ชุมชน แหล่งเรียนรู้ และสถาบันศึกษาอื่น จะมีการตัดสินใจร่วมกันของคณะทำงานโครงการฯ โดยเฉพาะการตัดสินใจจัดลำดับความสำคัญของโครงการ กิจกรรมที่มีความสำคัญใกล้เคียงกัน แต่จำเป็นต้องเลือกกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อประโยชน์ของ องค์กร หรือของผู้เรียน อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจ จะขึ้นอยู่กับผู้นำขององค์กรด้วย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557 ก, น. 12) ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพในด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียน พบว่า กระบวนการบริหารแบบมีส่วนร่วมช่วยให้โรงเรียนมีการสร้างบรรยากาศในการทำงานที่ดี และกระบวนการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่

มุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรภายในโรงเรียนได้ร่วมวางแผนร่วมตัดสินใจร่วมปฏิบัติกิจกรรม และ ประเมินผล

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ หมายถึง การตัดสินใจเลือกทางปฏิบัติซึ่งมีหลายทาง เป็นแนวปฏิบัติไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ การตัดสินใจนี้อาจเป็นการตัดสินใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งหลายอย่าง เพื่อความสำเร็จตรงตามที่ตั้งเป้าหมายของสถานศึกษาไว้ โดยใช้กระบวนการบริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรภายในโรงเรียน ตลอดจนชุมชน ผู้ปกครอง องค์กรหรือหน่วยงานอื่น มีส่วนในการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งอาจดำเนินการในรูปของคณะกรรมการหรือคณะทำงานโครงการฯ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) การตัดสินใจโดยใช้การมีส่วนร่วมในรูปของคณะกรรมการ 2) กำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ก่อนตัดสินใจเลือกแผน โครงการ หรือนโยบายฯลฯ โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วม 3) เปิดโอกาสการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นจากผู้ปกครองและชุมชนเพื่อประกอบการตัดสินใจด้วยกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย และ 4) บริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรภายในโรงเรียนได้ร่วมวางแผนร่วมตัดสินใจร่วมปฏิบัติกิจกรรม และประเมินผล

2. การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ

Cohen and Uphoff (1977, p. 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน โครงการนั้นจะได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากรการบริหารงานและประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

Epstein (1995, pp. 701 – 705) ได้เสนอ โครงสร้างการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและดำเนินการ สรุปได้ดังนี้ 1) การอบรมเลี้ยงดูในฐานะผู้ปกครอง คือ ความรับผิดชอบพื้นฐานของครอบครัว ได้แก่ การจัดเตรียมที่อยู่อาศัย สุขภาพ โภชนาการเครื่องนุ่งห่ม ความปลอดภัย ทักษะของผู้ปกครอง ต่อเด็กทุกระดับอายุ สภาพบ้านที่สนับสนุนเด็กในฐานะนักเรียนทุกระดับชั้น ข้อมูลข่าวสาร และ กิจกรรมเพื่อช่วยโรงเรียนให้เข้าใจเด็กและครอบครัว 2) การติดต่อสื่อสาร คือ ความรับผิดชอบพื้นฐานของโรงเรียน ได้แก่ การสื่อสารจากโรงเรียนสู่บ้าน และการสื่อสารจากบ้านสู่โรงเรียน 3) การอาสาสมัคร คือ การมีส่วนร่วมที่โรงเรียนและเพื่อโรงเรียน ได้แก่ 1) การอาสาสมัครในโรงเรียนหรือชั้นเรียน เช่น ช่วยผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน หรือผู้ปกครองในด้านต่าง ๆ 2) การอาสาสมัครเพื่อโรงเรียนหรือชั้นเรียน เช่น ช่วยโครงการของโรงเรียนและ ความก้าวหน้าของเด็กในทุกที่ทุกเวลา 3) การเป็นผู้ร่วมในทุกรายการแสดง กีฬา เหตุการณ์ การมอบรางวัล การเฉลิมฉลอง และอื่น ๆ ที่โรงเรียนจัดขึ้น 4) การเรียนรู้ที่บ้านคือการจัดสภาพแวดล้อมที่บ้านให้เหมาะสมหรือส่งเสริมสนับสนุน

การเรียนรู้ของเด็ก และ 5) การร่วมมือกับชุมชน คือการเชื่อมโยงชุมชนให้มาช่วยเหลือโรงเรียน นักเรียน และ ครอบครัว หรือ การเชื่อม โยงโรงเรียนให้ไปช่วยชุมชน

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา (2544, น. 12) เสนอว่า ครอบครัวจะเข้ามามีบทบาท และมี ส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้หลายทาง เช่น การมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการการร่วมจัดการศึกษา การสนับสนุนการจัดการศึกษา การกำกับดูแล เป็นต้น ทำให้เกิดการจัดการการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความต้องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และตัวผู้เรียนมากยิ่งขึ้น

ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การวางแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ สรุปได้ดังนี้ 1) ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่ดีให้กับโรงเรียน 2) ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียน

เกตุสุดช กัมแพงแก้ว (2547) ศึกษาเรื่อง การศึกษากิจกรรมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ พบว่า โรงเรียนควรจัดให้มีการพบปะระหว่างครูประจำชั้นกับผู้ปกครองและผู้ปกครองมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นทุกครั้งทั้งโรงเรียนเปิดโอกาส ผู้ปกครองควรให้ข้อมูลหรือเชื่อมโยงแหล่งข้อมูลหรือแหล่งเรียนรู้ของชุมชนให้โรงเรียน

กระทรวงศึกษาธิการ (2550, น. 88-90) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา 2) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา 3) การกำหนดนโยบาย เป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 4) การประชาสัมพันธ์ สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา 5) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษาและ 5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนในการจัดการศึกษานับเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น โดยเฉพาะในโรงเรียนขนาดเล็ก หากชุมชนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนทรัพยากรการศึกษา รวมถึงการเชิญผู้ปกครองที่มีความรู้และมีเวลาว่างมาเป็นครูพ่อครูแม่ให้ความรู้ด้านวิชาการ ด้านภูมิปัญญากับบุตรหลาน ย่อมเกิดผลดีทั้งต่อโรงเรียนที่ได้บุคลากรเพิ่ม ส่วนผู้ปกครองย่อมภาคภูมิใจที่ได้สอนบุตรหลานในโรงเรียน รวมถึงนักเรียนที่จะมีความเคารพและนับถือในตัวผู้ปกครองเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

ธนสาร บัลลังก์ปัทมา (2551, น. 30) กล่าวว่า การจัดการศึกษาให้เกิดผลดี มีประสิทธิภาพ ตรงตามความต้องการของประชาชน โดยเฉพาะผู้ปกครอง ต้องอาศัยกระบวนการนำกระบวนการมีส่วนร่วมมาใช้ เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน เป็นกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันของทุกฝ่าย นับตั้งแต่การแสดงความคิดเห็น การวางแผน การดำเนินการและการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการควบคุม กำกับ ติดตามและประเมินผล เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาการศึกษาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งสามารถทำได้ทั้งทางตรง คือ ร่วมเป็นคณะกรรมการและทางอ้อมร่วมวางแผนนโยบาย

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ (2555, น. 73) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของนักวิชาการ ที่สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ สรุปได้ดังนี้ 1) สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาและการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นหน้าที่ เป็นเจ้าของและภาคภูมิใจ ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนและจัดการศึกษา 2) ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการศึกษาในระดับสถานศึกษา 3) ส่งเสริมให้ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชนร่วมเป็นกรรมการสถานศึกษา 4) ส่งเสริมให้มีกลไกรับฟังความคิดเห็น เสนอแนะทิศทางการพัฒนาการศึกษาและติดตาม ตรวจสอบจากผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชน 4) ส่งเสริมให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้านเป็นวิทยากร ผู้สอน ครูอาสาครู/อาจารย์ ในสถานศึกษา 5) ส่งเสริมให้ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชนร่วมระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 6) ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกับสถานศึกษาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีประสบการณ์ด้านอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, น. 12) ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ในด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียน สรุปได้ว่า 1) ชุมชนมีความสัมพันธ์อันดีและความผูกพันกับโรงเรียน และมีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนและคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานการนิเทศภายใน หลักสูตรสถานศึกษา และสื่อ วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้สนับสนุนการจัดการศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (2558, น. 29) กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษานั้น สรุปได้ดังนี้ 1) มีการกำหนดให้สถาบันที่ผลิตครูส่งนักศึกษาไปช่วยฝึกสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก เพื่อแก้ไขปัญหาความขาดแคลนครูและเนื่องจากโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่วนใหญ่มี

สภาพการจัดการเรียนการสอนที่ยากและต้องมีการพัฒนาเป็นศาสตร์ 2) โรงเรียนจะต้องสร้างความเข้าใจกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน และสถาบันศาสนา ให้ตระหนักรับรู้ถึงเหตุผลและความจำเป็นของทางราชการในการบริหารจัดการจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการบริหารบุคลากร งบประมาณ และคุณภาพการศึกษา 3) ส่งเสริมสร้างเครือข่ายจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยช่วยเหลือแบ่งปันในเรื่องทรัพยากร อาคารสถานที่ สื่อวัสดุอุปกรณ์

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษาด้านการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการดำเนินงาน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการดำเนินงาน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและการดำเนินงาน ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน ในการพัฒนาสถานศึกษาที่เกี่ยวกับการให้ข้อมูลข่าวสาร การเสนอความคิดเห็น และลงมือปฏิบัติหรือดำเนินการร่วมกัน ตลอดจนการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา เช่น งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์และสื่อการสอน ฯลฯ ทั้งการโดยจัดหาหรือบริจาค หรือโดยวิธีอื่นที่ร่วมกันกำหนด ซึ่งนับเป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาให้ตอบสนองความต้องการของท้องถิ่น ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย กำกับดูแลการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 2) ส่งเสริมให้ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชนร่วมระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 3) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการพบปะระหว่างครูประจำชั้นกับผู้ปกครองและผู้ปกครองมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นทุกครั้งที่โรงเรียนเปิดโอกาส 4) ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกับสถาน ศึกษาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีประสบการณ์ด้านอาชีพและความเป็นอยู่ที่ดีสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น 5) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา 6) ส่งเสริมให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านเป็นวิทยากร ผู้สอน ครูอาสา ครู/อาจารย์ ในสถานศึกษา

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน

Cohen and Uphoff (1977, p. 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้วยังต้องพิจารณาถึงการกระจายและประโยชน์ในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้จะรวมทั้งผลประโยชน์ในทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษได้ทั้งต่อบุคคล และสังคม

ภิญโญ สาธร (2526, น. 315) ได้ระบุไว้ในฐานะที่โรงเรียนเป็นหน่วยงานหนึ่งของสังคมและอยู่ในสังคมของประชาธิปไตยโรงเรียนควรเป็นของประชาชน จัดการเรียนการสอนโดยการรู้เห็นและความร่วมมือของประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชน จะต้องช่วยกันในการเป็นผู้นำกระทำการพัฒนาตนเอง มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากผู้กระทำการพัฒนาจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยตรง ดังนั้น ควรยึดหลักสำคัญให้ทุกส่วนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเอง วิเคราะห์ตนเองและเมื่อประชาชนมีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชน จะเป็นปัจจัยที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาซึ่งจะต้องมีการพิจารณาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ซึ่งการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ ความสนใจและความกังวลร่วมกัน ความเดือดร้อนและความไม่พอใจร่วมกันและการ ตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ปรารถนา

กระทรวงศึกษาธิการ (2548) กล่าวถึงหลักการและกระบวนการของการมีส่วนร่วม ด้านการรับประโยชน์ร่วมกันว่า มีทั้งผลประโยชน์ทางรูปธรรมที่ต้องการให้เกิดตามกิจกรรมที่ทำนั้น และผลประโยชน์โดยอ้อม แต่มีความสำคัญมาก คือ การเรียนรู้จากการร่วมคิดร่วมทำ และความสัมพันธ์ระหว่างภาคีที่พัฒนาไปสู่การมีส่วนร่วมที่สมานฉันท์ เสมอภาค และเอื้ออาทรกันมากขึ้นเป็นลำดับ

จรรยา จีบบัง (2553, วารสารมหาวิทยาลัยบูรพา, 2555, น. 69) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามยุทธศาสตร์ การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการศึกษาในยุทธศาสตร์ที่ 4 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษาผลการวิจัย พบว่ายุทธศาสตร์ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย การสร้างและพัฒนาเครือข่ายผู้ปกครองให้เข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเข้ามาช่วยเหลือโรงเรียนในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา โรงเรียนจัดให้มีระบบและกลไกในการระดมทรัพยากร ที่จะเอื้อประโยชน์แก่การจัดการศึกษาของโรงเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, น. 12) ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ในด้านการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนที่สอดคล้องกับการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกันสรุปได้ว่า โรงเรียนต้องมีการประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของโรงเรียนให้ผู้ปกครองและชุมชนได้รับทราบตลอดเวลา

พินสุดา สิริธรรังศรี (2557, น. 25) กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้ว่า โรงเรียน วัด ชุมชน แหล่งเรียนรู้ และสถาบันศึกษาอื่น มีการจัดทำประชาคมและระดมความเห็นจากองค์กร หน่วยงาน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประชาชนในชุมชน เพื่อรับฟังความคิดเห็นและความต้องการทางการศึกษาในชุมชนของโรงเรียน จากนั้นมีการวางแผนร่วมกัน นอกจากนี้ พินสุดา สิริธรรังศรี (2557, น. 28) กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาการร่วมชื่นชม การร่วมชื่นชมเป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่โครงการนำร่องการจัดการศึกษาฯ ครั้งนี้ ประสบผลสำเร็จนำไปสู่การทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข ส่งผลต่อการผนึกกำลังและเกิดความยั่งยืน เช่น การที่คณะทำงานฯ และชุมชนในโครงการได้มีโอกาสนำผลงานใน โครงการของโรงเรียน/ชุมชนไปร่วมจัดแสดง/สัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับส่วนกลาง รวมทั้งการชื่นชมร่วมกันจากการได้รับรางวัลทั้งระดับองค์กร ระดับจังหวัด ระดับ ภาค และระดับส่วนกลาง ของโรงเรียน/องค์กร นอกจากนี้ แต่ละโรงเรียน/องค์กรได้มีการเขียนบทความเผยแพร่ผลงานลงในหนังสือที่ฝ่ายบริหารจัดการโครงการได้จัดพิมพ์เผยแพร่ ก่อให้เกิดความ ภาคภูมิใจในความสำเร็จร่วมกันชุมชน การร่วมประชุมติดตามผล

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ (2555, น. 528) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา ได้สรุปผลการวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน สรุปดังนี้ 1) ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการรับทราบผลการประเมินคุณภาพภายนอกสถานศึกษา 2) ผู้ปกครองนักเรียนร่วมประชุมเพื่อรับทราบผลการดำเนินงานด้านการจัดการเรียนการสอนของครูประจำชั้นหรือประจำวิชาที่นักเรียนในปกครองของตนเรียนอยู่ 3) ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการดูแลพฤติกรรมของนักเรียนระหว่างเดินทางมาโรงเรียนและเกินทางกลับ

จากความหมาย แนวคิด และวิธีการของการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกันที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ร่วมกัน หมายถึง การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาโดยการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข ชุมชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบผลการดำเนินการที่สถานศึกษาได้ดำเนินการทั้งหมด ทั้งในทางบวกและทางลบ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) ครู ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์และร่วมรับผิดชอบผลการดำเนินการที่สถานศึกษาได้ดำเนินการทั้งหมด 2) ครู ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษได้ทั้งต่อบุคคล และสังคม 3) ครู ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในผล ประโยชน์และร่วมรับผิดชอบผลการดำเนินการที่สถานศึกษาได้ดำเนินการทั้งหมด และ 4) บริหารจัดการโดยยึดหลักให้ทุกส่วนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา วิเคราะห์ตนเองในกระบวนการพัฒนาการศึกษา

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

Cohen and Uphoff (1977, p. 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการประเมิน ผลการมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้น สิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตก็คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preference) และความคาดหวัง (Expectations) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540, น. 19) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการเป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินว่า โครงการที่ดำเนินการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ การประเมินผลนี้ อาจเป็นการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่กระทำกันเป็นระยะ ๆ หรือประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการ ประเมินผลสรุปรายยอดของโครงการทั้งหมดในการจัดการศึกษานั้น จะมีความเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงมีความสำคัญและมีความจำเป็น

ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การวางแผนกลยุทธ์การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการวิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการประเมินผล สรุปได้ว่า ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการประเมินการจัดกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของสถานศึกษาในรูปของคณะกรรมการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2548) กล่าวถึงหลักการและกระบวนการของการมีส่วนร่วม ด้านการติดตามประเมินผลไว้ว่า เป็นร่วมกันติดตามผลงานที่ทำ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ (2555, น. 528) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา ได้สรุปผลการวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการประเมินผล ดังนี้ 1) ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการศึกษา 2) มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ กำกับ ติดตาม ประเมินผล การบริหารงาน 4 ด้าน เช่น มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ รับผิดชอบต่อการจัดซื้อจัดจ้างวัสดุครุภัณฑ์ 3) ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการตรวจการจ้าง การก่อสร้างต่างๆ ในบริเวณโรงเรียน 4) มีส่วนร่วมในการกำกับ ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของครู 5) ชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการใช้งบประมาณจากการระดมทรัพยากรจากผู้ปกครอง ศิษย์เก่า หน่วยงานต่างๆ ที่บริจาคเพื่อการศึกษา

พิณสุตา สิริธรงค์ศรี (2557, น. 27) กล่าวถึงหลักการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในการร่วมติดตามประเมินผล ในการดำเนินโครงการได้กำหนดให้มีการ ติดตามประเมินผล โดยคณะทำงานของโครงการระดับโรงเรียน ระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับบริหารจัดการ

โครงการในระดับโรงเรียน นอกจากจะมีการติดตามโดย คณะทำงานของโรงเรียนแล้ว ยังมีการติดตามจากภาคประชาชนหรือชุมชน แบบไม่เป็นทางการ เช่น การรายงานผลการดำเนินงานของนักเรียนในโครงการ จากผู้ปกครอง ชุมชน การร่วมประชุมติดตามผล

จากความหมาย แนวคิด และวิธีการของการมีส่วนร่วมในการประเมินผลที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมในการประเมินผล หมายถึง การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยชุมชน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมติดตาม ตรวจสอบ ประเมินผลและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ตลอดจนร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น ให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการศึกษา ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้

- 1) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล และให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการศึกษา และ 2) ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกันติดตามผลงานที่ดำเนินการและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น

2.1.4.2 ตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านการพัฒนาครูและบุคลากร

1) การศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ

การศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) เป็นกระบวนการของการค้นหาและการวางแผนในการเก็บรวบรวมความรู้ที่ต้องการ ทั้งจากแหล่งความรู้จากภายในและภายนอกองค์กร ซึ่งอาจได้มาจากเอกสารที่มีอยู่แล้วหรือจากผู้เชี่ยวชาญ (วารวรรณ วาณิชย์เจริญชัย, ม.ป.ท.) หรือการค้นหา สังเกต จดจำ และรวบรวมข้อมูลข่าวสารตามสถานการณ์ของสังคมทุกด้าน และสามารถวิเคราะห์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล ตลอดจนใช้ข้อมูลประกอบการแก้ปัญหา พัฒนาตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, 2540, น. 10)

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงการศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ไว้ ดังนี้

West (1998, p. 118) ได้ชี้แนะแนวทางการศึกษาค้นคว้าและการแสวงหาความรู้ใหม่ไว้ว่า ประกอบด้วยวิธีการ ดังนี้ สนทนากับผู้อื่น อ่านคู่มือ เอกสาร ตำราทางวิชาการสาขาต่างๆ เข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มสัมมนา เข้าศึกษาต่อในสายวิชาชีพในสถาบันการศึกษา

สุระรีย์ ฤกษ์จารี (2547, p. 74) ได้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ว่ามีดังนี้ 1) เรียนรู้ อยู่เสมอเพื่อให้ทันความก้าวหน้าของโลกปัจจุบัน ด้วยการหมั่นศึกษาค้นคว้า ติดตามข่าวสารต่างๆ ทั้งด้านวิชาการและสังคม เป็นการกระตุ้นเป็นตัวอย่างที่ให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นที่จะศึกษา 2) ใช้หนังสือ หรือวารสารทางวิชาการช่วยแก้ปัญหาในวิชาชีพ ครูจะต้องสร้างนิสัยรักการอ่านและทำการศึกษาค้นคว้าอยู่เสมอ 3) การเข้าร่วมประชุม การสัมมนา การ

ฝึกอบรม การฟังอภิปรายและปาฐกถาทางการศึกษา และ 4) การรับฟังข่าวสารทางการศึกษาจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อสารมวลชนต่างๆ

สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา (2548, น. 11-13) กล่าวว่า ครูต้องตระหนักถึงการศึกษาค้นคว้าและการแสวงหาความรู้ใหม่ โดยการพัฒนาตนเองให้เข้าถึงความรู้ โดยการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ การแสวงหาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อนร่วมงาน โดยการยอมรับในความรู้ความสามารถซึ่งกันและกัน

พรรณนาราย ทรรศน์ประภา (2548, น. 5) กล่าวว่า การศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ว่า เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ซึ่งสามารถกระทำได้หลายๆทาง เช่น การเข้าไปเรียนหรือศึกษาในระบบโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง ด้วยการสังเกต ด้วยการพูดคุยสนทนากับผู้อื่น

จักรพรรดิ วัฒนา (2550, น. 18-21) กล่าวถึงองค์ประกอบด้านการแสวงหาความรู้ว่า มีตัวบ่งชี้สำคัญ ได้แก่ ครูตระหนักถึงความรับผิดชอบในการเพิ่มพูนประสบการณ์การเรียนรู้ และครูได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ภายในสถานศึกษาในการแสวงหาความรู้ร่วมกัน ด้วยการอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ หรือเข้าฟังการอภิปรายและสัมมนาทางวิชาการต่างๆ

จากความหมาย แนวคิด และวิธีการของการศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ใหม่ๆ หมายถึง พฤติกรรมของครูที่แสดงออกในการเป็นแบบอย่างด้วยการพัฒนาตนในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ใหม่ๆ ด้วยวิธีการ ศึกษาด้วยตนเองจากเอกสาร ตำราและการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน ตลอดจนการศึกษาค้นคว้า การอบรม ประชุมและสัมมนาในสาขาต่างๆเพื่อพัฒนาตนเองและวิชาชีพ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรได้เข้าร่วมประชุม สัมมนา ฝึกอบรมหรือฟังอภิปรายและปาฐกถาทางวิชาการ 2) จัดแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการ มีหนังสือ เอกสารทางวิชาการไว้สำหรับครูและบุคลากรฯได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม 3) ผู้บริหารกระตุ้นและส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯ สนใจต่อการพัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ใหม่ๆอยู่เสมอ 4) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรเข้าศึกษาต่อในสายวิชาชีพในสถาบันการศึกษา และ 5) ผู้บริหารกระตุ้นและส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯแสวงหาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อนร่วมงาน

2.1.4.3 การสร้างองค์ความรู้ใหม่

การสร้างความรู้ใหม่ (Knowledge Generation) เนื่องจากความรู้มีอยู่ในตัวบุคคลมากมายหลายรูปแบบ เราสามารถกระตุ้นให้บุคคลที่มีความรู้ นำความรู้ที่เขาถืออยู่มาสร้างความรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นเพื่อนำมาใช้ในองค์กรได้ เนื่องจากองค์ความรู้ (Body of Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นต่อ

เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการถ่ายทอดประสบการณ์หรือจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล โดยความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นผู้รับสามารถนำไปใช้ได้โดยตรง หรือสามารถนำมาปรับใช้ได้ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรืองานที่กระทำอยู่

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงการสร้างองค์ความรู้ใหม่ไว้ ดังนี้

Dewey (1938, อ้างถึงใน Gregoire and Laferriere, 2001, p. 120) ให้แนวคิดเกี่ยวกับ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ว่าจะต้องเกิดจาก 1) การลงมือทำงานต่างๆด้วยตนเองเพื่อสร้างผลผลิตหรือผลงานขึ้นมา 2) ต้องเรียนรู้วิธีคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการคิดการแก้ปัญหา และ 3) มีการเรียนรู้เพื่อเตรียมตัวสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

Piaget (1973, อ้างถึงใน Sidman-Taveau and Milner-Bolotin, 2001, p. 26-27) กล่าวถึงการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดจากกระบวนการคิดที่ประมวลเอาเนื้อหาความรู้เดิมมาประสานกันอย่างสมเหตุสมผลกับเนื้อหาความรู้ใหม่ ด้วยการพิจารณาสิ่งต่างๆที่ตนได้รับรู้มาทั้งเก่าและใหม่ตามประสบการณ์ของตนแล้วพิจารณาตีความ สร้างความเชื่อมโยงของสิ่งต่างๆ ที่ได้รับรู้มานั้น แล้วสร้างขึ้นเป็นความรู้ใหม่

วิทยาลัยเชียงราย (2555, น. 8) กล่าวถึงการสร้างองค์ความรู้ใหม่ว่า เป็นการเสาะหา ปรับปรุง ดัดแปลง สร้างความรู้ใหม่ให้เหมาะกับการใช้งานของตนในปัจจุบัน อาจเริ่มจากทุนปัญญา (Intellectual Capital) ที่มีอยู่แล้วภายในองค์กรในรูปของผลงานที่เป็นเลิศ หรือความสำเร็จที่สะท้อนจากวิธีปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ (Best Practices) การทำวิจัย หรือการสร้างนวัตกรรม

จากความหมาย แนวคิด และวิธีการของการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสร้างองค์ความรู้ใหม่หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในการกระตุ้นความคิดเพื่อพัฒนาความรู้เดิม ที่มีอยู่ทั้งในตนเองและการพัฒนาจากผู้อื่นเพื่อสร้างเป็นความรู้ใหม่ที่มีลักษณะที่เชื่อมโยงกันเพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาในสถานการณ์หรือสภาวะการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งนี้อาจอยู่ในลักษณะของนวัตกรรม หรือผลงานการศึกษาวิจัย ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) ผู้บริหารกระตุ้นให้ครูและบุคลากรฯ มีการเรียนรู้วิธีคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการคิดการแก้ปัญหา 2) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาทำการวิจัยในชั้นเรียน หรือการวิจัยที่สนับสนุนการเรียนการสอน เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นนวัตกรรมในการพัฒนาหลักสูตรและผู้เรียน และ 3) ผู้บริหารสนับสนุนให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาใช้สื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการสร้างสื่อและเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนใหม่ๆ

1. การพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ

การพัฒนาตนเองเป็นการที่คนพยายามหาวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้ตัวเองก้าวไปสู่ความเป็นคนที่มีบุคลิกภาพที่ดีเหมาะสมกับความสามารถของตน และค่านิยมของสังคม เพื่อให้มีชีวิตอยู่ในสังคมนั้นอย่างมีความสุข ดังนั้น การพัฒนาตนเองจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ ของคนเป็นครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพของครู ซึ่งมีนัยการศึกษาและนักวิชาการได้กล่าวถึงไว้ ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา (2548, อ้างถึงใน อภาภรัตน์ ราชพัฒน์, 2554, น. 26) ได้กำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงานของครู ซึ่งเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในวิชาชีพให้เกิดผลเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดพร้อมกับการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย 1) ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครูอยู่เสมอ 2) ตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดกับผู้เรียน 3) มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ 4) พัฒนาแผนการสอนให้สามารถปฏิบัติได้เกิด ผลจริง 5) พัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพอยู่เสมอ 6) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยเน้นผลถาวรที่เกิดแก่ผู้เรียน 7) รายงานผลการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนได้อย่างมีระบบ 8) ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน 9) ร่วมมือกับผู้อื่นในสถานศึกษาอย่างสร้างสรรค์ 10) ร่วมมือกับผู้อื่นในชุมชนอย่างสร้างสรรค์ 11) แสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา และ 12) สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในทุกสถานการณ์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553) กล่าวถึงการพัฒนาตนเองของครูว่า ประกอบด้วย 1) การศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามองค์ความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ 2) การสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการพัฒนาองค์การและวิชาชีพ และ 3) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเครือข่าย

Queensland University of Technology (2002, อ้างถึงใน สุรศักดิ์ ปาเฮ, 2556, น. 3) พบประเด็นสำคัญที่ครูไทยมีความต้องการที่จะได้รับการพัฒนาเชิงสมรรถนะทางวิชาชีพในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้ 1) ในด้านรูปแบบขององค์ความรู้แนวใหม่ (Types of New Knowledge) เป็นตัวแบบใหม่ๆ ที่จะส่งผลสำเร็จต่อการเรียนรู้ ครูต้องได้รับทักษะความรู้ที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่จะนำไปจัดกระบวนการเรียนการสอน และในขณะเดียวกันครูต้องมีความสามารถที่จะจำแนกองค์ความรู้ใหม่ๆ เหล่านั้นเพื่อนำไป ใช้ได้อย่างเหมาะสมกับการเรียนการสอนได้อีกด้วย 2) ในด้านกลยุทธ์การสอนแบบใหม่ (New Learning Strategies) ทักษะความรู้ในเชิงยุทธศาสตร์แนวใหม่สำหรับการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญเช่น ยุทธศาสตร์การสอนแบบสรคินิยม (Constructivism) การสอนแบบสะท้อนคิดเชิงวิเคราะห์ (Critical Reflection) หรือการสอนแบบถ่ายโยงองค์ความรู้ (Transformation) เป็นต้น 3) การวัดและประเมินผล (Assessment and Evaluation) ครูต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและรูปแบบขององค์ความรู้ที่สอน สามารถ

นำไปสู่การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพซึ่งจะส่ง ผลต่อการวัดและประเมินผลที่เหมาะสมได้ 4) การสอนในเชิงบูรณาการ (Integrated Teaching) ครูต้อง การเพิ่มเติมและขยาย ขอบข่ายแนวคิดในการบูรณาการการจัด การเรียนรู้ให้มีความลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นมาก กว่าที่เป็นอยู่ใน ปัจจุบันทั้งในลักษณะการบูรณาการแบบรายวิชาหรือแบบสหวิชา 5) สมรรถนะทางเทคโนโลยี สารสนเทศ (ICT Competency) ครูต้องการเพิ่มสมรรถนะทางการสอนโดยใช้สื่อเทคโนโลยี สารสนเทศเป็นฐานในกระบวนการเรียนรู้ (ICT-based Learning) เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนโดย ผู้เรียนเป็นสำคัญ 6) ระบบการนิเทศติดตามช่วยเหลือ (Mentoring) ครูต้องการทักษะการสร้างระบบ การนิเทศติดตามและช่วยเหลือเพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน รวมทั้งบทบาทใหม่ ของครูในลักษณะของผู้อำนวยความสะดวก (Facilitators) ต่อนักเรียนในการจัดการเรียนการสอน ดังนั้นสิ่งที่ครูต้องสร้างให้เกิดขึ้นคือสมรรถนะในเชิงผู้นิเทศและช่วยเหลือที่ทรงประสิทธิภาพ และ 7) การวิจัยปฏิบัติ การ (Action Research) ครูต้องมีสมรรถนะของการเป็นนักวิจัยเพื่อนำไปสู่การ พัฒนาทั้งครูและนักเรียนให้บังเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553, น. 6-8) กล่าวถึงการพัฒนา ทางวิชาชีพของครูที่เน้นว่า กิจกรรมการพัฒนาวิชาชีพครูใดๆ ควรส่งเสริมให้ครูเกิดการเรียนรู้ และ พัฒนาการปฏิบัติงานทางวิชาชีพของตนเอง (นั่นคือ การจัดการเรียนการสอน) แนวทางหนึ่งที่เป็นไป ได้ก็คือการส่งเสริมให้ครูทำ “วิจัย” ซึ่งจะช่วยให้ครูได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของตนเอง ทั้ง ความรู้ด้านเนื้อหาที่ตนเองสอน ความรู้เกี่ยวกับนักเรียนของตนเอง ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตร (ตัวชี้วัด และมาตรฐานการเรียนรู้) และความรู้อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2553, น. 7) กล่าวถึงการพัฒนาวิชาชีพครู ใน มาตรฐานวิชาชีพครูว่าครูต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อพัฒนาตนเอง การเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการที่องค์กรหรือหน่วยงานหรือสมาคมจัดขึ้น เช่น การประชุม การ อบรม การสัมมนา และการประชุมปฏิบัติการ เป็นต้น

อาภารัตน์ ราชพัฒน์ (2554, น. 20) กล่าวถึงมีภาวะผู้นำของครูที่ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพของครู ซึ่งสรุปได้ว่าประกอบด้วย 1) มีความมุ่งมั่นและการ พัฒนาตน ไปสู่ครูมืออาชีพอย่างต่อเนื่อง 2) มีการพัฒนาตนไปสู่ความเป็นครูมืออาชีพภายใต้ บรรยากาศของการเรียนรู้ร่วมกันของครู 3) สร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นการใช้ปัญญา ให้ทีมสร้าง แนวคิดใหม่ สร้างวิธีการใหม่ และนำไปสู่การปฏิบัติจนเห็นผลเชิงประจักษ์ได้ และ 4) มีความสนใจ เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองให้เกิดการเรียนรู้

จากความหมาย แนวคิด และวิธีการของการพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ ที่มี นักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาตนเอง ด้านวิชาชีพ หมายถึง พฤติกรรมของครูที่แสดงออกถึงการพัฒนาตนเองอยู่เสมอทั้งในด้านความรู้

ความสามารถและทักษะในแต่ละสาขาหรือศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพครู เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ นวัตกรรมใหม่ ผลงานใหม่ที่เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครู ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯ เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา 2) ผู้บริหารส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรฯ มีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามองค์ความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ 3) ผู้บริหารประเมินผลโครงการของครูและบุคลากรฯ ตามแผนพัฒนาและนำมาปรับปรุงวางแผนเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไป 4) ผู้บริหารส่งเสริม สนับสนุนและกระตุ้นให้ครูและบุคลากรฯ ปฏิบัติงานตามข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในวิชาชีพ ให้เกิดผลเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด และ 5) ส่งเสริมให้ครูเกิดการเรียนรู้และพัฒนา การปฏิบัติงานทางวิชาชีพของตนเองอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

2.1.4.4 ตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็กด้านการพัฒนาระบบการบริหารจัดการ

1. การบริหารจัดการแบบร่วมมือ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2557, น. 10) โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนานโยบายได้ศึกษาวิจัยการบริหารสถานศึกษาขนาดเล็กที่จำเป็นต้องดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพด้านการบริหารจัดการ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สถานศึกษาต้องมีการจัดทำข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) กับเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและความร่วมมือเพื่อการจัดการศึกษาจากภาคีเครือข่ายทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเป็นอย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (2558, น. 29-30) กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความร่วมมือในการบริหารจัดการการศึกษา มีการใช้เทคโนโลยีการบริหารจัดการเป็นการพัฒนากลุ่มโรงเรียนขนาดเล็กซึ่งแบ่งเป็นโรงเรียนที่พร้อมเป็นแกนนำ โรงเรียนพร้อมแก้ปัญหาตนเองได้ โรงเรียนที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ โรงเรียนที่สมควรยุบเลิก และโรงเรียนในพื้นที่พิเศษ โดยวิธีรวมกลุ่มโรงเรียน 2-3 โรงเรียนที่มีความสะดวกในการเดินทางไปเรียนร่วมกัน หรือให้ครูเดินทางไปสอน ซึ่งอาจสร้างสรรค์รูปแบบอื่น ๆ จากประสบการณ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่

จากความหมายและแนวคิดของการบริหารจัดการแบบร่วมมือ ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การบริหารจัดการแบบร่วมมือ หมายถึง การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยมีการสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อมูล มีการทำงานร่วมกันหรือการทำงานเป็นทีม โดยการร่วมมือกันด้วยการร่วมรู้ ร่วมทำ ร่วมคิด ที่มุ่งสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง รับฟังซึ่งกันและกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง

ปรับเปลี่ยนมุมมองจากข้อขัดแย้งไปสู่มุมมองความคิดใหม่ๆ ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) สถานศึกษา มีการทำงานร่วมกันหรือการทำงานเป็นทีม โดยการร่วมมือกัน การร่วมรู้ ร่วมทำ ร่วมคิด ที่มุ่งสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และ 2) เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้ง รับผิดชอบซึ่งกันและกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ปรับเปลี่ยนมุมมองจากข้อขัดแย้งไปสู่มุมมองความคิดใหม่ๆ

2. การบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ

อุทัย บุญประเสริฐ (2542, น. 1 - 4) ได้วิเคราะห์ถึงลักษณะการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ ในการปฏิรูประบบบริหารการศึกษาในประเทศไทยปัจจุบันนั้น พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542 ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารทั่วไป ไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่ การศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรงการดำเนินงานตามนัยดังกล่าวจะเป็น การกระจายอำนาจการบริหารและจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน โดยมุ่งหวังให้เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการบริหารจัดการสถานศึกษาให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการบริหารโรงเรียนให้สอดคล้องและเป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน ตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, น. 12) ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพในด้านการบริหารจัดการ สรุปได้ว่า ในการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กให้มีคุณภาพต้องมีการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีการบริหารจัดการด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้และโรงเรียนมีความยืดหยุ่นในการทำงาน ทำให้เกิดการริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้นและโรงเรียนมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนร่วมในการบริหารและการตัดสินใจ นอกจากนี้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ยังได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพนั้นผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร มีการพัฒนาบุคลากรให้สามารถปฏิบัติงานได้ทุกงาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2557, น. 10) โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนานโยบายได้ศึกษาวิจัยการบริหารสถานศึกษาขนาดเล็กที่จำเป็นต้องดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพด้านการบริหารจัดการ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า สถานศึกษาต้องมีการจัดโครงสร้างการบริหารงาน 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารวิชาการ ด้านการบริหารงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคล และด้านการบริหารทั่วไป บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามบทบาทอำนาจหน้าที่ ที่ได้รับการกระจายอำนาจจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

กระทรวงศึกษาธิการ (2548) กล่าวถึงการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานว่าเป็นการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีอำนาจอิสระและคล่องตัวในการตัดสินใจในด้าน วิชาการบุคคล งบประมาณและการจัดระบบบริหารงานทั่วไป เป็นการบริหารจัดการโรงเรียนที่สอดคล้องกับคุณลักษณะและความต้องการของโรงเรียน นั่นคือ สมาชิกโรงเรียน อันได้แก่คณะกรรมการบริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ปกครอง ตลอดจนสมาชิกชุมชนและองค์กรอื่นๆ มารวมพลังกันอย่างเต็มที่ รับผิดชอบต่อการใช้ทรัพยากรและแก้ปัญหาตลอดจนดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการศึกษาของโรงเรียน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ทั้งนี้ต้องมีคุณภาพตามเกณฑ์มาตรฐาน และสามารถตรวจสอบได้ โดยมีแนวคิดในการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานคือ

1. เป็นการระดมผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์เพื่อร่วมกันจัดการศึกษา เปิดโอกาสให้ครู เจ้าหน้าที่และชุมชน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องสำคัญของโรงเรียน
2. เป็นการระดมทรัพยากรด้านการเงินและด้านวิชาการ เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
3. สร้างความยืดหยุ่นในการทำงาน ทำให้เกิดการริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียนมากขึ้น
4. ครูและผู้ปกครองซึ่งมีส่วนร่วมในการบริหารงบประมาณได้เสนอความคิดเห็นในการปรับปรุงการศึกษาอีกทั้งเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการบริหารและจัดการศึกษา

ทั้งนี้การกระจายอำนาจในการบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่มีประสิทธิผลต้องเป็นการกระจายอำนาจไปให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่ง ได้แก่ คณะกรรมการโรงเรียน และคณะกรรมการได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด แต่ละโรงเรียนต้องมีการตั้งคณะกรรมการโรงเรียนขึ้น ซึ่งการกำหนดรูปแบบมาจากส่วนกลาง เขตพื้นที่การศึกษา หรือโรงเรียนกำหนดเองก็ได้ ส่วนใหญ่แล้วคณะกรรมการโรงเรียนจะประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครองและบุคลากรอื่น ๆ ซึ่งได้มาจากการเลือกตั้งของแต่ละกลุ่มวิชาชีพ จุดสำคัญก็คือ โรงเรียนต้องมอบอำนาจการตัดสินใจบางอย่างให้คณะกรรมการและจะต้องเป็นเรื่องที่ส่งผลต่อการเรียนการสอนเท่านั้น

จากความหมายและแนวคิดของการบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ หมายถึง การบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา การบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีการบริหารจัดการด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้และ

โรงเรียนมีความยืดหยุ่นในการทำงาน มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร โดยให้มีการพัฒนาบุคลากรที่สามารถปฏิบัติงานได้ทุกงาน ตลอดจนมีการกระจายอำนาจไปให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งได้แก่ คณะกรรมการโรงเรียน และคณะอนุกรรมการได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) การบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีการบริหารจัดการด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้และโรงเรียนมีความยืดหยุ่นในการทำงาน 2) ผู้บริหารเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร โดยให้มีการพัฒนาบุคลากรที่สามารถปฏิบัติงานได้ทุกงาน และ 3) มีการกระจายอำนาจไปให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา และคณะอนุกรรมการได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด

3. การแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (2558, น. 30) กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สรุปได้ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันมากขึ้นระหว่างโรงเรียนขนาดเล็กทั่ว ๆ ไปกับโรงเรียนขนาดเล็กที่มีคุณภาพ 2) มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันในเรื่องนวัตกรรมการพัฒนาการเรียนการสอนที่ได้ทดลองแล้วเห็นว่าเหมาะสมและมีประสิทธิภาพหรือเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้จากทั่วโลก โดยการใช้อินเทอร์เน็ต และ 3) มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างโรงเรียนการพัฒนาใช้สื่อเทคโนโลยีการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2549, น. 7) กล่าวว่า กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ คือ การจัดการความรู้ที่ประกอบด้วย กระบวนการหลักๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้และเพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร จึงมีการใช้เครื่องมือหลากหลายประเภทในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ รวมทั้งการช่วยให้ผู้ต้องการใช้ข้อมูลสามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยสะดวก เพื่อที่จะส่งเสริมให้การจัดการความรู้ในองค์กรมีประสิทธิภาพและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ถวัลย์ มาศจรัส (2552, น. 43) กล่าวว่า การแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ประโยชน์จากความรู้ที่มีอยู่ เป็นกระบวนการที่ความรู้ฝังลึกถูกแปลงเป็นความรู้ชัดแจ้ง กล่าวคือความรู้ส่วนบุคคลถูกแปลงไปสู่ความรู้ที่เป็นทางการหรือความรู้ที่แสดงออกมาให้เห็นภายในองค์กร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการสำคัญของการจัดการความรู้ หากคนในองค์กรขาดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันแล้ว ความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวคนซึ่งการจัดการความรู้ต้องการให้เกิดการถ่ายทอดซึ่งกันและกันให้มากที่สุดก็จะไม่มีความหมายใดๆ ส่วนใหญ่เป็นการที่กลุ่มคนที่มีความสนใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน มารวมตัวกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้วยความสมัครใจ เพื่อ

ร่วมสร้างความเข้าใจหรือพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ในเรื่องนั้นๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จึงเป็นกิจกรรมการถ่ายโอนหรือเผยแพร่ความรู้จากบุคคล กลุ่มคน หรือ องค์กรไปยังผู้อื่น มีการระบุ ความรู้เชิงกลยุทธ์ การเข้าถึงความรู้ที่มีอยู่ เพื่อที่จะถ่ายโอนความรู้และประยุกต์ใช้ความรู้ในการ แก้ปัญหาและพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากความหมายและแนวคิดของการแลกเปลี่ยนความรู้และ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถ สรุปได้ว่า การแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หมายถึง กระบวนการถ่ายโอนหรือ เผยแพร่ความรู้จากบุคคล กลุ่มคน หรือ องค์กรไปยังผู้อื่น มีการระบุความรู้เชิงกลยุทธ์ การเข้าถึง ความรู้ที่มีอยู่ เพื่อที่จะถ่ายโอนความรู้และประยุกต์ใช้ความรู้ในการแก้ปัญหาและพัฒนางานให้มี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันในเรื่องนวัตกรรม การ พัฒนา การเรียนการสอนที่ได้ทดลองแล้วเห็นว่าเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ และ 2) มีการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างโรงเรียน ในการพัฒนาใช้สื่อเทคโนโลยีการศึกษาทางไกลผ่าน ดาวเทียม

4. ตัวชี้วัดขององค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของ สถานศึกษาขนาดเล็กด้านการจัดระบบคุณภาพการศึกษา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 81 ได้ กำหนดให้รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิด “ความรู้คู่ คุณธรรม” และจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งนำไปสู่พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ที่มุ่งเน้นคุณภาพการศึกษา คือ ได้ กำหนดให้มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาทุกระดับ (พระราช บัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542, มาตรา 47) นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังเช่น Cryer (1993) กล่าวว่า การประกันคุณภาพ เป็นแผนงานและปฏิบัติการทั้งหลายที่เป็นระบบ เพื่อให้ เกิดความมั่นใจว่า การให้การศึกษาจะสนองต่อคุณภาพที่กำหนด และ Cuttance (1993, p. 18) ให้ความหมายว่า การประกันคุณภาพ คือ กลยุทธ์ที่ได้วางแผนไว้อย่างเป็นระบบและการปฏิบัติ งานที่ ได้มีการออกแบบไว้โดยเฉพาะ เพื่อรับประกันว่ากระบวนการได้รับการกำกับดูแล รวมถึงการ ปฏิบัติงานนั้นมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้อยู่ตลอดเวลา โดยที่อุทุมพร จามรมาน (2543, น. 2) ได้กล่าวว่า “การประกันคุณภาพ” หมายถึง การระบุความชัดเจนในวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ตลอดจนวิธี ปฏิบัติงานเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ สำหรับความหมายของการจัดระบบคุณภาพการศึกษาในการ วิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสรุปจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากหลักการและแนวคิดของนักวิชาการ สรุปได้ ว่า การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาที่ถือเป็นกลไกสำคัญที่ สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาคุณภาพ

การศึกษาซึ่งจะทำให้สังคมเชื่อมั่นว่าสถานศึกษาจะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้อย่างครบถ้วนตามมาตรฐานที่กำหนดขึ้นและตรงกับความมุ่งหวังของสังคม ประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย 4 ด้าน คือ 1) การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา 2) การประเมินคุณภาพการศึกษา 3) การพัฒนาคุณภาพการศึกษา และ 4) การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา โดยแต่ละองค์ประกอบย่อยผู้วิจัยได้นำมาสังเคราะห์กำหนดเป็นตัวชี้วัดของแต่ละด้าน ดังนี้

4.1 การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา

Harman (1996, อ้างถึงใน อุทุมพร จามรมาน, 2542, น. 8) กล่าวว่า การตรวจสอบคุณภาพ หมายถึง กระบวนการตรวจสอบโดยภายนอกเพื่อประกันว่าสถานศึกษามีกลไกที่เหมาะสมในการควบคุมคุณภาพ

พรชูลี อาชวอำรุง (2540, น. 15) กล่าวว่า การตรวจสอบคุณภาพ หมายถึง กระบวนการพิจารณาโดยบุคคลภายนอก เพื่อเป็นเครื่องประกันว่ากระบวนการควบคุมมีคุณภาพและสามารถควบคุมการปฏิบัติงานได้ดี การตรวจสอบคุณภาพมักจะเป็นการประเมินโดยเพื่อนร่วมงาน สถาบันที่คล้ายคลึงกัน โดยการเขียนเป็นรายงานอย่างละเอียด เพื่อเป็นแนวทางให้สถาบันพัฒนาเพื่อบรรลุถึงผลผลิตที่ดีขึ้น

สถานศึกษาให้คณะกรรมการประกันคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษาดำเนิน การตรวจสอบ ทบทวนและรายงานการดำเนินงานตามแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาสำหรับในการตรวจสอบและทบทวนคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา ให้ใช้วิธีการที่หลากหลายและเหมาะสม การสังเกตพฤติกรรม และกระบวนการทำงาน กระบวนการจัดการเรียนการสอน การสอบถาม การสัมภาษณ์ การพิจารณาหลักฐาน ร่องรอยการปฏิบัติงาน ตัวอย่างผลงาน และแฟ้มสะสมงาน แบบสำรวจ แบบสอบถาม แบบทดสอบและแบบวัดมาตรฐาน) การตรวจสอบและทบทวนคุณภาพการศึกษาภายในสถานศึกษา จะต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบต่อเนื่องเพื่อนำไปใช้ในการปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลงและพัฒนาคุณภาพการศึกษา

การตรวจสอบ และทบทวนคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา โดยดำเนินการ ดังนี้

1. แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

2. กำหนดระยะเวลา และแนวทางการตรวจสอบ หรือวางแผนการตรวจสอบ ซึ่งการตรวจสอบ และทบทวนคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา สถานศึกษาควรทำการตรวจสอบ ทั้งการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติงาน และตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา (มาตรฐานและตัวชี้วัด) ของสถานศึกษาด้วย

3. ดำเนินการตรวจสอบตามแผนที่วางไว้ สำหรับการประเมินสภาพของสถานศึกษาตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

จากความหมายและแนวคิดของการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการตรวจสอบโดยภายนอกเพื่อประกันว่า สถานศึกษามีกลไกที่เหมาะสมในการควบคุมคุณภาพและสามารถควบคุมการปฏิบัติงานได้ดี มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องเพื่อนำไปใช้ในการปรับปรุง แก้ไข เปลี่ยนแปลงและพัฒนาคุณภาพ การศึกษา ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการมาตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา 2) สถานศึกษามีการกำหนดระยะเวลา และแนวทางการตรวจสอบ หรือวางแผนการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา 3) สถานศึกษาทำการตรวจสอบทั้งการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติงาน และตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา และ 4) สถานศึกษามีการดำเนินการตรวจสอบตามแผนที่วางไว้ สำหรับการประเมินสภาพของสถานศึกษาตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

4.2 การประเมินคุณภาพการศึกษา

ทบวงมหาวิทยาลัย (2542, น. 4) ได้ให้ความหมาย การประเมินคุณภาพ ว่า หมายถึง กระบวนการประเมินผลการดำเนินการของคณะโดยภาพรวมว่า เมื่อได้มีการใช้ระบบการประกันคุณภาพหรือระบบควบคุมคุณภาพแล้ว ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพมากขึ้นเพียงใด

อุทุมพร จามรมาน (2543, น. 2) กล่าวว่า “การประเมินคุณภาพ” เป็นการหาข้อมูลที่เชื่อถือได้ เพื่อตัดสินใจเกี่ยวกับคุณภาพของผลผลิต/บริการของหน่วยงานตามเกณฑ์ที่กำหนดในอังกฤษและสกอตแลนด์ หมายถึง การทบทวนและตัดสินผลโดยหน่วยงาน/กลุ่มภายนอก โดยเน้นเฉพาะด้านการเรียนการสอนเท่านั้น

การประเมินภายใน (Internal Evaluation) เป็นกระบวนการประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานที่กระทำโดยบุคลากรในหน่วยงาน หรือผู้ที่เกี่ยวข้อง อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งการประเมินภายในนี้ถือเป็นกระบวนการตรวจสอบการทำงานของตนเอง (Self-Evaluation) สถานศึกษาควรกำหนดให้การประเมินภายใน เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่องของสถานศึกษา และถ้าโรงเรียนจัดทำมาตรฐานการปฏิบัติงานแล้ว ดังนั้น ในการประเมินคุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียนควรดำเนินการประเมิน 2 ลักษณะ ได้แก่

1. ประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการศึกษา
ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. ประเมินการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติงานของทุกฝ่ายในโรงเรียน เพื่อให้โรงเรียนมีการดำเนินงานมีคุณภาพอย่างสม่ำเสมอ

จากความหมายและแนวคิดของการประเมินคุณภาพการศึกษา ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การประเมินคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการประเมินผลการดำเนินการของคณะโดยภาพรวมว่า เมื่อได้มีการใช้ระบบการประกันคุณภาพหรือระบบควบคุมคุณภาพแล้ว ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงคุณภาพมากน้อยเพียงใด ประกอบด้วยตัวชี้วัด คือ สถานศึกษามีการประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

4.3 การพัฒนาคุณภาพการศึกษา

สมศักดิ์ สินธุระเวชญ์ (2541, น. 30-38) กล่าวว่า กรอบในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนนั้น ประกอบด้วย กรอบบุคลากร หมายถึง โรงเรียนต้องสร้างเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้และพัฒนาที่มีการกระตุ้นจิตใจ ให้ผู้ร่วมงานรู้จักคิดและรักการเรียนรู้อยู่เสมอ เพื่อการสร้างสรรค์ ปรับปรุงสิ่งต่างๆ ให้ดีขึ้น จัดบุคลากร ให้ตรงตามความสามารถ โรงเรียนต้องปรับปรุงสถานที่ และจัดหาทรัพยากรที่มีมาตรฐานตามที่กำหนด ให้เพียงพอต่อการพัฒนา นักเรียนไปสู่เป้าหมาย จัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนการสอน แสวงหาแนวทางสนับสนุนให้องค์กรเอกชนและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดหาทรัพยากร ส่วนองค์ประกอบ การมีระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน ที่ครอบคลุมครบทุกด้าน ตลอดจนการส่งเสริมและพัฒนานักเรียน ตามศักยภาพในด้านต่างๆ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสระแก้ว เขต 1 (2547) กล่าวว่า กระทรวง ศึกษาธิการโดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและกรมสุขภาพจิต ได้ตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องมีการดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพื่อให้มีกระบวนการเป็นระบบ มีความชัดเจน มีการประสานความร่วมมือของผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกโรงเรียน รวมทั้งวิธีการกิจกรรมและเครื่องมือต่างๆ ที่มีคุณภาพในการดูแลช่วยเหลือนักเรียน อันจะส่งผลให้ระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนประสบความสำเร็จ

จรูญ จีบบัง (2553, วารสารมหาวิทยาลัยบูรพา, 2555, น. 64-65) ได้ศึกษารูปแบบการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามยุทธศาสตร์ การพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก ด้วยกระบวนการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผลการศึกษา พบว่า ในยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาระบบการเรียนการสอนและการประกันคุณภาพการศึกษา ประกอบด้วย 1) การสร้างหรือผลิตสื่อเพื่อใช้ในการเรียนการสอน 2) การบูรณาการเรียนการสอนโดยใช้แผนการสอนคละชั้น 3) การส่งเสริมให้ครูได้เข้ารับการอบรมเพื่อพัฒนา 4) การนิเทศกำกับ ติดตามของผู้บริหารอย่างใกล้ชิด

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ (2555, น. 73) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษาของนักวิชาการ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา สรุปได้ว่าสถานศึกษา มีการปรับปรุงหลักสูตร การเรียนการสอน ประเมินผลและการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาผู้เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2557, น. 12) ศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กเกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา สรุปได้ว่า ครูจะต้องเป็นนักรออกแบบการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการสร้างองค์กรให้เข้มแข็ง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ (2557, น. 10-11) โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนานโยบายได้ศึกษาวิจัยการบริหารสถานศึกษาขนาดเล็กที่จำเป็นต้องดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1. สถานศึกษาต้องมีการใช้กระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA ผ่านระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาที่กำหนดในกฎกระทรวง

2. ผู้อำนวยการโรงเรียนควรมีการสร้างศักยภาพของสถานศึกษาขนาดเล็ก และบุคลากรที่เกี่ยวข้องให้พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงด้านหลักสูตรการเปลี่ยนแปลงครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้เกี่ยวข้องที่ส่งผลต่อคุณภาพผู้เรียนทั้งความสามารถด้านการอ่าน การเขียนภาษาไทย ความสามารถด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ การคิด การใช้ภาษาอังกฤษ การใช้เทคโนโลยีการมีทักษะชีวิต ทักษะอาชีพ และการมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อรองรับผู้เรียนสู่ศตวรรษที่ 21

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, (2558, น. 30-39) กล่าวถึงแนวทางการแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา สรุปได้ดังนี้ 1) การน้อมนำแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ 2) นำเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ 3) มีการวิจัยและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการจัดการเรียนรู้ สื่อและนวัตกรรมในบริบทของโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพนักเรียน

4) ส่งเสริมการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา 5) การจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัสดุ อุปกรณ์วิธีการ งบประมาณ 6) การใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับบริบท เช่น เรียนรวมทั้งโรงเรียน เรียนรวมเป็นช่วงชั้น เรียนรวมบางวิชา เรียนคละชั้น เรียนแบบบูรณาการ เป็นต้น 7) สร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้

เพื่อพัฒนาคุณภาพนักเรียน 8) สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ีระหว่างครู นักเรียนและชุมชน โดยจัดให้มีกิจกรรมร่วมกัน 9) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานต่อสาธารณชน

จากความหมายและแนวคิดของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงพัฒนาการจัด การศึกษาเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามที่คาดหวังซึ่งเป็นมาตรฐานที่กำหนดไว้ อันจะนำมาซึ่งความพอใจของ ผู้ปกครอง ชุมชน และสังคมโดยทั่วไป ประกอบด้วยตัวชี้วัด ดังนี้ 1) สถานศึกษามีการใช้กระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA ผ่านระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาที่กำหนดในกฎกระทรวง 2) สถานศึกษามีการน้อมนำแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาโดยประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียง 2) สถานศึกษามีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการ ศึกษาสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ และ 3) สถานศึกษามีการวิจัยและพัฒนารูปแบบการจัดการจัดการการเรียนรู้ สื่อและนวัตกรรมในบริบทของโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพนักเรียน

4.4 การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา

การจัดทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา ด้วยการจัดทำแผนอย่างเป็นระบบพื้นฐานของข้อมูลสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ และแนวปฏิบัติที่ชัดเจน สมบูรณ์ ครอบคลุมการพัฒนาทุกกิจกรรมที่เป็นส่วนประกอบหลักของการจัดการศึกษาและเป็นที่ยอมรับร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายของแต่ละกิจกรรมที่กำหนดอย่างสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และมาตรฐานหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สถานศึกษาจะต้องจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงหลักการและครอบคลุมในเรื่อง ต่อไปนี้

1. เป็นแผนยุทธศาสตร์ที่ใช้ข้อมูลจากการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความจำเป็นอย่างเป็นระบบและมีแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับ
2. กำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย และสภาพความสำเร็จของการพัฒนาไว้อย่างต่อเนื่อง ชัดเจน และเป็นรูปธรรม
3. กำหนดวิธีดำเนินงานที่มีหลักวิชาหรือผลการวิจัย หรือข้อมูลเชิงประจักษ์ที่อ้างอิงให้ครอบคลุมการพัฒนาด้านการจัดประสบการณ์เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล การพัฒนาบุคลากรและการบริหารจัดการ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้

4. กำหนดแหล่งวิทยากรภายนอกที่ให้การสนับสนุนทางวิชาการ

5. กำหนดบทบาทหน้าที่ให้บุคลากรของสถานศึกษาทุกคนรวมทั้ง

ผู้เรียนรับผิดชอบ และดำเนินงานตามที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากความหมายและแนวคิดของการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาที่มีนักวิชาการและนักการศึกษา ได้กล่าวถึงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาหมายถึง 1) สถานศึกษาจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงหลักการ และครอบคลุมสภาพปัญหาและความจำเป็นอย่างเป็นระบบและมีแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับ และ 2) กำหนดวิธีดำเนินงานในแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาครอบคลุมการพัฒนา ด้านการจัดประสบการณ์เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล

จากการสังเคราะห์องค์ประกอบหลัก องค์ประกอบและตัวชี้วัดของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก เพื่อนำไปสู่การสร้างและพัฒนา รูปแบบโดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถสรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2.6

สรุปองค์ประกอบหลัก องค์ประกอบย่อยและตัวชี้วัดของรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด
1. การมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการศึกษา	1.1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	<ol style="list-style-type: none"> 1) การตัดสินใจโดยใช้การมีส่วนร่วมในรูปของคณะกรรมการ 2) กำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญก่อนตัดสินใจเลือกแผน โครงการหรือนโยบายฯลฯ โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วม 3) เปิดโอกาสการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็น เห็นจากผู้ปกครองและชุมชนเพื่อประกอบการตัดสินใจด้วยกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย 4) บริหารงานแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งเน้นให้ครูและบุคลากรภายในโรงเรียนได้ร่วมวางแผนร่วมตัดสินใจร่วมปฏิบัติกิจกรรม และประเมิน ผล
	1.2 การมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและร่วมดำเนินการ	<ol style="list-style-type: none"> 5) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย เป้าหมาย กำกับดูแลการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา 6) ส่งเสริมให้ผู้เรียน ผู้ปกครอง ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชนร่วมระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา 7) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการพบปะระหว่างครูประจำชั้นกับผู้ปกครองและผู้ปกครองมีส่วนร่วมและแสดงความคิดเห็นทุกครั้งที่โรงเรียนเปิดโอกาส 8) ส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกับสถานศึกษาพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีประสบการณ์ด้านอาชีพและความเป็นอยู่ที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น 9) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา

(ต่อ)

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด
		10) ส่งเสริมให้ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านเป็นวิทยากร ผู้สอน ครูอาสา ครู/อาจารย์ ในสถานศึกษา
	1.3 การมีส่วนร่วมใน ผลประโยชน์ร่วมกัน	11) ครู ผู้ปกครองและชุมชนพึงพอใจในสภาพปัจจุบัน มีการทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข 12) ครู ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และร่วมรับผิดชอบผลการดำเนินการที่สถานศึกษา ได้ดำเนินการทั้งหมด 13) ครู ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการรับ ผลประโยชน์ทั้งในทางบวกและทางลบ ซึ่งอาจจะ เป็นประโยชน์และเป็นโทษได้ทั้งต่อบุคคลและสังคม 14) บริหารจัดการโดยยึดหลักให้ทุกส่วนมีส่วนร่วมใน การแก้ไขปัญหา วิเคราะห์ตนเองใน กระบวนการพัฒนาการศึกษา
	1.4 การมีส่วนร่วมใน การประเมินผล	15) ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกันติดตามผล งานที่ ดำเนินการ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่าง การทำงาน ร่วมกันคิดพัฒนาปรับปรุงให้งานดีขึ้น 16) ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมเริ่มตั้งแต่การเข้า ร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมิน ผล และให้ ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการศึกษา
2. การพัฒนาครูและ บุคลากร	2.1 การศึกษาค้นคว้า แสวงหาความรู้ ใหม่ ๆ	17) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรได้เข้าร่วม ประชุม สัมมนา ฝึกอบรมหรือฟังอภิปรายและ ปาฐกถาทางวิชาการ 18) จัดแหล่งเรียนรู้ทางวิชาการ มีหนังสือ เอกสารทาง วิชาการไว้สำหรับครูและบุคลากรฯ ได้ศึกษาค้นคว้า หาความรู้เพิ่มเติม 19) ผู้บริหารกระตุ้นและส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯ สนใจต่อการพัฒนาตนเองให้ทันต่อเหตุการณ์ใหม่ๆ อยู่เสมอ

(ต่อ)

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด
		20) ส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรเข้าศึกษาต่อในสายวิชาชีพในสถาบันการศึกษา
		21) ผู้บริหารกระตุ้นและส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯ แสวงหาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเพื่อนร่วมงาน
	2.2 การสร้างองค์ความรู้ใหม่	22) ผู้บริหารกระตุ้นให้ครูและบุคลากรฯ มีการเรียนรู้วิธีคิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการคิดการแก้ปัญหา
		23) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครูและบุคลากรทางการศึกษา ทำการวิจัยในชั้นเรียน หรือการวิจัยที่สนับสนุนการเรียนการสอน เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นนวัตกรรมในการพัฒนาหลักสูตรและผู้เรียน
		24) ผู้บริหารสนับสนุนให้ครูและบุคลากรทางการศึกษา ใช้สื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนการสร้างสื่อและเทคโนโลยีในการจัดการเรียนการสอนใหม่ๆ
	2.3 การพัฒนาตนเองด้านวิชาชีพ	25) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครูและบุคลากรฯ เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสถานศึกษาทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา
		26) ผู้บริหารส่งเสริม สนับสนุนให้ครูและบุคลากรฯ มีการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ติดตามองค์ความรู้ใหม่ๆ ทางวิชาการและวิชาชีพ
		27) ผู้บริหารประเมินผลโครงการของครูและบุคลากรฯ ตามแผนพัฒนาและนำมาปรับปรุงวางแผนเพื่อพัฒนาอย่างต่อเนื่องต่อไป
		28) ผู้บริหารส่งเสริม สนับสนุนและกระตุ้นให้ครูและบุคลากรฯ ปฏิบัติงานตามข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติงานในวิชาชีพ ให้เกิดผลเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด

(ต่อ)

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด
3. การพัฒนาระบบการบริหารจัดการ	3.1 การบริหารจัดการแบบร่วมมือ	29) ส่งเสริมให้ครูเกิดการเรียนรู้และพัฒนา การปฏิบัติงานทางวิชาชีพของตนเองอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ
		30) สถานศึกษามีการทำงานร่วมกันหรือการทำงานเป็นทีม โดยการร่วมมือกัน การร่วมรู้ ร่วมทำ ร่วมคิด ที่มุ่งสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
		31) เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง รับฟังซึ่งกันและกันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง ปรับเปลี่ยนมุมมองจากข้อขัดแย้งไปสู่มุมมองความคิดใหม่ๆ
	3.2 การบริหารจัดการโดยการกระจายอำนาจ	32) การบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน มีการบริหารจัดการด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้และโรงเรียนมีความยืดหยุ่นในการทำงาน
		33) ผู้บริหารเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหาร โดยให้มีการพัฒนาบุคลากรที่สามารถปฏิบัติงานได้ทุกงาน
		34) มีการกระจายอำนาจไปให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษา และ คณะอนุกรรมการได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุด
3.3 การแลกเปลี่ยนความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์	35) มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันในเรื่องนวัตกรรมการพัฒนาการเรียนการสอนที่ได้ทดลองแล้วเห็นว่าเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ	
	36) มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างโรงเรียน ในการพัฒนาใช้สื่อเทคโนโลยีการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม	
4. การจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา	4.1 การจัดทำแผนพัฒนาการศึกษา	37) สถานศึกษาจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาโดยคำนึงถึงหลักการและครอบคลุมสภาพปัญหาและความจำเป็นอย่างเป็นระบบและมีแผนปฏิบัติการประจำปีรองรับ

(ต่อ)

ตารางที่ 2.6 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ตัวชี้วัด
		38) กำหนดวิธีดำเนินงานในแผนพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษาครอบคลุมการพัฒนาด้านการจัดประสบการณ์เรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ การส่งเสริมการเรียนรู้ การวัดและประเมินผล
	4.2 การพัฒนาคุณภาพการศึกษา	39) สถานศึกษามีการใช้กระบวนการบริหารคุณภาพ PDCA ผ่านระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาที่กำหนดในกฎกระทรวง
		40) สถานศึกษามีการน้อมนำแนวทางการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาโดยประยุกต์หลักเศรษฐกิจพอเพียง
		41) สถานศึกษามีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ
		42) สถานศึกษามีการวิจัยและพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการจัดการเรียนรู้ สื่อและนวัตกรรมในบริบทของโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพนักเรียน
	4.3 การตรวจสอบคุณภาพการศึกษา	43) สถานศึกษามีการแต่งตั้งคณะกรรมการมาตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา
		44) สถานศึกษามีการกำหนดระยะเวลา และแนวทางการตรวจสอบ หรือวางแผน การตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา
		45) สถานศึกษาทำการตรวจสอบทั้งการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติงาน และตรวจสอบคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา ตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษา
		46) สถานศึกษามีการดำเนินการตรวจสอบตามแผนที่วางไว้ สำหรับการประเมินสภาพของสถานศึกษาตามมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา
	4.4 การประเมินคุณภาพการศึกษา	47) สถานศึกษามีการประเมินผลการปฏิบัติงานตามมาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนรอดพ้น สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549, น. 15) “เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับรองรับบ้าน เรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป” พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากวารสารชัยพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ให้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตน ในสังคมและชุมชน ทุกระดับ ไม่ว่าจะ ชุมชน สังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานองค์กร หรือสถาบันต่างๆ โดยเน้นการบริหารเดินทางสายกลาง ตั้งอยู่บนความพอดี ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันตัวเอง โดยผู้นำไปปฏิบัติต้องมีความรู้ คู่คุณธรรม แต่ในกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาแทนที่ วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย จากอดีตสู่ปัจจุบัน จึงต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันตลอดเวลา จากปัจจัยต่างๆที่เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว คนในสังคมเริ่มเห็นแก่ตัว แข่งขัน ชิงดีชิงเด่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว ตั้งแต่ระดับ ชุมชนสู่สังคมและในหน่วยงานองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549, น. 26) และเป็นหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนสำหรับทุกประเทศในโลก โดยเฉพาะการสร้างเสริมความเข้มแข็งเพื่อรองรับผล กระทบจากการเปลี่ยนแปลง อันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ (เกษม วัฒนชัย, 2550, น. 18)

2.2.1 แนวคิดพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

2.2.1.1 ความเป็นมาของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

พระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2493 และพระบรมราชโองการ และพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานไว้ในวโรกาสต่างๆ ต่อเนื่องมาตลอดรัชสมัยที่ทรงครองราชย์กว่า 60 ปี (พ.ศ. 2493 - ปัจจุบัน) สะท้อนพระปณิธานที่แน่วแน่ในการมุ่งมั่นให้ประชาชนคนไทยมีความสุขโดยทั่วถึงกัน ประเทศไทยมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า เนื่องจากประชาชนที่มีความสุขและอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีปรองดองจะมีผลเชื่อมโยงสู่การพัฒนาชุมชนและประเทศชาติให้เจริญ มั่นคง และก้าวหน้าต่อไป

พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ประชาชนไทยโดยทั่วกันว่า เป้าหมายการพัฒนาของประเทศ คือ ให้ประเทศไทยมีความมั่นคง และมีความเจริญก้าวหน้า โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ประชาชนต้องมีความสุข พึ่งตนเองได้ ประกอบอาชีพก้าวหน้า มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทรงแนะนำว่าพื้นฐานสำคัญประการแรกที่จะพัฒนาประเทศให้ประชาชนมีความสุข คือ การสร้าง “ความพอมมี พอกิน พอใช้ของประชาชน” ตลอดจนพัฒนาระดับให้ประชาชน “อยู่ดี กินดี” มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงและทรงมีพระราชประสงค์จะให้ประเทศไทยเป็นประเทศ “พอมมี พอกิน” หรือ อีกนัยหนึ่ง ให้ประเทศไทยมี “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ซึ่งต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งเรียกคำว่า “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” และทรงแนะนำว่า ควรเป็นระบบเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งจะ ทำให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ ประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง ประชาชนมีความสุข ประเทศไทย จะมีความมั่นคงและมีความเจริญก้าวหน้า และทรงชี้ให้เห็นว่า เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของคนไทยทุกคน ที่ต้องถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ให้แก่เด็กสืบต่อไป เพื่อรักษาความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศไว้ได้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 13)

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2542 (พ.ศ. 2516 – พ.ศ. 2542) พระบรมราชาโฆวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการช่วยเหลือประชาชนให้ มีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น นั้น ทรงใช้คำว่า “ความพอมมี พอกิน พอใช้ ของประชาชน” หรือ “ความมีกิน มีใช้” หรือ “ความพอกิน พอใช้” หรือ “ความพอมมี พอกิน” ซึ่งล้วนมีความหมายในลักษณะเดียวกัน คือ ให้ประชาชนพอมมี พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ และในปี พ.ศ. 2540 ทรงมีพระราชดำรัสให้ประเทศไทยมี “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ในปีถัดมา (ปี พ.ศ. 2541) รับสั่งเรียก “เศรษฐกิจแบบพอมมี พอกิน” ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” โดยพระองค์ทรงอธิบายหลักการ/หลักปฏิบัติเพิ่มเติมอย่างสม่ำเสมอในหลายโอกาส หลายวาระ มีสาระเนื้อความสอดคล้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลา จากการศึกษาพระบรมราชาโฆวาทและ พระราชดำรัสในช่วงเวลาดังกล่าว สามารถประมวลแนวพระราชดำริ ออกได้เป็น 6 กลุ่ม ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะต่อมา ดังนี้ คือ 1) การกระทำตามหลักเหตุผล 2) การประหยัด 3) ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง 4) ความพอดี ความพอเหมาะ 5) ความสมดุล และ 6) ความรู้ประกอบกับความมีศีลธรรม โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 16-49)

1. การกระทำตามหลักเหตุผล แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการกระทำงานใดๆ ให้ประสบผลสำเร็จ นอกจากมีวิธีการทำงานที่เหมาะสมแล้ว ยังทรงเตือนให้คำนึงถึงหลักของเหตุและผล ความตั้งใจและให้คำนึงถึงผลสำเร็จของงานที่กระทำอยู่เสมอ ดังพระบรมราชาโฆวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2513

“...ข้าพเจ้าอยากให้ทุกคนคำนึงถึง กฎแห่งเหตุผล ว่าผลที่เกิดขึ้นเพราะเหตุ คือ การกระทำและผลนั้น จะเป็นผลดีหรือผลเสียก็เพราะกระทำให้ดีหรือให้เสีย ดังนั้น การที่จะทำ งานใดให้บรรลุผลที่พึงประสงค์ จะต้องพิจารณาถึงวิธีการที่เหมาะสมก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วลงมือกระทำตามหลักเหตุผลด้วยความตั้งใจจริง และด้วยความสุจริต งานของแต่ละคนจึงจะเป็นผลดีและเชื่อได้ว่า ผลงานของแต่ละคนจะประมวลกันเป็นความเจริญมั่นคงของบ้านเมืองได้ ดังปรารถนา...”

2. การประหยัด แนวพระราชดำริในส่วนที่เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนในภาวะที่ประเทศชาติบ้านเมืองเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนั้น ทรงแนะนำให้ใช้ชีวิตความเป็นอยู่อย่างประหยัด และใช้เหตุใช้ผลในการพิจารณาใช้ชีวิตอย่างประหยัด เพื่อประหยัดและก้าวหน้าต่อไป ดังพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2521

“...วิถีทางดำเนินของบ้านเมืองและของประชาชนโดยทั่วไปมีความเปลี่ยนแปลงมาตลอดเนื่องมาจากความวิปริตผันแปรของวิถีแห่งเศรษฐกิจสังคม การเมือง และอื่นๆ ของโลก ยกย่องที่เราจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้จึงต้องระมัดระวัง ประคับประคองตัวเรามากขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องการเป็นอยู่โดยประหยัด เพื่อที่จะอยู่ให้รอดและก้าวหน้าต่อไปได้โดยสวัสดิ...”

3. ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อให้ทุกคนมีความพร้อมในการประกอบอาชีพ และประสบความสำเร็จในชีวิต นั้นทรงแนะนำให้มี ความรอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง ทรงแนะนำให้รอบรู้ในหลักวิชาต่างๆ และพิจารณาหลักวิชาที่เกี่ยวกับการกระทำเรื่องนั้นๆ อย่างรอบคอบ และนำไปใช้อย่างมีความระมัดระวังคำนึงถึงความถูกต้อง จะทำให้เกิดการประหยัด ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2505

“...อย่าทะนงตัวว่าวิเศษกว่าผู้อื่น อย่าอวดเก่งเกินไป จะทำการสิ่งใดจงไตร่ตรองให้รอบคอบ...”

4. ความพอดี ความพอเหมาะ เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตน และปฏิบัติงานอีกข้อหนึ่ง เพื่อให้ทุกคนรู้จักพิจารณาตามอัตภาพ รู้จักสมรรถนะและศักยภาพของตนเอง ต้องฝึกตนให้รู้จักพอดี พอเหมาะไม่ให้เกิดความฟุ้งเฟ้อ เพราะถ้ามีความฟุ้งเฟ้อมีเท่าไรก็หมดหาเท่าไรก็ไม่พอ ดังพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะลูกเสือชาวบ้านเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2527

“...คนเราที่ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีทางที่จะหาทรัพย์มาป้อนความฟุ้งเฟ้อได้ ความฟุ้งเฟ้อนี้เป็นปากหรือเป็นสัตว์ที่หิวไม่หยุด ความฟุ้งเฟ้อนี้ถ้าปากตลอดเวลาจะป้อนไปเท่าไร ๆ ก็ไม่พอ เมื่อป้อนเท่าไร ๆ ไม่พอแล้วก็หาเท่าไร ๆ ก็ไม่พอ ความไม่พอนี้ ไม่สามารถที่จะหาอะไรมาป้อนความฟุ้งเฟ้อนี้ได้ ฉะนั้น ถ้าจะต่อต้านความเดือดร้อน ไม่ใช่ว่าจะต้องประหยัดมัธยัสถ์จะต้องป้องกันความฟุ้งเฟ้อ และ

ป้องกันวิธีการที่มักจะใช้เพื่อที่จะมาบ่อนความฟุ้งเฟ้อนี้ คือ ความทุจริต ฉะนั้น การที่จะณรงค์ที่จะต่อสู้เพื่อให้คนมัธยัสถ์และประหยัดนั้นก็อยู่ที่ตัวเองไม่ใช้อยู่ที่คนอื่น เมื่ออยู่ที่ตนเอง ไม่อยู่ที่คนอื่นการณรงค์โดยมากมักออกไปข้างนอก จะไปชักชวนคนโน้นชักชวนคนนี้ให้ทำโน่นทำนี่ ที่จริงตัวเองต้องทำเอง ถ้าจะใช้คำว่าณรงค์ก็ต้องณรงค์กับตัวเองต้องฝึกตนให้รู้จักพอดี พอเหมาะ ถ้าไม่พอดีไม่พอเหมาะมันจะเกิดทุจริตในใจได้...”

5. ความสมดุล เป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยทรงอธิบายว่าภาคส่วนต่างๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมหลายส่วนล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เช่น ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร ระบบการศึกษา สังคมความเป็นอยู่ของประชาชนสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เป็นต้น ดังนั้นการพัฒนาประเทศจึงต้องคำนึงถึง การสร้าง “ความสมดุล” จึงจะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศประสบผลสำเร็จ และบรรลุเป้าหมาย คือ ประเทศมีความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคง ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517

“...หากมุ่งแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากล้มเหลวได้ในที่สุด ดังเห็นได้ที่อารยประเทศหลายประเทศ กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรงอยู่ในเวลานี้...”

5. ความรู้ประกอบกับความมีคุณธรรม แนวพระราชดำริเกี่ยวกับหลักการความประพฤติและการปฏิบัติตนนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแสดงไว้ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องแทบทั้งหมดว่า การดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลให้ประสบความสำเร็จและมีความสุขต้องใช้เวลาวิชาการ ความรู้ควบคู่กับการเป็นคนที่มีคุณธรรมเสมอ กล่าวคือให้พัฒนาทางวัตถุซึ่งเป็นด้านภายนอก และการพัฒนาจิตใจที่เป็นเรื่องภายในควบคู่ไปด้วยกันเสมอ ทั้งนี้ความรู้และศีลธรรม/คุณธรรม หมายถึง ความรู้และศีลธรรม/คุณธรรมของสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องและมีความเหมาะสมกับเรื่องนั้นๆ คุณธรรมจึงมีหลายชุดไว้เลือกใช้ เช่น ความซื่อสัตย์ ความเพียร ความอดทน เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญมากกับการรู้จักใช้ความรู้ทางวิชาการประกอบกับความรู้ทางศีลธรรมคุณธรรม ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2504

“...การดำเนินชีวิตโดยใช้วิชาการอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยความรู้รอบตัวและหลักศีลธรรมประกอบด้วย ผู้ที่มีความรู้ดีแต่ขาดความยั้งคิด นำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบ ก็เท่ากับเป็นบุคคลที่เป็นภัยแก่สังคมมนุษย์...”

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ นักการศึกษา องค์กรและหน่วยงานต่างๆ ได้กล่าวถึงความ เป็นมาและความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, น. 3) กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยที่ อภิชัย พันธเสน (2550, น. 1-9) ได้กล่าวว่า การพัฒนาในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเน้นพื้นฐานการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญโดยพยายามนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็จะ ต้องไม่เป็นการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม และถ้าหากเป็นไปได้ต้องฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นด้วย หรือเป็นการพัฒนาที่เพิ่มพูนในทุกประเภทไม่ว่าทุนมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วย ความเพียร ความสามารถ สติปัญญา และการพัฒนาจิต ทุนสังคม คือ การช่วยเหลือ เผื่อแผ่ ความซื่อสัตย์สุจริต ที่ก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมทุนทางด้าน กายภาพ ไม่ว่าจะเป็นเงินทุน เครื่องมือ เครื่องจักร หรือเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งเกิดสถานการณ์ดังกล่าวได้ จะต้องปราศจากซึ่งความโลภ หรือความเห็นแก่ตัวมากเกินไป ซึ่งจะสามารถให้เรามีชีวิตอยู่ได้โดย รู้จักพอ คือ พอมีพอกิน พอมีพอใช้ และต้องอยู่ในความไม่ประมาท ซึ่งก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี สำหรับการพัฒนาประเทศโดยรวมจะต้องมีการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอนโดยใช้หลักวิชาการหรือ เทคโนโลยีที่เหมาะสมแก่แต่ละขั้นตอนของการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับเสรี พงศพิศ (2550, น. 17) ที่กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก าระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนิน ไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ และความ พอเพียงนั้นก็หมายถึง ความพอ ประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่ เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอด ทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและ พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อมและ วัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็น อย่างดี และ พรชัย เจดามาน (2556, น. 2) กล่าวว่า เศรษฐกิจ พอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานให้ประชาชนคนไทย รับรู้ เพื่อเป็นหลักคิดและชี้ เน้นแนวทางปฏิบัติให้เข้าถึงพื้นฐานของการดำรงชีวิตบนทางสายกลาง และความไม่ประมาท เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ด้วยการดำรงชีวิตอย่างสมดุลและมีสติ โดยมุ่งเน้นให้ผู้บริโภคหรือผลิตภายใต้

ขอบเขต ข้อจำกัดของรายได้หรือทรัพยากรไปก่อน เมื่อเข้มแข็งแล้วจึงขยายอย่างมีขั้นตอน รอบคอบมุ่งไปสู่เป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจทั้งนี้ โดยพื้นฐานของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมองว่า โครงสร้างจะเข้มแข็งขึ้นได้อยู่ที่ประเด็นหลัก 2 ประการ คือ

1) ความสัมพันธ์กันระหว่างผลผลิตและการบริโภค และ 2) ความสามารถในการจัดการทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม เช่นเดียว กับ กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 13) กล่าวถึงความสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศใน 6 ประการ ดังนี้ 1) เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับการขจัดความยากจน และการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ

2) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชนและการพัฒนา ศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ 3) เศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบ ต่อสังคมของบริษัท ด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน 4) หลัก การเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของธรรมาภิบาลในการบริหารงานภาครัฐ 5) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของชาติ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน เพื่อปรับปรุงนโยบายต่างๆ ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการเติบโตที่เสมอภาค

และยั่งยืน 6) ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียง จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม และความคิดของคน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน นอกจากนี้ คณะทำงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ได้ระบุถึงความสำคัญ ของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาคนด้านการพัฒนาเพิ่มอีก 4 ประการ ดังนี้

1) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์มีความพออยู่ พอกิน พอใช้ พึ่งตนเองได้ และมีความสุขตามอัตภาพ 2) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนเสรีภาพในสังคม ได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอาัดเอาเปรียบ แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตเมตตา และจิตสาธารณะ 3) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน โดยไม่ทำลาย เห็นคุณค่า และมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 4) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่อย่างมีรากเหง้าทางวัฒนธรรม ประเพณี ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา ค่านิยม และเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล/สังคม

ในส่วนของ เพ็ญพรรณ ชูติวิศุทธิ์ (2553, น. 152-153) ได้กล่าวถึง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าเริ่มเข้ามามีบทบาทในแผนและทิศทางในการพัฒนาประเทศจนได้รับการบรรจุไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา เริ่มจากแผน พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม และมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ได้อัญเชิญปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ ควบคู่ไปกับกระบวนการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) เพื่อให้เป็นไปตามพันธกิจในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ พร้อมคุณธรรม ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาคคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ในระยะ 5 ปี ดังนั้นในช่วงแผนพัฒนาฯฉบับที่ 10 จึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนใน 3 มิติ คือ การพัฒนาคนให้มีคุณธรรม นำความรู้และสนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ ในขณะที่เดียวกันมุ่งเสริมสร้างคนไทยให้มีสุขภาวะที่ดี ควบคู่กับการเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขการคุ้มครองทางเศรษฐกิจและสังคม กระบวนการยุติธรรม การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพและมีความปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์และแนวทางการพัฒนาประเทศไทยสู่ปี 2570 ที่มีสาระสำคัญ คือ การกลับเข้าสู่ทิศทางการพัฒนาบนรากฐานของสังคมไทยที่อยู่บนกรอบแนวคิดของการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศที่ต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อลดความเสี่ยง สร้างภูมิคุ้มกันนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ทั้งในระดับปัจเจกชน ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ระดับ ภูมิภาคและระดับประเทศ ด้วยการพัฒนาในทุกมิติจะต้องอยู่ภายใต้หลักการของความพอประมาณ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คน ชุมชน สังคม ต้องมีความรู้ (รอบรู้รอบคอบ ระมัดระวัง) และมีคุณธรรม (ซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน สติปัญญา แบ่งปัน) และมีการกำหนดพันธกิจที่จะต้องมีการพัฒนาประเทศตามระยะแผน พัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์บนหลักการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่การปฏิบัติทุกมิติของการพัฒนา ทั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2555, น. คำนำ) ได้กล่าวถึงการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศ โดยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ทุกส่วนภาคในสังคมไทยเห็นพ้องร่วมกันน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาประเทศอย่างต่อเนื่องเพื่อมุ่งให้เกิดภูมิคุ้มกันและการบริหารจัดการลดความเสี่ยงอย่างเหมาะสมเพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน

จากโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย UNDP ได้รายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550 (2550, น. 77-82) โดยกล่าวถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศใน 6 ประการดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับการขจัดความยากจนและการลดความเสี่ยงทางเศรษฐกิจ
2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการสร้างพลังอำนาจของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพชุมชนให้เข้มแข็งเพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาประเทศ
3. เศรษฐกิจพอเพียงช่วยยกระดับความรับผิดชอบต่อสังคมของบริษัทด้วยการสร้างข้อปฏิบัติในการทำธุรกิจที่เน้นผลกำไรระยะยาวในบริบทที่มีการแข่งขัน

4. หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญยิ่งต่อการปรับปรุงมาตรฐานของ
ธรรมาภิบาล ในการบริหารงานภาครัฐ

5. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายของ
ชาติ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันต่อสถานการณ์ที่เข้ามากระทบโดยฉับพลัน เพื่อปรับปรุงนโยบายต่างๆ ให้
เหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อวางแผนยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการเติบโตที่เสมอภาคและยั่งยืน

6. ในการปลูกฝังจิตสำนึกพอเพียง จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนค่านิยม และ
ความคิดของคน เพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาคน

นอกจากนี้คณะทำงานขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา ได้ระบุถึงความสำคัญ
ของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาคนด้านการพัฒนาเพิ่มอีก 4 ประการดังนี้

1. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยให้มนุษย์มีความพออยู่พอกิน พอใช้พึ่งตนเอง
ได้ และมีความสุขตามอัตภาพ

2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนเสรีภาพใน
สังคม ได้อย่างสันติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอาัดเอาเปรียบ แบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีจิตเมตตาและจิต
สาธารณะ

3. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ล้อม
ได้ อย่างยั่งยืน โดยไม่ทำลาย เห็นคุณค่าและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่ง
แวดล้อม 4) ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงช่วยให้มนุษย์อยู่อย่างมีรากเหง้าทางวัฒนธรรมประเพณี
ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาค่านิยม และเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของแต่ละบุคคล/สังคม

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2552, น. 12)

จากความเป็นมาและความสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ดังกล่าวข้าง
ต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือ
การดำเนินกิจการงานใดๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ซึ่งต้องมีหลักควบคุมตนเองหรือ
กระบวนการที่เป็นทั้งในลักษณะของรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งผู้ดำเนินชีวิตหรือผู้ปฏิบัติงานเอง
เท่านั้นที่จะควบคุมหลักต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นความพอประมาณ ความมีเหตุผล หรือการมีภูมิ คุ้มกันก็
ดี ที่เรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งหากสามารถควบคุมได้และปฏิบัติได้ก็จะสามารถนำพาชีวิต นำพาองค์กร
หรือนำพาหน่วยงานไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างสมบูรณ์แบบ ซึ่งนั่นก็หมายถึง ความว่าได้นำพาผู้อื่น
ไปสู่เป้าหมายดังกล่าวด้วยเช่นกัน

1. เป้าหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือ มุ่งให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างสมดุลและพร้อมรับ
ต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ กล่าวคือ ต้องก้าวหน้าอย่างสมดุล มั่นคงและยั่งยืน (ปริญานุช
พิบูลสรารุช. 2550, น. 6-11)

ความจำเป็นที่ต้องรับการเปลี่ยนแปลงหรือมีภูมิคุ้มกัน หลักพุทธมองโลกว่า ทุกอย่างเป็นอนิจจัง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะรู้ได้อย่างไร ถ้าเราไม่มีเงินเก็บออม หรือการทำประกันสุขภาพเตรียมไว้ในยามจำเป็น ก็จะทำให้เกิดปัญหาจนถึงกับเกิดวิกฤติในชีวิตได้ ฉะนั้นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือ ต้องพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ไม่ประมาท มีสติในการดำเนินชีวิต ใช้ปัญญาในการคาดการณ์ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ เพื่อวางแผนรองรับ และรักษาความสมดุลได้ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต สมดุล แปลว่า สมดุลทั้งปัจจุบันและอนาคต วันนี้พอเพียงยังไม่พอ พรุ่งนี้ต้องพอเพียงด้วย คือ ต้องมีความพอเพียงอย่างต่อเนื่องที่จะรักษาความสมดุลที่ได้อย่างสม่ำเสมอ ความเพียรในข้อปฏิบัติมรรค 8 นั้น หมายถึง ความเพียรที่จะแก้ไขข้อบกพร่องเพียงที่จะละความชั่วที่เคยทำ หรือทำอยู่แล้ว หรือยังไม่เคยทำให้น้อยลงจนหมดไป เพียงที่จะทำความดีที่เคยทำ หรือทำอยู่แล้ว หรือยังไม่เคยทำได้ดียิ่งขึ้น

ความสมดุลในด้านใดบ้าง คำนิยามเศรษฐกิจพอเพียงบอกว่าต้องสมดุลทั้งอาการด้านวัตถุ/เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม/ค่านิยม ประโยชน์สุขของคน ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นได้อย่างทั่วไป หรือความพอเพียงอย่างสมบูรณ์จริง จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราสร้างความสมดุลและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงใน 4 ด้าน คือ ด้านวัตถุหรือเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม และด้านวัฒนธรรม/ค่านิยม/ความเชื่อและการก้าวนำไปพร้อมกับความสมดุลในแต่ละอย่างก้าว จะทำให้เกิดความพอเพียงในที่สุด

โดยสรุปจากศึกษาในเรื่องเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียง จะพบว่า เป้าหมายที่สำคัญ การสร้างความสมดุลทั้งทางด้านวัตถุ/เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม/ค่านิยม เมื่อมีความสมดุลทำให้เกิดพอเพียงในที่สุด

2. เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่

จากความห่วงใยในชีวิตเกษตรกรและพสกนิกรชาวไทย พระองค์จึงพระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” เพื่อเป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดิน ใช้น้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึง 1) การบริหารจัดการที่ดินอย่างเหมาะสม จัดสรรที่ดินอย่างไรจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกร 2) การบริหารจัดการน้ำและการกักเก็บน้ำเพื่อให้พอเพียงตลอดทั้งปี และ 3) การวางแผนที่สมบูรณ์แบบ เรียกว่า ทฤษฎีใหม่ เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยนำมาพัฒนาตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด ประกอบด้วย ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (มานิต กิตติงจิต, 2555, น. 21-26)

ก่อนที่กล่าวถึงทฤษฎีใหม่ควรได้ทำความเข้าใจระบบเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming System) เป็นระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืช หรือการเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ภายใต้การเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันอาจจะอยู่ในรูปความสัมพันธ์

ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ระบบเกษตรผสมผสานจะประสบผลสำเร็จได้ต้องมี การวางรูปแบบ และดำเนินการโดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมแต่ละขั้นตอนอย่างเหมาะสมกับ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิต และ ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่งหรือหลายชนิดภายในไร่นาแบบครบวงจร ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าว เช่น การเลี้ยงไก่หรือหมูบนบ่อปลา การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ การนำผักและ ผลไม้ในไร่นามาเป็นอาหารสัตว์โดยไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารสัตว์ ฯลฯ

1. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 แบ่งที่ดินออกเป็นอัตราส่วน ดังนี้

30% แรกเป็นสระน้ำ สามารถนำน้ำมาใช้เพื่อการเกษตร ทั้งนี้ ต้องมีน้ำเพื่อ การเกษตรในฤดูแล้งและฝนทิ้งช่วง นอกจากนี้ ยังสามารถเลี้ยงปลา ปลุกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผัก กระเฉด บัวสาย ผักกูด กระจับ ฯลฯ

30% ที่สองทำนา

30% ที่สาม ปลูกไม้ผลไม้มัธยมต้น พืชไร่ ผักสวนครัว ไม้ยืนต้น ได้แก่ ไม้เพื่อใช้ สอย สร้างบ้าน เครื่องเรือน สมุนไพร ฯลฯ

10% สุดท้าย เป็นที่อยู่อาศัยทำถนน คันดิน ลานตากข้าว ดองปุ๋ยหมัก ที่ทำน้ำ สกัดชีวภาพ ที่เลี้ยงสัตว์ เรือนเพาะชำ ฉางเก็บผลิตผลเกษตร ปัจจัยการผลิต เครื่องมือ เครื่องทุ่นแรง โรงเพาะเห็ด และโรงเรือนอื่นๆ ทั้งนี้อาจรวมการปลูกผักที่ใช้เป็นเครื่องปรุง

2. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 เมื่อเกษตรผสมผสานสามารถพึ่งตนเองได้แล้ว จึงรวมตัวกัน ในรูปของกลุ่มหรือสถาบัน เพื่อดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ ในชุมชน ดังนี้

2.1 การผลิต ได้แก่ พันธุ์พืช เตรียมดิน ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ แมลงและศัตรูพืช การชลประทานเพื่อการป้องกันน้ำท่วมและภัยแล้ง และการแก้ปัญหาดินเสื่อมสภาพ

2.2 การตลาด ได้แก่ ลานตากข้าว ยุ้งข้าว เครื่องสีข้าวในชุมชน การจำหน่าย ผลผลิต เช่น การตั้งโรงสีข้าว จะอำนวยความสะดวกเพื่อสามารถในชุมชน ได้สีข้าวและซื้อรำในราคา ถูก ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายกับค่าสีข้าวและต่อตนเอง

2.3 ชีวิตความเป็นอยู่ ได้แก่ การตั้งร้านสหกรณ์ในชุมชนเพื่อจำหน่ายอาหาร (ข้าวสาร กะปิ น้ำปลา เกลือ พริก เนื้อสัตว์) (ผงซีกฟอก สบู่ ยาสีฟัน แปรงสีฟัน) โดยจำหน่าย สินค้าในราคาขอมเยาและสะดวกต่อการจัดหา นำผลกำไรที่ได้มาแบ่งปันให้กับสมาชิกก็คือ หุ่นของ ชุมชน ฯลฯ

2.4 สวัสดิการ ได้แก่ สาธารณสุข เงินกู้ดอกเบี่ยต่ำ การดูแลผู้ยากไร้และ อนาคต เช่นจัดตั้งกองทุนชุมชน ฯลฯ

2.5 การศึกษา ได้แก่ การส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น ห้องสมุดการอบรม การฝึกอาชีพ ฯลฯ

2.6 สังคม ได้แก่ การส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และเพลงพื้นบ้าน เช่น ตำรับยาแพทย์แผนโบราณ หนังใหญ่ รำตัด เพลงฉ่อย เพลงเรือ เพลงอีแซว เพลงเกี่ยวข้าว ฯลฯ

2.7 ศาสนา ได้แก่ การส่งเสริมให้คนในชุมชนยึดหลักศาสนาที่ตนนับถือเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงยังสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินชีวิตของทุกศาสนาด้วย เพราะการมีความสมดุล มีภูมิคุ้มกันตนเอง พึ่งพาตนเองได้ พออยู่พอกิน ย่อมเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างแน่นอน

2.8 สิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่าชุมชน การงดใช้สารเคมีในการทำเกษตรทุกรูปแบบการใช้หญ้าแฝกในการอนุรักษ์ดินและน้ำ ฯลฯ

กิจกรรมทั้งหมดจะต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนก่อน จากนั้นจึงขยายสู่การได้รับความร่วมมือจากส่วนสาธารณะและองค์กรเอกชน

3. ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 ควรพัฒนาสู่ระดับประเทศ เป็นการขยายตลาดสินค้าในชุมชนให้แพร่หลายสู่ระดับประเทศ ได้แก่ การหาเงินทุน เช่น ธนาคาร เพื่อเป็นที่ปรึกษาและแหล่งเงินทุนในการขยายตลาด การกระจายสินค้าไปทั่วประเทศ การส่งออก การติดต่อกับห้างสรรพสินค้า หรือโรงผลิตอาหารโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำให้เกษตรกรขยายผลผลิตได้ในราคาสูง และผู้ซื้อสามารถซื้อได้ในราคาต่ำกว่าเดิม จึงเป็นการเกื้อกูลทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือกันระหว่างชุมชนที่เป็นเครือข่ายจะทำให้เป็นกลุ่มที่ใหญ่ จึงก่อให้เกิดอำนาจต่อรองในการซื้อวัตถุดิบในราคาที่ต่ำลง

โดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียงที่นำมาใช้ในการสร้างทฤษฎีใหม่ ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 2 และทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 จากการศึกษาทฤษฎีใหม่ควรเป็นพื้นฐานความรู้ให้นักเรียนในระดับประถมศึกษาไปใช้ในการดำเนินชีวิต เพราะทั้ง 3 ทฤษฎีใหม่เน้นความพอเพียง

(วาสนา ทวีกุลทรัพย์, 2558, น. 20-22)

3. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 ความเป็นมาของค่านิยมปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานหลักในการวางแผนของประเทศ ตระหนักถึงความสำคัญของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจ ประธานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในขณะนั้นคือ ท่าน ดร.สิปปนนท์ เกตุทัต จึงได้ริเริ่มเชิญชวนผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาต่างๆ มาร่วมกันพิจารณากลับกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงในโอกาสต่างๆ ใช้เวลาประมาณ 6

เดือน สรุปลงเป็นนิยามความหมายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้ัญเชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 9 และฉบับที่ 10 เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีความเข้าใจในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำไปเป็นพื้นฐานและแนวทางในการดำเนินชีวิต ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่ขอพระมหากรุณา เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2542 และต่อมาในปี พ.ศ. 2546 ก็ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมี ดร.จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เป็นประธานโดยยึดหลักคำนิยามนี้ในการขับเคลื่อน

หลักคิดของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์ท่านพระราชทานคำนี้เป็นครั้งแรกในปี 2540 นั้น แท้จริงได้มีพระราชกระแสรับสั่งและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเรื่องความพอเพียง พออยู่พอกิน การพึ่งพาตนเอง การพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน การเสียสละแบ่งปันต่างๆ มาก่อนหน้านั้น ตั้งแต่ปี 2517 ทรงมีพระราชดำรัสว่า “...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน....” และทรงมีพระราชดำรัสมาอย่างต่อเนื่องอีกหลายครั้งหลายหน กระทั่งในปี 2544 มีพระราชดำรัสว่า “มีความคิด – อันนี้ไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจ – มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข” จึงอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องเกี่ยวกับความคิดพอเพียง เพราะฉะนั้น การขับเคลื่อนจึงเน้นที่การทำให้เกิดการปฏิบัติทั้งกาย วาจา ใจ ก็อยู่บนหลักความพอเพียง (ปรียานุช พิบูลสรารุช, 2550, อ้างถึงใน วาสนา ทวีกุลทรัพย์, 2558, น. 23)

โดยสรุปในเรื่องความเป็นมาของนิยาม “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” พบว่าได้มาจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเน้นความคิดพอเพียงนำไปสู่การปฏิบัติทั้งทางกายวาจา และใจ

3.2 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานคือ สามห่วง สองเงื่อนไข ซึ่งมีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ คือ (ปรียานุช พิบูลสรารุช, 2550, น. 16-18, มานิต กิตติจุงจิต, 2555, น. 26-19)

สามห่วง สองเงื่อนไข มีที่มาจากพระราชดำรัสตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ประมวลและกลั่นกรองกระแสพระราชดำรัส โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2542 ดังนี้

“ความพอเพียง” หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็น ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิธีการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างทางพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

จากพระราชดำรัสข้างต้น สามารถนำมาสรุปให้กระชับได้เป็น “สามห่วง สองเงื่อนไข” ประกอบด้วย สามห่วง ได้แก่ ความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และสองเงื่อนไข ได้แก่ ความรู้และคุณธรรม

1. สามห่วงแรก คือ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. สามห่วงที่สอง คือ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการดำเนินอย่างรอบคอบ

3. สามห่วงที่สาม คือ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อม กับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. สองเงื่อนไขแรก คือ ความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาเชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นตอนปฏิบัติ

5. สองเงื่อนไขที่สอง คือ เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ สุจริต ความอดทน ความเพียร และสติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ความซื่อสัตย์ เป็นการซื่อสัตย์หรือถูก เป็นการซื่อสัตย์หรือขาว หากขาดคุณธรรม ข้อนี้อาจมีโทษทางอาญา ความซื่อสัตย์ก่อให้เกิดโทษตนเองและผู้อื่น เป็นภัยต่อส่วนรวมจึงต้องได้รับการลงโทษ

ความอดทน อดกลั้น ก่อให้เกิดพลังจิตพลังกายที่สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ในชีวิตได้ เพราะมีความอดทน อดกลั้น จิตใจจะไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคที่ขวางหน้า

ความเพียร คือ ความมานะบากบั่น ขยัน คือ การมุ่งไปข้างหน้าได้ และบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

สติปัญญา เปรียบเหมือนเข็มทิศนำ ทำให้เราประสบความสำเร็จในชีวิต จึงเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต ทุกคนจึงขาดสติไม่ได้ การที่มนุษย์ขาดสติจะทำให้เกิดความประมาทนั่นเอง

นอกจากนี้ สุเมธ ตันติเวชกุล (2546, น. 3-7) ได้กล่าวถึง หลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 1) การดำเนินชีวิตด้วยความอดทน 2) มีลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ 3) สร้างระบบภูมิคุ้มกันในตัว 4) มีความรอบรู้รอบคอบ และ 5) เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม

สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (มปป., น. 175) ได้กล่าวถึงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปสาระสำคัญ ดังนี้

1. ให้ทุกคนและทุกชุมชนได้ดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ซึ่งเป็นแนวทางที่ปราชญ์ทั้งหลายได้สอนกันมานาน เช่น พระพุทธเจ้าก็สอนเรื่องนี้ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมีองค์ 8 สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกเห็นชอบ

2. หลักการของปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” คือ ความพอประมาณ พอดี ความมีเหตุผลและความมีภูมิคุ้มกันผลกระทบทั้งจากภายนอกและภายใน

3. เป้าประสงค์ คือ ให้เกิดความสมดุลและวัฒนธรรมจากภายนอกเป็นอย่างไรรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากภายนอกได้เป็นอย่างดี

4. เงื่อนไขของหลักปรัชญาพระราชทาน “เศรษฐกิจพอเพียง” มีดังต่อไปนี้
1) ต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม 2) การดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ และมีความรอบคอบ และ 3) มีความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินทุกขั้นตอน

โดยสรุป หลักการสำคัญของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักการสำคัญ คือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก การพึ่งพากันเองเป็นหลัก การมีภูมิคุ้มกัน และมีเงื่อนไขของความรู้และคุณธรรม

3.3 หลักการพิจารณาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

หลักการพิจารณาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ด้วยกัน 5 ส่วน สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป., น. 175)

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านี้มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภและไม่ตระหนี่

5. แนวทางปฏิบัติ/ผล ที่คาดว่าจะได้รับการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม และความรู้และเทคโนโลยี

โดยสรุป หลักการพิจารณาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญ คือกรอบแนวคิด คุณลักษณะของเศรษฐกิจพอเพียง คำนิยาม เงื่อนไข และแนวทางปฏิบัติ ซึ่งนำมาสู่การประยุกต์ใช้

2.2.2 ความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานไว้ในพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงใน วโรกาสต่างๆ มีความหมายชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทรงแนะนำให้นำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เป็นหลักการพัฒนาประเทศ เพราะหลักการของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นรากฐานความมั่นคงของประเทศเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นตำราใหม่ สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือปรับใช้ให้เศรษฐกิจของประเทศ และของโลกพัฒนาดีขึ้นได้ ดังพระราชดำรัสพระราชทานผ่านมูลนิธิชัยพัฒนาเมื่อปี พ.ศ. 2542 ดังนี้ (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, 2555, น. 55)

“...เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่ เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป...”

และพระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาปี พ.ศ. 2542 ซึ่งทรงขยายความ ว่าเป็นทฤษฎีที่คิดขึ้น พัฒนาขึ้นใหม่ เพื่อผู้ที่สนใจนำไปปรับใช้พัฒนาทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น ดังนี้

“...เศรษฐกิจพอเพียง แปลว่า Sufficiency Economy โดยเขียนเป็นตัวหนาในหนังสือ เสร็จแล้วเขาก็มาบอกว่า คำว่า Sufficiency Economy ไม่มีในตำราเศรษฐกิจ จะมีได้อย่างไร เพราะว่าเป็นทฤษฎีใหม่ เป็นตำราใหม่ ถ้ามีอยู่ในตำราก็หมายความว่าเราก่อปีมา เราลอกเขามา เรา ไม่ได้ลอก ไม่อยู่ในตำราเศรษฐกิจ เป็นเกียรติที่เขาพูดอย่างที่เขาพูดอย่างนี้ว่า Sufficiency Economy นั้นไม่มีในตำรา การที่พูดว่าไม่มีในตำรานี้ที่ว่า เป็นเกียรตินั้นก็หมาย ความว่า เรามี ความคิดใหม่ โดยที่ท่านผู้เชี่ยวชาญสนใจ ก็หมายความว่า เราก็สามารถที่จะคิดอะไรได้ จะถูก จะผิดก็ ช่าง แต่ว่าเขาสนใจ แล้วก็ถ้าเขาสนใจ เขาก็สามารถที่จะไปปรับปรุง หรือ ไปใช้หลักการ เพื่อที่จะให้เศรษฐกิจของประเทศและของโลกพัฒนาดีขึ้น...”

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ และนักการศึกษาได้ให้ความหมายของหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงไว้หลากหลาย และส่วนมากก็จะมีคามหมายสอดคล้องไปในทางเดียวกันดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเสนอเฉพาะส่วนของนักวิชาการและนักการศึกษาที่ได้น้อมนำหลักปรัชญา พอเพียงไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์ ดังนี้

ประเวศ วะสี (2542, น. 4-7) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่าง น้อย 7 ประการคือ 1) พอเพียงสำหรับทุกคนทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน 2) จิตใจ พอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง โดยการอนุรักษ์และเพิ่ม พูน สิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและ ทำมาหากินได้เช่น การทำเกษตรผสมผสาน 4) ชุมชนมีความเข้ม แข็ง พอเพียง โดยการรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้เช่น ปัญหาสังคม

ปัญหาความยากจนหรือปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจพอเพียงจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้น จากฐานวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง 7) มีความมั่นคงพอเพียง จึงจะทำให้สุขภาพจิตดีเมื่อทุกอย่างพอเพียงเกิดความสมดุล โดยความสมดุล คือความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งอาจมีการกล่าวถึงเศรษฐกิจ พอเพียงในชื่ออื่นๆ เช่นเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจ ศิลธรรม เป็นต้น ซึ่งเป็นเศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา เพราะเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้ามาด้วยกัน ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คำว่า 17 เศรษฐกิจเป็นคำที่มีความหมายที่ดีที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยงภายในสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน

สุนทร กุลวัฒนวงศ์ (2544, น. 55-57) แจกแจงความหมายใน 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชน เมือง ประเทศ หรือ ภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพา ปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ 2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคล คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างไม่ เตื่อร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะตามอัตภาพที่สำคัญ ไม่หลงไหลไปตาม กระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพเสรีภาพ และไม่ยึดติดอยู่กับสิ่งใด

สุรยุทธ์ จุลานนท์ (2549, น. ปาฐกถาพิเศษ) ได้กล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เป็นแนวทางที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงชี้ให้เห็นถึงแนวทางการปฏิบัติตนที่ควรจะเป็น เพื่อให้สามารถดำรงชีพได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน ซึ่งที่จริงแล้วก็ป็นแนวทางที่มีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทย และสามารถนำไปใช้ได้ในทุกกระดับ ในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, น. 146-147) ได้ให้คำจำกัดความเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิคณะหนึ่งที่ติดตามพระราชดำรัส และพระราชกระแสอย่างใกล้ชิดและนำมาเรียบเรียงก่อนนำขึ้นกราบบังคมทูลเกล้าฯ ถวายขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำออกเผยแพร่มีใจความว่า ปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียงซึ่งถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนถึงระดับรัฐ ทั้งในการบริหารและพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้อง มีระบบภูมิคุ้มกันภายในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผล กระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกชั้น ตอน และขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ

ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

อำพน กิตติอำพน (2554, น. ปาฐกถาพิเศษ) กล่าวว่า หลักและแก่นแท้ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางในการดำรงชีวิต และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และระดับรัฐบาล หรือประเทศ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินการไปในทางสายกลาง ไม่สุดโต่ง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ จะเห็นว่าเป้าประสงค์ของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีจุดเน้นที่สำคัญที่สุด คือ แนวทางในการปฏิบัติซึ่งมีความหลากหลายเช่นเมื่ออยู่บ้าน ภายในครอบครัวแนวทางปฏิบัติในครอบครัวก็อาจแตกต่างจากแนวทางของนักธุรกิจ ที่มุ่งปฏิบัติในการลงทุน หรือขยายกิจการของบริษัท ดังนั้นแนวทางปฏิบัติจึงขึ้นอยู่กับระดับที่มีความเชื่อมโยงกับระดับของการตัดสินใจ ทั้งในระดับปัจเจกครอบครัวแนวทางปฏิบัติภายในชุมชนแนวทาง ปฏิบัติในภาคธุรกิจ และแนวทางปฏิบัติของภาครัฐบาล แม้กระทั่งในภาคนิติบัญญัติที่ต้องปฏิบัติตามแนวทาง สายกลาง ไม่สุดโต่ง ไม่เน้นทางใดทางหนึ่ง เพื่อให้อยู่ได้กับโลกาภิวัตน์

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (2555, น. 79) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันให้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริม สร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจกิจในทุกๆระดับให้มีสำนึกใน คุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และ ให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิต

ด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

จากความหมายของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีผู้กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ผู้วิจัยสามารถ สรุปได้ว่า หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวทางการปฏิบัติทั้งส่วนบุคคลและการดำเนินงานในองค์กรโดยรวม ทั้งในด้านการบริหารจัดการและการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพื่อให้

บุคคลหรือองค์การสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

2.2.3 หลักการ แนวคิด และองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ในการศึกษาหลักการ แนวคิด และองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะนำความรู้ที่ได้ ไปสังเคราะห์ วิเคราะห์ สู่การพัฒนาเป็นองค์ประกอบรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การ ศึกษา ประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้นนี้ โดยมี นักวิชาการ นักการศึกษา องค์กรและหน่วยงาน ได้กล่าวถึงตามประเด็นดังกล่าว ไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549, น. ฐ) ได้รับพระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการ ดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกชั้น ตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546, น. 34-35) โดยอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ได้พัฒนากกรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นโดยมีผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ ร่วมกันจัดทำกรอบแนวคิดของทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิเคราะห์ความสอดคล้องและความแตกต่างของความหมายและองค์ประกอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ ด้วยวิธีการจำแนกวิเคราะห์ (Parsing) ตามหลักวิธีทางตรรกศาสตร์ และผลการวิเคราะห์สรุปว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบด้านต่างๆอย่างสมบูรณ์ที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนากกรอบทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ (Foundation for Economic Theory Framework)ได้ โดยองค์ประกอบ

ของการวิเคราะห์ที่ได้จำแนกออกเป็น 5 ส่วน ประกอบด้วย 1) กรอบแนวคิด 2) คุณลักษณะ 3) คำนินยาม 4) เงื่อนไข และ 5) แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ ซึ่งทั้ง 5 ส่วนนี้ จะต้องใช้ประกอบกัน ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 กรอบแนวคิด ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน (Economic Life Guiding Principle) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา (Sustainability)

องค์ประกอบที่ 2 คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางปฏิบัติในทางที่ควรจะเป็น (Normative Prescription) สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ (Scalable) โดยมีแนวคิดทางสายกลาง (Middle Path) เป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงทางสายกลางในที่นี้ หมายถึง วิธีการ (Means) หรือการกระทำที่พอประมาณ บนพื้นฐานของความมีเหตุผลและสร้างภูมิคุ้มกันที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบ เศรษฐกิจพอเพียง

องค์ประกอบที่ 3 คำนินยาม “ความพอเพียง” (Sufficiency) ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ พร้อมๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี กล่าวคือ กิจกรรมใดๆ ที่ขาดคุณลักษณะใดคุณลักษณะหนึ่งไป ก็จะไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นความพอเพียง คุณลักษณะ ทั้ง 3 ประการ ประกอบด้วย

ประการที่ 1 ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดีที่ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปในมิติต่างๆ ของการกระทำ หรือความพอใจในสิ่งที่สมควร ในปริมาณที่เหมาะสมไม่น้อยเกินไปจนก่อให้เกิดความขัดสน และไม่มากเกินไปจนฟุ่มเฟือย จนเกินกำลังของตนเอง

ประการที่ 2 ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณในมิติต่างๆ จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุ ปัจจัยและข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ และถูกต้องบนพื้นฐานของความรู้คู่คุณธรรม

ประการที่ 3 การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (Self-Immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ การกระทำที่สามารถเรียกว่า พอเพียง (Systematic and Dynamic Optimum) มิใช่การคำนึงถึงเหตุการณ์และผลในปัจจุบันเท่านั้นแต่จำเป็นต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย

องค์ประกอบที่ 4 เงื่อนไข (Condition of Sufficiency Actions) การตัดสินใจ ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ดังนี้

เงื่อนไขที่ 1 ความรู้ (Set of Knowledge) ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน (เพื่อการวางแผน) และความระมัดระวังในการนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติทุกขั้นตอน

เงื่อนไขที่ 2 คุณธรรม (Ethical Qualification) ประกอบด้วยคุณธรรมที่จะ ต้องเสริมสร้างให้จิตใจมีความตระหนักในคุณธรรมและความซื่อสัตย์ และมีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตโดย เน้น ความอดทน ความเพียร สติ ปัญญา และความรอบคอบทั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายที่เน้นเป็นพิเศษในการเสริมสร้างเงื่อนไขทั้งสองด้าน ได้แก่ กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจในทุกระดับ (Regarding the Presupposed Characters of the People/Processes) เพราะการกระทำใดๆ ของคนกลุ่มนี้ก่อให้เกิดผลกระทบในสังคมวงกว้าง

องค์ประกอบที่ 5 แนวทางปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ จะทำให้เกิดทั้งวิถีการพัฒนา (Development Path) และ ผลการพัฒนา (Development Goal) ที่สมดุล (Balance) และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความรู้/เทคโนโลยีนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนา หรือความดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง (Sustainability) ของทุนในด้านต่างๆไม่ว่าจะเป็น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางสิ่งแวดล้อม และ ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมภายใต้ กระแสโลกาภิวัตน์ และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

อนึ่ง องค์ประกอบทั้งสามประการของ “ความพอเพียง” มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ความมีเหตุผลจะเป็นพื้นฐานของอีกสององค์ประกอบ คือ ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัว ความมีเหตุผลจะเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจ เป็นไปแต่โดยพอประมาณเพื่อไม่ให้เกิดการกระทำที่เกินพอดีหรือน้อยไปหรือเกิดอคติจนเกินขนาด และทำให้การตัดสินใจกระทำอยู่ในขอบเขตที่พอเพียงในขณะที่ความพอประมาณจำเป็นต้องมีระดับมากพอที่จะสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นไปอย่างมีเหตุผล ทั้งในปัจจุบันและอนาคต อย่างไรก็ตาม ความมีเหตุผลต้องมีระดับที่สามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตาม ความรู้และประสบการณ์การรับรู้และการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติ (การกระทำของแต่ละบุคคล) ซึ่งมี ลักษณะแตกต่างกันไปตามศักยภาพ โอกาส สภาพสังคมสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล เช่น ภูมิหลังของครอบครัวการอบรมบ่มนิสัย เป็นต้น ผู้ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงต้อง ปฏิบัติตาม “เงื่อนไข” ความรอบรู้ และคุณธรรมทั้งสองข้อด้วยโดยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และคุณธรรมคู่กันอย่างสมดุลหากขาดข้อใดข้อหนึ่งแล้ว จะทำให้กระบวนการตัดสินใจผิดพลาดได้ เช่น ถ้า

มีความรู้อย่างเดียวนำความรู้ไปใช้ในทางมิชอบก็จะสามารถนำความเสียหายมาสู่ตนเองและสังคมได้ ในลักษณะเดียวกันถ้ามีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ก็อาจตัดสินใจอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อให้เกิดผลเสียหายได้เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติที่มีความรอบรู้และคุณธรรมคู่กันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะทำให้การตัดสินใจและกระทำการใดๆ เป็นไปอย่างพอประมาณ มีเหตุผลและเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองได้

มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาประเทศตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (2555, น. 94) ได้วิเคราะห์ความหมาย “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” สรุปได้ว่า หลักการ “ความพอเพียง” จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการพร้อมๆ กัน ได้แก่ ความพอประมาณความมีเหตุผลและภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี รวมทั้งได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำเป็นต้องเป็นผู้มีความรอบรู้ในวิชาการต่างๆ รอบคอบในการเชื่อมโยง และมีความระมัดระวังในการนำความรู้ไปใช้ รวมทั้งเป็นผู้ที่มีคุณธรรมในจิตใจ และมีการกระทำที่เน้นความซื่อสัตย์ ความอดทนและความเพียร องค์ประกอบทั้งสามประการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ รวมทั้งผู้ปฏิบัติต้องประกอบด้วยความรู้ และคุณธรรมทั้งสองข้ออีกด้วย

ปริญานูช พิบูลสรารุช (2549, น. 15) ได้สรุปหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ดังนี้ คือ

1. แนวคิดหลัก เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์
2. เป้าหมาย มุ่งให้เกิดความสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งทางวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี
3. หลักการความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน
4. เงื่อนไขพื้นฐาน (ความรู้คู่คุณธรรม)
 - 4.1 จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน
 - 4.2 การเสริมสร้างจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบรู้

ลีลาภรณ์ บัวสาย (2549, น. 7) กล่าวว่า การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอ ประมาท ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็น การมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็น การมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความ ยั่งยืน ของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนียาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้
ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้ และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง นั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนว ทางใน การดำเนินชีวิตที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ในด้านการเป็นผู้นำซึ่งเป็นแนวทางในการทำงานที่เรชาวไทยได้ยึดถือเป็นแบบปฏิบัติมายาวนานกว่า

30 ปี การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตและพัฒนาอย่างมีสติ พอเหมาะพอสมควรในทุกด้าน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในชีวิตของแต่ละคน แต่ละหน่วยงาน จึงเสมือนเชื่อมโลกแห่งการปฏิบัติธรรมเข้าสู่โลกแห่งการทำงานโดยใช้ธรรมะในหลักของความสมดุลในจุดเด่นของเศรษฐกิจพอเพียงคือ การสร้างภูมิคุ้มกันตัวเองโดยมีแผนงานที่เปรียบเหมือนแผนที่หรือเข็มทิศในการเดินทางที่บอกจุดมุ่งหมายว่า

เราจะเดินทางไปทิศทางไหน ก้าวไปด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้องค์กรอยู่รอดอย่างยั่งยืน

ณัฐพงษ์ ทองภักดี (2555, น. ข) กล่าวว่า หลักแนวคิดของการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยคุณลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ระดับความพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

1. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วยความรู้รอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2. เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วยความตระหนักในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน และความเพียร การใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภและไม่ตระหนี่

กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 13) กล่าวโดยสรุปว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการ และแนวทาง ปฏิบัติตนของแต่ละบุคคล และองค์กร โดยคำนึงถึงความพอประมาณกับศักยภาพของตนเองและสภาวะแวดล้อม เพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ โดยอาศัยความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยใช้ความรู้อย่าง ถูกหลักวิชาการด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เบียดเบียนกัน แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมมือปรองดองกันในสังคม ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างสายใยเชื่อมโยงคน ใน

ภาคส่วนต่างๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน สร้างสรรค์พลังในทางบวก นำไปสู่ความสามัคคี การพัฒนาที่สมดุล และยั่งยืน พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้

จากหลักคิดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น หมายถึง การพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง ที่คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยอาศัยความรู้และคุณธรรมในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

2.2.4 การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 ทำให้คนไทย ให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้น ในการจัดทำแผนระดับชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ปรับแนวคิดที่เคยเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นหลักมาเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและมิติทางสังคม ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) จึงเป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดที่มุ่ง “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” สอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนรวมทั้งได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ มาประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปออกมาเป็นนิยามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำไปเผยแพร่ เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไป และที่สำคัญ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังได้อัญเชิญมาเป็นปรัชญานำทางในการจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) และต่อเนื่องจนถึงแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ที่เน้นขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับ ทั้งนี้การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 มีจุดเน้นในการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทย ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม ทำให้ประชาชนในภาคชนบทได้รับประโยชน์จากการพัฒนา มีอาชีพที่สร้างรายได้อย่างเพียงพอ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี และคนที่ด้อยโอกาสหรือคนที่ไม่ได้เป็นเจ้าของทุนสามารถอยู่ได้ในสังคมอย่างพอใจในสิ่งที่มีมีรายได้เลี้ยงตนเอง โดยไม่ต้องมีหนี้สิน มีความรู้และสุขภาพที่แข็งแรง การขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 11 มุ่งการทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ทั้งภาคประชาชน ภาคเอกชน และภาครัฐ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554, น. 15-20)

สำหรับหลักการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงหลักการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ปรียานุช พิบูลสรารุช (2550) ได้สรุปสาระสำคัญดังนี้

1. โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ และระมัดระวัง
2. พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร ความสมเหตุสมผล และการพร้อมรับ ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ
3. การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้นขั้นพื้นฐานความสมดุลในแต่ละส่วนและแต่ละระดับ
4. ครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงจิตใจและวัฒนธรรม

โดยสรุป การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ต้องคำนึงถึง การพึ่งพาตนเอง ความพอดี สร้างสามัคคี และประยุกต์ใช้ให้ครอบคลุมทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ยังมีการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนา หรือ บริหารจัดการในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการศึกษา

“...การศึกษาที่ดีด้านวิชาการเป็นทั้งรากฐานและปัจจัยสำหรับการสร้างสรรค์ แต่การที่จะนำเอาวิชาการมาสร้างสรรค์ให้ สำเร็จได้นั้นจำเป็นที่สุด ที่จะต้องอาศัยการศึกษาที่ดีด้านอื่นๆ เข้า ประกอบอุดหนุนด้วยการศึกษาด้านอื่นๆ นั้น หมายถึง การศึกษาอบรมทุกอย่างทั้งทางความ คิด จิตใจ และความประพฤติปฏิบัติอันเป็นตัวสำคัญในการฝึกฝน ขัดเกลาให้บุคคล มีความคิดความฉลาด หนักแน่นในเหตุผลและความสุจริตละเอียดรอบคอบ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักตัดสินใจตามทางที่ถูกต้อง เป็นธรรม และสำคัญอย่างยิ่งก็คือ มีความขยันหมั่นเพียร อุตสาหะ ขวนขวายที่จะลงมือทำการทุกอย่างไม่ว่าเล็กใหญ่อยากด้วยตนเอง ดังนั้นผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษาจึงต้องสำนึกตระหนักอยู่เสมอ ที่จะต้องให้การศึกษที่ดีแก่เยาวชนให้ครบถ้วนทุกๆ ด้าน ไม่ปล่อยให้ขาดตกบกพร่อง นักเรียนทั้งหลาย ก็ต้องเข้าใจว่า การที่อุตสาหะเล่าเรียนด้วยความหมั่นขยันมาโดยตลอดนั้น เท่ากับแต่ละคนได้ฝึกฝน ความขยันหมั่นเพียร เพื่อสร้างความเจริญและความสำเร็จของชีวิตไว้ส่วนหนึ่งแล้ว...” (พระบรม ราโชวาท พระราชทานแก่คณะครูและนักเรียนที่ได้รับพระราช ทานรางวัลวันที่ 11 กรกฎาคม พ.ศ. 2522)

จากพระบรมราโชวาท ดังกล่าวข้างต้นได้มีหน่วยงาน หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการ ศึกษา ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในด้านการศึกษา ดังนี้

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, น. 25) กล่าวถึงการนำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จไว้ว่า กรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมี ภูมิคุ้มกันที่ดี ทั้งนี้การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้สู่ความสำเร็จ ต้องประกอบ ด้วย

หลักวิชาความรู้ หลักคุณธรรม และหลักการดำเนินชีวิต โดยมีบันได 3 ชั้นในการนำปรัชญาไปใช้ได้แก่

ขั้นที่ 1) เรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจถ่องแท้ เพื่อให้เห็นคุณค่าและเกิดศรัทธาที่จะนำปรัชญานี้ไปประยุกต์ใช้จริง ขั้นที่ 2) ทุกภาคส่วนร่วมมือกันขับเคลื่อนปรัชญาสู่การปฏิบัติ ตั้งแต่ระดับครัวเรือนจนถึงระดับประเทศ และ ขั้นที่ 3) ใช้ปรัชญาเป็นหลักในการดำรงชีวิตอย่างต่อเนื่องเป็นประจำสม่ำเสมอเพื่อบ่มเพาะ ปลูกฝัง หยั่งรากจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนไทย

นอกจากนี้คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2550, น. 26) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูและอาจารย์ จำเป็นต้องทำตนให้เป็นอย่างแก่นักเรียนและนักศึกษา โดยการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงให้ได้ก่อน จึงจะสามารถถ่ายทอด ปลูกฝัง อบรม นักเรียนและนักศึกษา ให้เข้าใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตประจำวันของแต่ละคน โดยการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ต้องเริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสมดุล และเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ จนเห็นว่าเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่จะเสริมสร้างให้สังคมเกิดสันติสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมดุลและยั่งยืน และคนในสังคมมีความสามัคคี ประองตองกัน แล้วฝึกปฏิบัติตนให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีสติยั้งคิดใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอประมาณกับศักยภาพและสถานภาพของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์และหมั่นเสริมสร้างความรู้ในด้านต่างๆ ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อจะได้มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเนื่องจากความรู้และความมีเหตุผลมีความสำคัญยิ่งครูและอาจารย์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องนี้ แต่อย่าลืมว่าต้องเป็นความรู้ที่รอบคอบ ระมัดระวัง และเหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคมด้วย

ดังนั้นการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ต้องเริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอยู่ร่วมกับระบบนิเวศได้อย่างสมดุล และเข้าใจหลักเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ จนเห็นว่าเป็นหลักคิดและหลักปฏิบัติที่จะเสริมสร้างให้สังคมเกิดสันติสุข มีความเจริญก้าวหน้าอย่างสมดุลและยั่งยืน และคนในสังคมมีความสามัคคีประองตองกัน แล้วฝึกปฏิบัติตนให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต มีสติยั้งคิดใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่บนพื้นฐานของความมีเหตุผล พอประมาณกับศักยภาพและสถานภาพของแต่ละบุคคล ในแต่ละสถานการณ์และหมั่นเสริมสร้างความรู้ในด้านต่างๆ ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเพื่อจะได้มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีเนื่องจากความรู้และความมีเหตุผลมีความสำคัญยิ่งครูและอาจารย์จึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในเรื่องนี้ แต่อย่าลืมว่าต้องเป็นความรู้ที่รอบคอบ ระมัดระวังและเหมาะสมกับแต่ละภูมิสังคมด้วย

กระทรวงศึกษาธิการ (2552, น. 38-42) เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาโดยมีศูนย์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งอยู่ในกำกับดูแลของสำนักกิจการพิเศษ สำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการและแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ภาคการศึกษา โดยมีรัฐมนตรีเป็นประธานเริ่มดำเนินการจัดทำยุทธศาสตร์

ขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 ผลงานที่ได้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) รวมทั้ง กทม. เทศบาลและภาคเอกชน อาทิ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์และมูลนิธิสยามกัมมาจล ได้แก่ การจัดทำหลักสูตรเศรษฐกิจพอเพียง ตัวอย่างหน่วยการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และการเผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่สถานศึกษาทุกระดับโดยการกำหนดเกณฑ์ประเมินสถานศึกษา 5 ด้าน 17 องค์ประกอบ 62 ตัวชี้วัด ได้แก่ การดำเนินงาน 4 ด้านตามแนวทางการติดตามประเมินผลยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่สถานศึกษา (พ.ศ. 2550- พ.ศ. 2554) ได้แก่ 1) ด้านการบริหารจัดการ 2) ด้านหลักสูตรและการจัด การเรียนการสอน 3) ด้านการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน 4) ด้านการพัฒนาบุคลากรของสถาน ศึกษาและด้านที่ 5 คือ ผลลัพธ์/ภาพความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ ทั้งนี้การขับเคลื่อน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ผ่านมาขึ้นอยู่กับความตระหนักและ ความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งด้วยสำหรับการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีการจัดโดยตรงตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยจัดให้อยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์ มาตรฐาน ส 3.1 เข้าใจและสามารถบริหารจัดการทรัพยากรในการผลิตและการบริโภค การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพและคุ้มค่า รวมทั้งเข้าใจหลักการเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อดำรงชีวิตอยู่อย่างมีดุลยภาพ ส่วนกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆสามารถใช้การจัดการ เรียนรู้แบบบูรณาการกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ ขึ้นอยู่กับสถานศึกษาแต่ละแห่ง

ทิศนา แคมมณี, 2543, น. 28-29 กล่าวว่า แนวคิดของทฤษฎีใหม่เป็นตัวอย่างของ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษา ดังนี้

1. การประยุกต์ใช้ในด้านจุดมุ่งหมายการศึกษา กระบวนการพึ่งพาตนเอง จะสามารถส่งเสริมคุณสมบัติที่พึงประสงค์จำนวนมาก ได้แก่ การรู้จักพึ่งตนเอง การดำรงชีวิตอย่างมี อิศรภาพความสามารถในการบริหารจัดการ ความสามารถในการทำงานและการแก้ปัญหา ความสามารถในการแสวงหาและการศึกษาข้อมูล ข้อความรู้ และนำไปใช้ในการปฏิบัติ

2. การประยุกต์ด้านการพัฒนาและการใช้หลักสูตร ทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีที่ช่วยให้เกษตรกรสามารถที่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้เกิดผลพอเพียงที่จะเลี้ยงตนเอง ให้ดำรง ชีวิตอยู่ในสังคมให้เหมาะสมกับอัตภาพ การศึกษาจึงน่าจะทำหน้าที่ในด้านการพัฒนาสติปัญญาของบุคคล ให้สามารถที่จะพึ่งตนเองในการดำรงชีวิตประจำวันและแก้ปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ ดังนั้น หลักสูตรจึงควรประกอบด้วยสาระที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และปัญหาใน การดำรงชีวิต โดยมีบูรณาการความรู้ ทักษะและเจตคติที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตเพื่อ

ก่อให้เกิดความเข้าใจและมีการพัฒนาในเรื่องนั้นๆ หลักสูตรในอดีตเคยเป็นหลักสูตรรายวิชา ซึ่งมักจะมุ่งเนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้เรียน การเรียนรู้ต่างๆ มีลักษณะแยกกับการกระทำ/กิจกรรมประจำวันผู้เรียนจึงไม่สามารถนำสิ่งที่เรียนรู้มาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ แต่หลักสูตรปัจจุบันมีลักษณะส่งเสริมการเรียนรู้ในเรื่องที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น หากมีการปรับสาระของหลักสูตร โดยบรรจุกระบวนการพึ่งพาตนเองเพื่อการพัฒนาเข้าไปในทุกหน่วยการเรียนรู้ตลอดหลักสูตร ก็จะส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาคุณสมบัติที่พึงประสงค์อย่างมั่นคง ทำให้เป็นฐานที่แน่นหนาในการดำรงชีวิตและการเรียนรู้ในขั้นสูงๆ ขึ้นไป

3. การประยุกต์ใช้ด้านการจัดการเรียนการสอนในอดีตที่ผ่านมา ภาพการสอนที่เป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป คือ ครูมักจะมุ่งให้ข้อมูลข้อความรู้แก่ผู้เรียนเป็นส่วนใหญ่ การวัดและการประเมินผลเน้นที่การวัดความรู้ความจำ จึงส่งผลให้ผู้เรียนมุ่งจดจำความรู้เป็นสำคัญ เพื่อที่จะได้สอบผ่าน พฤติกรรมการสอนของครู ไม่ช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนากระบวนการคิด ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาสติปัญญา ปัญหาพฤติกรรมการสอนของครูนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เรื่อยมา และได้มีความพยายามในการแก้ปัญหาโดยตลอด แต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จในระดับที่ต้องการ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ หลักสูตรได้กำหนดให้ครูสอน โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ อันเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิดและเรียนรู้กระบวนการแก้ปัญหาที่ก้าวไปได้อีกขั้นหนึ่ง

การจัดแนวการสอนที่มีลักษณะตามที่ประสงค์ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนพึงให้ความสำคัญและดำเนินการอย่างจริงจังต่อไป แนวการสอนดังกล่าวควรมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนโดยยึดจุดมุ่งหมายเป็นหลัก ซึ่งได้แก่ กระบวนการพึ่งตนเอง หรือการพัฒนาเป็นแกนในการสอนตลอดหลักสูตร
2. การจัดการเรียนการสอนให้มีลักษณะเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และได้เรียนรู้กระบวนการต่างๆ ที่จำเป็น ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดและความเข้าใจในสิ่งที่เรียนอย่างแท้จริง
3. การจัดการเรียนการสอนให้มีการเรียนรู้ทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติควบคู่กันไปอย่างมีสมดุล เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความสำคัญระหว่างข้อความรู้กับการปฏิบัติจริงและส่งเสริมการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสภาพการณ์ต่างๆ ให้มาก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความสามารถและความชำนาญในการใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์
4. การจัดสภาพแวดล้อม กิจกรรมประจำวัน และวิถีชีวิตของครูและบุคลากรในสถานศึกษาให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้เรียนในเรื่องต่างๆ ที่ต้องการจะปลูกฝังให้แก่ผู้เรียน

4. การประยุกต์ใช้ในการวัดและประเมินผลการศึกษา

เมื่อครูเปลี่ยนพฤติกรรมการสอน จากการใช้ความรู้มาเป็นการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ กระบวนการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน จึงต้องมีเกณฑ์และเครื่องมือวัดที่ถูกต้องและเหมาะสม

5. การประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการเกี่ยวกับการศึกษา

ในอดีตที่ผ่านมา แม้รัฐจะพยายามให้ความช่วยเหลือในด้านการพัฒนาครุมาแล้วก็ตาม แต่ความช่วยเหลือดังกล่าวยังน้อยมาก เมื่อเทียบกับความต้องการและความเพียงพอที่จะช่วยให้ครูเกิดการพัฒนาคุณภาพอย่างแท้จริง การศึกษาได้ผล รัฐจำเป็นต้องลงทุนในการพัฒนาครุให้มีคุณภาพ เพื่อช่วยให้ครูสามารถพัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติอย่างได้ผลสมบูรณ์ เพราะครูเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มคุณภาพการศึกษา

นอกจากเรื่องการลงทุนดังกล่าวแล้ว พระราชดำริที่ว่าการนาทฤษฎีใหม่ไปใช้ควรดูให้เหมาะสมกับความจำเป็น สภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ น่าจะเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ผู้บริหารสามารถนำไปใช้ได้ เนื่องจากในวงการศึกษามักจะมีแนวคิดใหม่ๆ เกิดขึ้นเสมอ และมักมีการทำตามแนวคิดใหม่ๆ นั้น เพื่อความเป็นผู้ทันสมัย จนเกิดเป็นกระแสความนิยม โดยไม่ได้พิจารณาถึงความเหมาะสมกับความจำเป็นหรือสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อกระแสความนิยมจางลงการปฏิบัติตามแนวคิดเหล่านั้นก็หายไปด้วย ทำให้เกิดความสูญเสียทั้งทางด้านทรัพยากรและประโยชน์ก็ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจังและถาวร

2. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในด้านภาวะผู้นำ

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำรงชีวิตแก่ พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนรอดพ้น สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้แนวคิด “เศรษฐกิจพอเพียง” กล่าวได้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียงเป็น เสมือนรากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็นเสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป” พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากวารสารชัยพัฒนา เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ให้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติตน ในสังคมและชุมชน ทุกระดับ ไม่ว่าจะ ชุมชน สังคม ภาครัฐ ภาคเอกชน หน่วยงานองค์กร หรือสถาบันต่างๆ โดยเน้นการบริหารเดินทางสายกลาง ตั้งอยู่บนความพอดี ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันตัวเอง โดยผู้นำไปปฏิบัติต้องมีความรู้ คู่คุณธรรม แต่ในกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาแทนที่ วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน จึงต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันตลอดเวลา จากปัจจัยต่างๆ ที่เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว คนในสังคมเริ่มเห็นแก่ตัว แข่งขัน ชิงดี

ซึ่งเด่น เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทั้งเรื่องงานและเรื่องส่วนตัว ตั้งแต่ระดับ ชุมชน สู้สังคม และ
ในหน่วยงานองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐ และเอกชน (ลีลาภรณ์ บัวสาย, 2549, น. 15-26)

จากความเจริญที่รุดหน้าอย่างรวดเร็วของโลกยุคใหม่ที่มีความสลับซับซ้อน ผู้นำ
(leader) จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องการเพิ่มมากขึ้นจนอาจเกิดวิกฤตภาวะนำไม่ใช่แต่สังคมใดสังคม
หนึ่งแต่นำไปสู่ปัญหาในสังคมของทุกชนชั้น ทุกระดับ จนกระทั่ง นำไปสู่ปัญหาประเทศในระดับประเทศในที่สุด
เพราะ ในปัจจุบัน ผู้นำส่วนมาก (leader) ไม่มี 3 ห่วง 2 เงื่อนไข กล่าวคือ ไม่มีเรื่องของการพัฒนา
ตั้งอยู่บนทางสายกลางความไม่ประมาทโดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และระบบ
ภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวใช้ความรอบคอบประกอบการวางแผนอย่างระมัดระวังในเรื่องการจัดการความรู้
การปฏิบัติและตัดสินใจ ตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อุดมามีความเพียรในการใช้สติปัญญา
ในการดำเนินชีวิต เมื่อผู้นำขาดภาวะของการเป็นผู้นำในสิ่งเหล่านี้จะทำให้เกิดวิกฤตและผลกระทบ
ตามมาอย่างมากมายในชุมชน สังคม หน่วยงาน องค์กร ภาครัฐ ภาคเอกชน จนนำไปสู่ปัญหา
ระดับประเทศ (ธานินทร์ กรีวิเชียร. 2548 : 11)

3. ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงกับปัญหาภาวะผู้นำที่ไม่มี 3 ห่วง 2 เงื่อนไข

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พุทธศักราช 2553 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า “...เศรษฐกิจพอเพียงนี้ ขออย่าว่าเป็นการทิ้งเศรษฐกิจ หรือ ความ
ประพัตติ ที่ทำอะไรเพื่อให้เกิดเหตุและผลคือเกิดผลมันมาจากเหตุ การกระทำ ก็จะเป็นการกระทำที่ดี
และผลของการกระทำนั้น ก็จะเป็นการกระทำที่ดี ดีแปลว่ามีประสิทธิผล ดีแปลว่า มีประโยชน์ ดี
แปลว่า มีความสุข”

แต่ในปัจจุบันผู้นำที่ดั่งามทั้งในด้านความประพัตติ การปฏิบัติตัวพบเห็นได้น้อยมาก
ส่วนมากมักพบผู้นำมาจากการแต่งตั้งอาศัยเครือข่าย เพื่อนฝูง คนสนิท หรือเป็นเรื่องบุญคุณที่
ทดแทนกัน ก็จะทำให้ไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทั้งที่ผู้นำถือว่าเป็นต้นทุนที่สำคัญที่สุดใน
การบริหารจัดการองค์กร ในตัวผู้นำจึงต้องมีศิลปะ มีอิทธิพลเหนือคนอื่น ถึงเป็นนำผู้คนเหล่า นั้นและ
ได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจอย่างเต็มที่ทั้งต้องได้รับความเคารพนับถือ ร่วมมือและร่วมใจจาก
ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างจริงจังและจำเป็นอย่างยิ่งต้องที่ผู้นำต้องมีภาวะผู้นำ (Leadership) คือมีศิลปะ
หรือมีความสามารถเฉพาะบุคคล สามารถจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นไม่ว่าผู้ร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา
ในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และ อำนวยการ โดยใช้กระบวนการสื่อสารความหมายหรือการ
ติดต่อกันและกันเพื่อร่วมมือกันดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ สิ่งสำคัญ ต้องรู้จักเดินทาง
สายกลาง อย่างพอประมาณ มีเหตุผล มีความรู้มีคุณธรรมเป็นลักษณะนิสัยกล่าว คือ ต้องพฤติกรรม
ในการทำงานตามหลักทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงที่ประกอบไปด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่ง 3 ห่วง
ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันตัวเอง ส่วน 2 เงื่อนไข คือความรู้คู่
คุณธรรม ซึ่งเหล่านี้ต้องทำควบคู่กันไปเสมอขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และบริหารประเทศให้ ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความ พอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันใน ตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริม สร้างพื้นฐานจิตใจของ คนในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิต ด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลก ภายนอกได้เป็นอย่างดีหลักแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสาย กลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีใน ตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการ กระทำ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักพิจารณาอยู่ 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอด เวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มี การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อความมั่นคง และความยั่งยืน ของการพัฒนา

2. คุณลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุก ระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กันดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น เช่นการผลิต และการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำริชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างแท้จริง ในด้านการเป็นผู้นำซึ่งเป็นแนวทางในการทำงานที่เรชาวไทยได้ยึดถือเป็นแบบปฏิบัติมายาวนานกว่า 30 ปี การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตและพัฒนาอย่างมีสติพอเหมาะพอสมควรในทุกด้าน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมในชีวิตของแต่ละคน แต่ละหน่วยงาน จึงเสมือนเชื่อมโลกแห่งการปฏิบัติธรรมเข้าสู่โลกแห่งการทำงานโดยใช้ธรรมะในหลักของความสมดุลในจุดเด่นของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การสร้างภูมิคุ้มกันตัวเองโดยมีแผนงานที่เปรียบเหมือนแผนที่หรือเข็มทิศในการเดินทางที่บอกจุดมุ่งหมายว่าจะเราจะเดินทางไปทิศทางไหน ก้าวไปด้วยกัน โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันเพื่อให้องค์กรอยู่รอดอย่างยั่งยืน

สุขสรณ์ กันตะบุตร (2550, น. 23) กล่าวว่า ภายใต้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะประกอบด้วย 4 แนวทาง คือ 1) คุณลักษณะ หมายถึง ความพอเพียงซึ่งจะพอเพียงได้ต้องอยู่ในทางสายกลาง 2) ค่านิยมของความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณและความมีเหตุผล ซึ่งจะ เป็นภูมิคุ้มกันให้กับตัวเองได้เป็นอย่างดี 3) เงื่อนไข จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขความรู้จะต้องมีทั้งความรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง และเงื่อนไขคุณธรรมอันหมายถึงความซื่อสัตย์สุจริต อดทน และมีสติ และ 4) แนวปฏิบัติและผลที่คาดหวัง ซึ่งหมายถึงความสมดุลและพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนมาช้านาน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้น

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในหลักความพอประมาณ (ห่วงที่ 1)

ในหลักความพอประมาณผู้นำสามารถจัดคนให้เหมาะสมกับงาน และคัดสรรบุคลากรที่มีคุณภาพเข้าทำงานอย่างเหมาะสมให้โอกาสในการพัฒนาตนเองโดยผู้นำต้องรู้จักวางแผนสู่ออนาคต และต้องมีโครงการพัฒนาความเป็นผู้นำอย่างต่อเนื่องโดยต้องดูว่าบุคลากรนั้นพัฒนาได้หรือไม่ เหมาะกับงานประเภทใด นั่นคือหลักการใช้คนให้ถูกกับงานและมีการวางแผนพัฒนาผู้นำในระดับบริหาร ล่วงหน้า 3 ปี

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปเป็นหลักความมีเหตุผล (ห่วงที่ 2)

คือ การที่ผู้นำ ใช้หลักเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในหลักการมีภูมิคุ้มกันที่ดี (ห่วงที่ 3)

คือ การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้นั้น จะต้องอาศัยความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขพื้นฐาน

กล่าวคือ เงื่อนไขความรู้ หมายถึง ความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรมต่างๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปันการใช้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาวะผู้นำในเรื่องของหลักการบริหารก็เปรียบเหมือนเราได้ฉีดวัคซีนป้องกันตนเอง โดยผู้นำต้องเริ่มต้นด้วยการสำนึกขีดความสามารถของตัวเองและรู้จักพอและต้องศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจอย่างถ่องแท้รวมถึงการสร้างวินัยให้เกิดขึ้นในแท้จริงของนิสัยเสียก่อนเพราะวินัยเป็นสิ่งสำคัญในการเป็นเครื่องกำหนดกรอบการดำเนินงานตามภาระหน้าที่ใด ๆ ที่พึงกระทำให้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์ ปัญหาที่คือคนพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียงกันมาก พอพูดถึงก็เหมือนกับเป็นเพียงแนวคิด มองภาพไม่เห็นชัดเจน จึงไม่เข้าใจและสามารถนำไปปฏิบัติได้และด้วยคุณลักษณะนิสัยส่วนตัวของผู้นำเองในเรื่องของความเจ้าอารมณ์ จิตใจคับแคบ ยึดติดกับผลประโยชน์ส่วนตน ไม่ถาม ไม่แสดงออก พูดมากกว่าทำ ไร้ระเบียบวินัย ทำงานไม่เป็น ขาดความเพียร ความอดทน ขาดคุณธรรม เห็นแก่ตัว ไม่เรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเอง ไม่กล้าแสดงออก สิ่งนี้เป็นปัญหาในการพัฒนาภาวะผู้นำในตัวเองทั้งสิ้น

4. สาเหตุที่ผู้นำขาดภาวะการเป็นผู้นำตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ในกลุ่มหรือองค์กรซึ่งเขาปฏิบัติงานอยู่ ภาวะผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีอำนาจเหนือผู้อื่นและอำนาจนี้ช่วยให้ผู้นำสามารถปฏิบัติงานซึ่งเขาไม่สามารถปฏิบัติคนเดียวได้สำเร็จ และทำให้ผู้ตามยอมรับและเต็มใจปฏิบัติตามในฐานะผู้นำ จึงต้องเป็นผู้บริหาร รู้จักวางแผน กำหนดนโยบาย ประสานงานทั้งภายในและภายนอกและภายใน มีความรู้ แก้ไขปัญหา และคิดอย่างเป็นระบบตั้งแต่ การวางแผนจัดกำลังคนให้เหมาะสมกับงาน อย่างพอดี เหมาะสม มีวิสัยทัศน์กว้างทั้งใกล้และไกลซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของความพอดี ความมีเหตุผลและระบบภูมิคุ้มกันที่ดี แต่โลกที่มีการแข่งขันทำให้คนขาดคุณธรรมและทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในรูปแบบที่แตกต่างกันจึงได้ผู้นำที่ขาดความรู้ความสามารถซึ่งผู้นำต้องมีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวอาจเป็นได้ทั้งแบบดีและเลว การเป็นผู้นำที่ดีนั้นสำคัญที่บุคลิกภาพส่วนตัวของผู้นำสำคัญที่สุด เช่น พูดจาเก่ง สามารถโน้มน้าวจิตใจคนได้ บุคลิกภาพดี ได้รับการปลูกฝังอบรมเรียนรู้ที่จะเป็นผู้นำมาตั้งแต่เด็กและสามารถพลิกแพลงเรียนรู้เพิ่มเติม

ภายหลังปัจจุบันหาได้ยากมากเพราะส่วนมากได้ผู้นำมาจากการแต่งตั้ง ระบบเครือญาติ หรือบุคคลที่ใกล้ชิด เพื่อนฝูง คนสนิท หากบุคคลเหล่านี้ไม่ปรับตัวอาจทำให้เกิดการไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและเกิดผลกระทบกับองค์กรในที่สุด

สรุปได้ว่า แนวคิดแห่งการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะที่สำคัญคือ

1. ให้ความสำคัญกับ “การพัฒนาคน” ในการดำเนินวิถีชีวิตอย่างมั่นคงบนพื้นฐานของการรู้จักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี
2. เน้นการ “เข้าใจ เข้าถึง และร่วมพัฒนา” อย่างสอดคล้องกับ “ภูมิสังคม”
3. เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงการ “ทำตามลำดับขั้นตอน” จากการสร้างพื้นฐานให้มั่นคงพอควรแล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ

คนเป็นทรัพยากรมนุษย์และต้นทุนที่สำคัญถ้าผู้นำความรู้ ความสามารถ รู้จักฝึกฝนตนเอง อดทน อดกลั้น ความรอบคอบเรียนรู้ตลอดเวลา ประเมินสถานการณ์ วิเคราะห์ปัญหาอย่างถูกต้องสิ่งสำคัญมีคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารจัดการอย่างพอดีเหมาะสม อย่างพอดี มีภูมิคุ้มกันตัวเอง รู้จักนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวทางสายกลางมายึดหลักในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงานองค์กรก็จะอยู่รอดปลอดภัยอย่างยั่งยืนแต่ถ้าในการตรงกันข้าม ผู้นำไม่รู้จักพัฒนาภาวะผู้นำและขาดการวิเคราะห์สถานการณ์สิ่งแวดล้อมอย่างเป็นกลางเอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ใช้ความเห็นความรู้สึกส่วนตัวในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ความรู้สึกตัดสินใจยึดติดไม่รู้จักใช้ทรัพยากรอย่างพอดีผลกระทบต่อคนในองค์กร สิ่งแวดล้อมจนก่อให้เกิดปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาวในอนาคต แต่ถ้าผู้นำเข้าใจ เข้าถึง จึงพัฒนาในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในชีวิตส่วนตัวและการทำงานก็จะทำให้เกิดการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เมื่อเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเราสามารถนำมาพัฒนาภาวะผู้นำได้ในอย่างเหมาะสมและลงตัวและสามารถให้การทำงานราบรื่นไปทิศทางเดียวกันในระยะเวลายาวนานอย่างต่อเนื่อง ในส่วนของภาวะผู้นำยังต้องมีศิลปะในการบริหารงานที่ทำให้ผู้ตามทำงานให้เราด้วยความเต็มใจด้วยตัวเองคือการประพฤติ ปฏิบัติตัวเป็นที่เลื่อมใส ทำให้คนในองค์กรศรัทธา เห็นคุณค่าและความสามารถทั้งในเรื่องความคิด คำพูด การตัดสินใจ การลงมือทำ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการวางแผน การมอบหมายงาน การควบคุมงาน การประสานงาน ทั้งในเรื่องการให้โอกาสในการพัฒนาคน พัฒนางาน ซึ่งต้องมีคุณลักษณะดีทั้งภายนอกและภายในโดยมีคุณสมบัติในเรื่อง ความไว้วางใจในการมอบหมายงานเลือกบุคคลได้เหมาะสมตามความถนัดของแต่ละคนที่สอดคล้องกับงานนั้นคือหลักการคัดสรรบุคลากรคือหลักความพอประมาณที่รู้จักการใช้คนและการวางแผนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวในการพัฒนาบุคคลอย่างพอดีและตรงความต้องการที่สอดคล้องทิศทางในอนาคต และต้องหยั่งรู้และเตรียมพร้อมทุกสถานการณ์ มีความรู้ตัว รู้จักตนเองว่ามีข้อดีข้อเสียอย่างไร สิ่งสำคัญคือผู้นำต้องมี

วิสัยทัศน์และมองการณ์ไกลได้อย่างแม่นยำประพุดติปฏิบัติตัวเหมาะสมน่านับถือ มีเหตุผลในการตัดสินใจเรื่องต่างๆมีคุณธรรมบริหารงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต อดทน และมีสติ มีอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน ควบคู่กับการใช้หลักการของธรรมาภิบาลในใช้แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาภาวะผู้นำในเรื่องของหลักการบริหารก็เปรียบเหมือนเราได้ขีดไว้ป้องกันตนเอง โดยผู้นำต้องเริ่มต้นด้วยการสำนึกขีดความสามารถของตัวเองและรู้จักพอและต้องศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าใจอย่างถ่องแท้รวมถึงการสร้างวินัยให้เกิดขึ้นในแท้จริงของนิสัยเสียก่อนเพราะวินัยเป็นสิ่งสำคัญในการเป็นเครื่องกำหนดกรอบการดำเนินงานตามภาระหน้าที่ใดๆที่พึงกระทำให้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์

5. การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษา

การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา เน้นที่การปลูกฝังให้เด็กและเยาวชน ในทุกระดับน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นหลักใจหรือหลักคิด หลักการทำงาน และหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จนกระทั่งมีอุปนิสัย “อยู่อย่างพอเพียง” เพื่อให้สามารถรักษาสมดุลในการดำเนินชีวิต และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลาได้อย่างมีสติตลอดจนใช้ปัญญา ความรู้ ในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยในส่วนของระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของชาติ ตั้งแต่ พ.ศ. 2544 แต่การขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษาได้เริ่มใน พ.ศ. 2548 โดยมีการนำร่องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการบริหารจัดการ โรงเรียนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนที่สมัครใจ 9 แห่ง เพื่อเรียนรู้แนวทางการขับเคลื่อน และปูพื้นฐานการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเข้าสู่สถานศึกษาอย่างเป็นระบบ และมีการฝึกอบรมครูผู้สอน ผู้บริหารสถานศึกษา บุคลากรด้านการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศึกษานิเทศก์ ให้มีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจนในการนำ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาทุกระดับ จนกระทั่งมีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาโดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจนเห็นผลกับนักเรียน และผ่านเกณฑ์การประเมินเป็น “สถานศึกษาพอเพียงแบบอย่าง” จำนวน 135 แห่ง ใน พ.ศ. 2550 และเพิ่มเป็น 1,261 แห่ง ใน พ.ศ. 2552 และขยายเพิ่มเป็น 9,999 แห่ง ใน พ.ศ. 2556

กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานทรัพย์สินส่วน พระมหากษัตริย์ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิสยามกัมมาจล ได้สนับสนุนให้ “สถานศึกษาพอเพียงแบบอย่าง” ที่สมัครเข้าร่วมโครงการจำนวน 135 แห่ง พัฒนาตนเองสู่การเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านการศึกษา” ด้วยการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้ บุคลากรของโรงเรียนมีความเข้าใจหลักปรัชญาอย่างถูกต้อง และสามารถนำไปใช้ลงมือปฏิบัติโดยผู้บริหารเป็นผู้นำในการสร้าง

บรรยากาศและวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันในโรงเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างพอเพียง และเสริมพลังครูให้ดำรงตนเป็นแบบอย่าง และสามารถออกแบบการเรียนรู้โดยเน้นให้ผู้เรียนนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้ในการทำงานและกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จ ซึ่งจะทำให้นักเรียนตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการนำหลักปรัชญาฯ ไปใช้ในวิถีชีวิต ทั้งนี้ศูนย์การเรียนรู้ฯ ที่มีความเข้มแข็ง 84 แห่งทั่วประเทศ จะเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนหลักปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงสู่สถานศึกษาอื่นๆ ร่วมกับมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น และเครือข่ายโรงเรียนในพื้นที่

พัฒนาการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ได้กำหนดให้คุณลักษณะ “อยู่อย่างพอเพียง” เป็นจุดเน้นคุณภาพผู้เรียน ทำให้เยาวชนในโรงเรียนระดับขั้นพื้นฐานกว่า 34,000 แห่งทั่วประเทศ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง มัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้เรียนรู้ด้วยการคิดพิจารณาและการปฏิบัติจริง จนกระทั่งสามารถเข้าใจ และเห็นคุณค่าของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายเหมาะสมกับสภาพวัย ภูมิสังคม และบริบทของโรงเรียน รวมทั้งมีการประเมินคุณภาพการจัดการเรียนรู้โดยสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) หรือ สมศ. ซึ่งจะตรวจสอบคุณภาพผู้เรียนตามหลักสูตรอย่างเคร่งครัด เพื่อประกันคุณภาพการจัดการศึกษาของชาติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555, น. 46-49)

2.3. หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษา

การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การถ่ายทอด ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

กระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิด เช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบ กระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

คำว่า การจัดการ นั้นเป็นคำรวมที่ครอบคลุมการดำเนินการบางสิ่งบางอย่างโดยมีเป้าหมายที่มุ่งบรรลุอย่างชัดเจน มีการกำหนดรูปแบบกระบวนการ มีการจัดองค์การ มีการมอบหมาย ผู้รับผิดชอบชัดเจน มีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ ผู้ดำเนินการ เทคโนโลยี เพื่อสนับสนุนการดำเนินการให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนด กระบวนการทั้งหมดนี้คือการจัดการ ซึ่งต้องกระทำอย่างเป็นระบบ มีแผนมีเป้าหมาย มีผู้รับผิดชอบ และมีเครื่องมือกลไกที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ ทั้งนี้ การจัดการศึกษาก็คือกระบวนการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษา

ในกระบวนการจัดการศึกษานี้ มีบุคคลหลายคนและหลายหน่วยงานเข้ามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นเป็นครอบครัว พรรคพวกเพื่อนฝูงญาติมิตร ชุมชน ประชาคม เอกชน สื่อมวลชน วัด โรงเรียน และที่สำคัญมาก คือ รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยการจัดการศึกษาอย่างเป็นทางการหรือในระบบ ส่วนใหญ่จัดขึ้นในโรงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยงานเฉพาะด้านที่ตั้งขึ้นมาทำหน้าที่ปลูกฝังทักษะ ความรู้ และค่านิยมแก่ผู้เรียน แต่โรงเรียนหรือสถานศึกษาก็ไม่ใช่เป็นช่องทางเดียว ในโลกที่พัฒนาการด้านสื่อและเทคโนโลยีเป็นไปอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาสามารถทำได้อย่างหลากหลาย เพื่อสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะแต่ละกลุ่ม เช่น การศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาในครัวเรือน การจัดการศึกษาโดยชุมชน การศึกษาทางไกลผ่านสื่อประเภทต่างๆ เป็นต้น (ปรัชญา เวสารัชช, 2545, น. 1-2)

การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือ การพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ โดยคาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคง สงบสุข เจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับสังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้ คนในสังคมมีความสุข มีความสามารถ ประกอบอาชีพการงานอย่างมีประสิทธิภาพ และอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ ดังนั้นการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาจึงเป็นเรื่องที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานศึกษาขนาดเล็กที่มีปัญหาในการบริหารจัดการให้มีคุณภาพ เช่น 1) ด้านการบริหารงานบุคคล สถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็กของรัฐทั้งหมด มีครูไม่ครบชั้นและไม่ครบสาระ ทำให้การเรียนการสอนไม่ประสบผลดีเท่าที่ควร 2) ด้านการบริหารวิชาการ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็กของรัฐส่วนใหญ่ไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่นอกเหนือจากหลักสูตรที่กำหนดไว้ และไม่สามารถเพิ่มเติมเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของนักเรียน และคนในชุมชนได้ดีเท่าที่ควร 3) ด้านการบริหารงบประมาณ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานขนาดเล็กของรัฐทั้งหมดมีงบประมาณน้อย ไม่สามารถจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่นคอมพิวเตอร์ได้ เนื่องจากการจัดสรรงบประมาณของทางราชการจะคิดตามรายหัวของนักเรียนเป็นหลัก สถานศึกษาที่มีจำนวนนักเรียนไม่มากนักก็จะได้รับงบประมาณน้อยตามไปด้วย ทำ

ให้สถานศึกษาไม่มีต้นทุนเพียงพอในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา 4) ส่วนการบริหารทั่วไป สถานศึกษาชั้นพื้นฐานขนาดเล็กของรัฐส่วนใหญ่ขาดแคลน

ทั้งอาคารสถานที่ งบประมาณในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของนักเรียนขาดแคลน งบประมาณเพื่อการจัดซื้อจัดหาวัสดุสำนักงาน และพัสดุครุภัณฑ์

ทั้งนี้มีนักวิชาการและนักการศึกษาได้กล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพ การศึกษาของสถานศึกษาไว้ดังนี้

2.3.1 หลักการ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพการศึกษา

1) ความหมายของการจัดการ

การบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management) ถ้ามองในความหมายที่แตกต่างกันจะเห็นได้ว่า การบริหารจะมีความหมายจำกัดที่เป็นการบริหารของรัฐหรือองค์การ ที่ไม่หวังผลกำไร ส่วนการจัดการใช้ในความหมายทางธุรกิจหรือองค์การที่หวังผลกำไร และมีความหมายคาบเกี่ยวกันในการใช้ โดยทั่วไปแล้วการบริหารและการจัดการ หมายถึง การประสานงานและการบูรณาการของคนและวัสดุอุปกรณ์ที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าคำทั้งสองมีความหมายไม่แตกต่างกัน (Kast and Rosmzweig, 1985 , Kimbrough, 1988 , ธงชัย สันติวงษ์, 2539 , อ้างถึงใน พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554, น. 83-85)

การบริหารเป็นการกระทำที่นำไปสู่ “การตัดสินใจ” และคำว่า การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการตัดสินใจ (Barnard, 1975, Simon, 1976, Griffiths, 1969) การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีการชี้แนะ อารังรักษา เร่งรัด ควบคุม และจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ โดยมี การบูรณาการอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (Knezevich, 1984)

การบริหารเป็นกระบวนการทำงานกับบุคคลอื่นให้บรรลุเป้าหมายขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Sergiovanni, 1992) และการบริหารเป็นวิธีปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์แก่องค์การ ผู้บริหารจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยการกำหนดผลลัพธ์ที่ต้องการ จากนั้นต้องดำเนินการจัดการกับทรัพยากรขององค์การเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่งผลลัพธ์ที่ตั้งไว้ การบริหารจึงเปรียบ เสมือนเป็น อวัยวะขององค์การที่ช่วยให้องค์การสามารถสร้างผลลัพธ์ออกสู่ภายนอกได้ ไม่ว่าจะองค์การนั้น ๆ จะเป็นองค์การทางธุรกิจ มหาวิทยาลัย สถาบันทางศาสนา สถานศึกษา หรือสถานพยาบาลก็ตาม (Drucker, 1979)

ส่วนการจัดการ คือ กิจกรรมที่เป็นความรับผิดชอบให้ได้รับความสำเร็จจาก การทำงาน โดยผ่านบุคคลอื่นหรืออาศัยบุคคลอื่น (Bush, 1986 and Drucker, 1979) เป็นกระบวนการของ เป้าหมายองค์การที่ได้รับความสำเร็จด้วยการวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุมมนุษย์ ภายภาพ การเงิน แหล่งข้อมูลขององค์การ ซึ่งเกิดจากการทำงานกับบุคคลอื่นอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุประสิทธิผล (Robbins and Coulter, 1999 and Bovee, 1993)

จากความหมายของการบริหารจัดการดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุป การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันของผู้บริหารและผู้ปฏิบัติอย่างประสานสัมพันธ์กัน ให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลด้วยการวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุมบุคลากร สภาพแวดล้อม การเงิน แหล่งข้อมูลขององค์การ

2) องค์ประกอบหน้าที่ของการจัดการ

หน้าที่ของการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน และการควบคุมกำกับ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (Lunenburg, 2004)

1. การวางแผน คือ การศึกษาอนาคตและเตรียมวางแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า
2. การจัดองค์การ คือ การจัดการเกี่ยวกับคนและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในองค์การ เพื่อการปฏิบัติตามแผน
3. การบังคับบัญชา คือ การสั่งการให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามหน้าที่ของตน
4. การประสานงาน คือ การประสานกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานเข้าด้วยกัน เพื่อให้งานดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน
5. การควบคุม คือ การกำกับ ดูแล ให้มีการปฏิบัติงานตามระเบียบข้อบังคับที่กำหนดไว้ให้ได้ทราบว่า งานทุกอย่างดำเนินไปได้เสร็จเรียบร้อยถูกต้องตามระเบียบกฎเกณฑ์

นอกจากนี้ Kast and Rosenzweig (1985) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของการจัดการไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยมองการจัดการเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อน และกลไกสำคัญที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ซึ่งประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมาย การวางแผน การจัดทรัพยากร การจัดองค์การ การดำเนินการ และการควบคุมกำกับ เกิดการปรับตัวที่เหมาะสมในการดำรงรักษาไว้ซึ่งองค์การ

ในส่วนของ Koontz, Donnel and Weihrich (1986) กล่าวว่า หน้าที่ของการจัดการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การจัดบุคลากร การนำและการควบคุมกำกับดังที่ Sergiovanni (1992) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของการจัดการว่า มีลักษณะของกระบวนการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมกำกับ ซึ่ง Mackenzie (1969) ได้สรุปหน้าที่ในการจัดการของผู้บริหารว่าเกี่ยวข้องกับ 3 ประการ คือ 1) การจัดการด้านความคิด ได้แก่ การวางแผน เพื่อให้ได้ทางเลือกและแผนงาน ที่ดีที่สุด 2) การจัดการเกี่ยวกับสิ่งของ ได้แก่ การจัดองค์การเพื่อให้มีการจัดแบ่งกิจกรรม ทรัพยากร และสิ่งของต่าง ๆ เพื่อให้มีระเบียบในการปฏิบัติ งานร่วมกัน 3) การจัดการเกี่ยวกับคน ได้แก่ การจัดคนเข้าทำงานเพื่อให้ได้คนดีที่เหมาะสม มีความรู้ ความสามารถ และการสั่งการเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานของทุกฝ่ายเป็นไปตามแผนที่คาดคิดมากที่สุดโดยที่ Dessler (1998) ได้สรุปหน้าที่ของการบริหารจัดการ (Functions of Management) หรือกระบวนการของการบริหาร

จัดการ (Management Process) ว่าเป็นหน้าที่พื้นฐานของผู้จัดการ ซึ่งประกอบด้วย 1) การวางแผน (Planning) 2) การจัดองค์การ (Organizing) 3) การนำ (Leading) และ 4) การควบคุม (Controlling) ทรัพยากรขององค์การ

จากแนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ทางการบริหารและการจัดการของนักวิชาการดังกล่าว สรุปได้ว่า หน้าที่ของการบริหารและการจัดการมีลักษณะเป็นกระบวนการ ประกอบด้วย

(พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554, น. 84-85)

1. การกำหนดเป้าหมาย เป็นการกำหนดความสำเร็จของงานที่จะต้องดำเนินการไปจนให้ ปรากฏภาพในอนาคตที่ต้องการให้เกิดขึ้น
2. การวางแผน เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ กิจกรรม วิธีการ และยุทธศาสตร์ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การวางแผนจึงเป็นการเตรียมการปฏิบัติงานหรือการคาด การณ์ล่วงหน้า
3. การจัดองค์การเป็นการจัดระเบียบของงานและคนให้สอดคล้องกับโครงสร้าง และหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างประสานสัมพันธ์กัน
4. การจัดบุคลากร เป็นการจัดวางคนเพื่อการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับหน้าที่ ความรับผิดชอบและโครงสร้างขององค์การ นับตั้งแต่การกำหนดตำแหน่ง การสรรหา การคัดเลือก การบรรจุ และแต่งตั้ง การพัฒนา การธำรงรักษา การประเมิน การทดแทน และการให้ออกจากงาน
5. การจัดทรัพยากร เป็นการจัดปัจจัยที่เป็นเครื่องมือการปฏิบัติงาน ได้แก่ งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือและสิ่งอำนวยความสะดวกให้สอดคล้องกับกิจกรรมการ ดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ เริ่มตั้งแต่การวางแผนงบประมาณ การใช้จ่าย การตรวจสอบบัญชี การ ควบคุม กำกับและติดตามการใช้จ่าย
6. การนำเป็นการใช้ภาวะผู้นำทางการบริหารที่มีอิทธิพลต่อผู้ปฏิบัติงาน ให้ ปฏิบัติงาน ตามภารกิจหน้าที่ด้วยความเต็มใจ และกระตือรือร้นจนบรรลุเป้าหมายด้วยเทคนิคการจูง ใจ การใช้ ภาวะผู้นำ การติดต่อสื่อสาร ตลอดจนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง
7. การควบคุมกำกับ เป็นมาตรการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ให้บรรลุเป้าหมาย ตรงตาม มาตรฐานและตัวชี้วัดที่กำหนด การให้ข้อมูลย้อนกลับทั้งที่เป็นการติดตามประเมินผล และ ตรวจสอบเพื่อนำไปสู่การกำหนดแผนงาน โครงการ กิจกรรมใหม่ ให้เหมาะสมกับการปรับตัวและ ธำรงไว้ซึ่งความอยู่รอดและพัฒนาขององค์การ

3) แนวคิดเชิงระบบของการจัดการ (Management)

องค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของนักวิชาการ ที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกัน Shoderbeck (1990), Wilson (1993) เห็นว่าควรประกอบด้วย

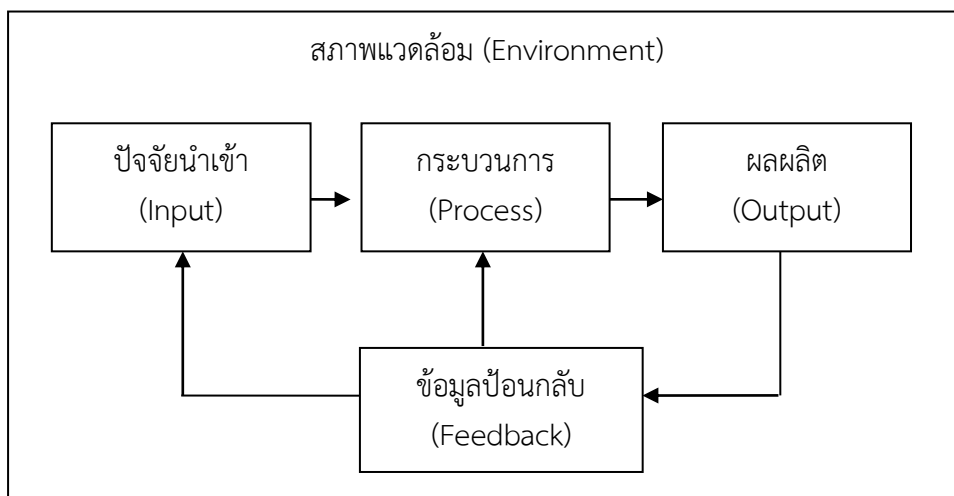
1. ปัจจัยนำเข้า (Input) หรือทรัพยากร หรือสิ่งที่จำเป็นที่ต้องนำเข้าสู่ระบบเพื่อ ก่อให้เกิดการทำงาน ทั้งนี้ ทรัพยากรของแต่ละระบบจะมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับประเภทของ ระบบนั้น สำหรับระบบสถานศึกษา ปัจจัยนำเข้าประกอบด้วยนักเรียน หลักสูตร วัสดุ อุปกรณ์ บุคลากร ฯลฯ

2. กระบวนการ (Process) หมายถึง การแปรสภาพปัจจัยนำเข้าหรือทรัพยากร ให้ เปลี่ยนเป็นผลผลิต ทั้งนี้กระบวนการจะมีลักษณะใดก็จะขึ้นอยู่กับประเภทของระบบเช่นกัน สำหรับ กระบวนการของระบบสถานศึกษา ได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากร การเรียนการสอน การวัดและ ประเมินผลการเรียน เป็นต้น

3. ผลผลิต (Output) คือ สิ่งที่ต้องการให้เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ของระบบ โดย ผลิตของระบบสถานศึกษา ได้แก่ ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร และความพึงพอใจ ของนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน และบุคลากร เป็นต้น

4. ข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) เป็นส่วนที่ส่งผลกระทบต่อระบบ โดยสามารถใช้เป็นกลไก ในการควบคุมการทำงานของระบบให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ข้อมูลป้อนกลับจะชี้ให้เห็นถึงข้อดีและ ข้อบกพร่องของปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต และนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพได้ สำหรับ ข้อมูลป้อนกลับของสถานศึกษา ได้แก่ ผลการเรียนของนักเรียน และผลการปฏิบัติงานของบุคลากร เป็นต้น

5. สภาพแวดล้อม (Environment) หมายถึง สภาพที่อยู่แวดล้อมของระบบ โดย สภาพแวดล้อมของระบบสถานศึกษา ได้แก่ ที่ตั้ง บรรยากาศองค์การ ชุมชน และผู้ปกครอง เป็นต้น

ภาพที่ 2.3 องค์ประกอบของระบบ (Kast & Rosenzweig, 1985 ; พิสิฐ เทพไกรวัล, 2554 : 85)

Kast and Rosenzweig (1985) อธิบายถึงแนวคิดเชิงระบบแบบบูรณาการ (Integrated Systems) ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์การระบบเปิดที่ประกอบด้วยระบบย่อยที่ปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องระหว่างระบบ และระหว่างระบบกับสภาพแวดล้อม トラบที่ยังคงความสามารถในการทำงานหรือเปลี่ยนแปลงให้เป็นพลังงานได้ จะทำให้ระบบเกิดสภาวะสมดุล ซึ่งสอดคล้องสัมพันธ์กับแนวคิดของ Griffiths (1959) ที่ว่า “ระบบทุกระบบจะมีระบบย่อย (Subsystem) ยกเว้นระบบที่เล็กที่สุดแล้วและระบบที่ใหญ่ที่สุดจะมีระบบใหญ่ (Supra System) ครอบคลุมอีกทีหนึ่ง ระบบใหญ่นี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สภาพแวดล้อม” สำหรับองค์ประกอบของระบบตามแนวคิดของ Kast and Rosenzweig (1985) ประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อม (Environment) ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สภาพแวดล้อมทั่วไประดับสังคม และสภาพแวดล้อมระดับภารกิจ โดยสภาพแวดล้อมทั้งสองลักษณะดังกล่าวมีผลกระทบต่อระบบภายในองค์การทั้งในด้านการรับรู้และกระบวนการบริหารจัดการ 2) ระบบย่อยเป้าหมายและค่านิยม (Goal and Values Subsystem) โดยเป้าหมายขององค์การที่กล่าวอย่างกว้าง ๆ จะไม่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ จึงต้องมีการวิเคราะห์เป้าหมายด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อแปลงเป้าหมายไปสู่การปฏิบัติ 3) ระบบย่อยด้านโครงสร้าง (Structure Subsystem) ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ภายในองค์การอันก่อให้เกิดความชัดเจนแก่ผู้ปฏิบัติภารกิจในองค์การให้สามารถดำเนินการไปสู่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล 4) ระบบย่อยด้านเทคโนโลยี (Technological Subsystem) หมายถึง เทคโนโลยีที่จะนา

ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ขององค์การ มีทั้งลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม สำหรับเทคโนโลยีขององค์การทางการศึกษา ได้แก่ เทคนิควิธีการเรียน การสอนต่างๆ เป็นต้น 5) ระบบย่อยจิต-สังคม (Psychosocial Subsystem) ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ ทัศนคติ การรับรู้ แรงจูงใจ กระบวนการกลุ่ม ภาวะผู้นำ การสื่อสาร และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 6) ระบบย่อยการบริหารจัดการ (Managerial Subsystem) ถือเป็นระบบแกนที่เชื่อมโยงระบบย่อยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยระบบย่อยการบริหารจัดการ ได้แก่ แนวทาง เทคนิค หรือวิธีที่ผู้บริหารใช้ในการปฏิบัติภารกิจให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมาย

2.3.2 ความสำคัญของการจัดการคุณภาพการศึกษา

การจัดการคุณภาพการศึกษามีความสำคัญต่อการสร้างภาพเป็นเลิศทางวิชาการและสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการ คุณภาพการศึกษาเป็นหัวใจของความเป็นเลิศ โดยเฉพาะเรื่องทำให้ทรัพยากรมนุษย์มีคุณธรรม (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2537, น. 28)

ปรัชญา เวสารัชช์ (2545, น. 8-9) กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษา มี 8 องค์ประกอบ ได้แก่

1. สารระเนื้อหาในการศึกษา ในกรณีที่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้จัดการศึกษามักจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระ หลักสูตรเหล่านี้อาจเป็นหลักสูตรกลางที่ใช้สำหรับการศึกษาแต่ละระดับ แต่ขณะเดียวกันก็ควรเปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วย เนื้อหาสาระในการศึกษานั้นควรทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ครูต้องทบทวนเนื้อหาสาระที่ตนสอนเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน หากเห็นว่าเนื้อหาผิดพลาดหรือล้าสมัย ควรแจ้งผู้บริหารให้ทราบ

2. ครู ผู้สอนหรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบวิชาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งสำหรับครูและอาจารย์คือต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอในการติดตามเรียนรู้เนื้อหาวิชาการวิชาชีพใหม่ๆ และวิทยาการด้านการเรียนการสอน ตลอดเวลา บางกรณีต้องมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้วย อนึ่ง ครูและอาจารย์ต้องพัฒนาความสามารถในการประยุกต์สารระเนื้อหาและองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม

3. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ เช่น อาคาร สถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดถึงอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เหล่านี้ สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแล

ให้สิ่งเหล่านี้มีอย่างเพียงพอ อยู่ในสภาพใช้งานได้ และใช้สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้เกิดการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ครูที่มีคุณภาพต้องสามารถผลิตและพัฒนาสื่อและอุปกรณ์การศึกษาสำหรับการสอนของตนด้วย

4. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษายุคใหม่เน้นมีความแตกต่างไปจากการศึกษายุคก่อนซึ่งเน้นที่ตัวครู ระบบการศึกษายุคใหม่เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน ดังนั้น รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่จึงแตกต่างไปจากเดิม จึงเกิดคำว่า “ปฏิรูปการเรียนรู้” ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่นการระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่ๆ นี้ ผู้สอนพึงระมัดระวังเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และจำเป็นต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับการทำความเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียนของตน

5. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ในการจัดการศึกษายังมีผู้ที่รับผิดชอบที่อาจไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงอีกหลากหลาย ได้แก่ ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่จัดการ ศึกษาที่ตนรับผิดชอบให้เป็นไปโดยเรียบร้อย นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ และยังจำเป็นต้องมีบุคลากรทางการศึกษาอื่นร่วมด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ธุรการ งานทะเบียน งานโภชนาการและสุขอนามัย รวมทั้งฝ่ายสนับสนุนอื่นๆ

6. เงินทุนสนับสนุน การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผู้ลงทุนอาจเป็นรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้ปกครอง ผู้เรียน ชุมชน เป็นต้น เงินทุนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการศึกษาเกิดผลตามเป้าหมาย

7. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบที่ยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ ถึงแม้จะมีการจัดการศึกษาโดยใช้สื่อทางไกลก็ตาม ก็ยังต้องมีสถานที่สำหรับการบริหารจัดการ การผลิตและถ่ายทอดสื่อ หรือการทำงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ยังต้องใช้อาคารเป็นสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอน สิ่งที่ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษาต้องสนใจดูแลคือความเพียงพอ เหมาะสม ปลอดภัยและการมีบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ ส่วนครูก็ต้องรับผิดชอบในการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม หากจำเป็นต้องใช้งบประมาณปรับปรุงก็ควรแจ้งผู้บริหารให้ช่วยดำเนินการ

8. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้และพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษ้อบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการจัด

การศึกษาในภาพรวมจึงมิได้จำกัดวงแคบเฉพาะในสถานที่ แต่มุ่งที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีปรัชญาพื้นฐานสำคัญคือ “ทุกคนต้องเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษา และการศึกษาต้องจัดสำหรับคนทุกคน”

นอกจากนี้แล้ว ปรัชญา เวสาร์ซซ์ (2545, น. 10) ยังกล่าวว่า ผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา นั้น เน้นที่คุณภาพของผลผลิตของกระบวนการศึกษาเป็นหลัก ส่วนปริมาณเป็นปัจจัยรอง กล่าวคือ การจัดการศึกษาต้องมุ่งถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ในเชิงคุณภาพเป็นเกณฑ์ โดยมีดัชนีชี้วัดบางประการดังต่อไปนี้

1. คุณภาพของผู้เรียน คุณภาพของผู้เรียนถือว่าเป็นผลที่เกิดจากการจัดการศึกษา คำว่า "คุณภาพของผู้เรียน" มีความหมายครอบคลุมหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ความสามารถ คุณธรรม จริยธรรม ทักษะและพฤติกรรม ดัชนีชี้วัดคุณภาพของผู้เรียนซึ่งจะใช้วัดผลการจัดการศึกษา ต้องเป็นผลทางตรงหรือทางอ้อมที่มาจากจัดการศึกษา ไม่ใช่ผลบังเอิญหรือผลที่ไม่เกี่ยวเนื่องกัน เช่น สถานศึกษาอาจสอนไม่ดี แต่นักเรียนทำคะแนนผลสอบได้ดีเพราะไปรับการสอนพิเศษ หรือ ผู้ปกครองงวดขันดูแลและสั่งสอนเพิ่มเติม ในแง่คุณภาพของผู้เรียน ครูควรกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (วัตถุประสงค์ที่วัดได้จริง) ที่มุ่งให้เกิดขึ้น อันเป็นผลจากการจัดการเรียนการสอนของครู และประเมินวัตถุประสงค์ดังกล่าวเพื่อวัดประสิทธิผลของวิธี การสอนของตน

2. คุณภาพของการจัดการเรียนการสอน คุณภาพของการจัดการเรียนการสอนขึ้นกับ ปัจจัยหลายประการซึ่งเป็นปัจจัยชี้วัดในระบบประกันคุณภาพการศึกษา เช่น คุณภาพของครู สภาพแวดล้อม รูปแบบและระบบการเรียนการสอน สื่อและเทคโนโลยี กระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นส่วนหนึ่งที่น่ามากำหนดเป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพของการจัดการศึกษาได้ ครูต้องถือว่าการพัฒนาคุณภาพของการสอนนั้นเป็นความท้าทายของอาชีพครู และต้องไม่หยุดยั้งในการปรับปรุงคุณภาพดังกล่าว ทั้งโดยการค้นคิดเองหรือการเข้ารับการอบรมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อศิษย์ของตน

3. ความคุ้มค่าในการจัดการศึกษา เนื่องจากการจัดการศึกษาต้องใช้จ่าย ความคุ้มค่าจึงถือเป็นดัชนีชี้วัดการจัดการศึกษาด้วย คำว่าความคุ้มค่าไม่ได้หมายถึงการประหยัดด้านงบประมาณแต่เพียงอย่างเดียว แต่หมายความว่า ค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษานั้นให้ผลคุ้มกับการลงทุนหรือไม่ บ่อยครั้งเราพบว่า ค่าใช้จ่ายการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนอาจสูงกว่าการจัดการศึกษานอกระบบ แต่ต้องถือว่าคุ้มค่า เพราะผู้เรียนมีโอกาสได้ร่วมในสังคม มีเพื่อน มีผู้ให้คำแนะนำปรึกษาต่างๆ แต่ในทางตรงกันข้าม หากพบว่าจัดการศึกษาในชั้นเรียนนำไปสู่การติดยาเสพติด การมั่วสุมทางเพศ ความเสื่อมทางศีลธรรม หรือความไม่ปลอดภัยต่อสุขภาพและชีวิต ก็ต้องถือว่าการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่สร้างผลดังกล่าวไม่คุ้มค่า และหากการศึกษาของทั้งระบบโรงเรียนนำไปสู่สถานะอันไม่

พึงปรารถนานานับประการ ก็จำเป็นที่ผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาหรือผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาต้องทบทวนแก้ไขโดยเร็ว

4. ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษา ผลลัพธ์หรือผลสะท้อนหมายถึงผลต่อเนื่องที่เกิดจากการจัดการศึกษา เช่น นักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนประจำจังหวัดแห่งหนึ่งได้คะแนนระดับดี ถือเป็นส่วนหนึ่งของคุณภาพผู้เรียน ส่วนนักเรียนจากโรงเรียนนี้สามารถสอบเข้ามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงได้เป็นจำนวนมาก ถือเป็นผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาของโรงเรียนนี้ และการที่ศิษย์เก่าของโรงเรียนไปประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน ก็ถือเป็นผลลัพธ์ต่อเนื่องกันไป ส่วนผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาในภาพรวมของประเทศหนึ่ง ก็พิจารณาได้จากความเจริญของประเทศ สภาพปัญหาภายในประเทศ หรือความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ซึ่งเป็นผลลัพธ์ส่วนหนึ่งอันเกิดจากคุณภาพของประชากรที่ได้รับการศึกษาของ

ประเทศ เป็นต้นดัชนีชี้วัดข้างต้นนี้เป็นเพียงตัวบ่งชี้กว้างๆ ที่ผู้บริหารต้องไปแจกแจงรายละเอียดเพื่อวัดสัมฤทธิ์ผลของการบริหาร ครุณาไปกำหนดเป้าหมายผลการสอนของตน ส่วนผู้แทนชุมชนและท้องถิ่นหรือผู้ปกครองอาจเลือกประยุกต์เพื่อประเมินความสำเร็จของการเรียนการสอนหรือการจัดการศึกษา ทั้งนี้ การกำหนดดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ดังกล่าวมิได้มุ่งเพียงประเมินความดีความชอบหรือฐานะตำแหน่งของบุคคล แต่ควรนำไปใช้เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้ทราบสถานภาพของตนเอง เปรียบเสมือนกระจกส่องตัวเอง อันจะเป็นประโยชน์สำหรับการปรับปรุงพัฒนาหรือแสวงหาการช่วยเหลือสนับสนุนต่อไป

2.3.3 ความหมายของการจัดการคุณภาพการศึกษา

“คุณภาพการศึกษา” ตรงกับภาษาอังกฤษ “Education Quality” ซึ่งมีนักวิชาการและนักการศึกษาได้ให้ความหมายคุณภาพการศึกษาไว้ดังนี้

วัลลภ กันทรัพย์ (2542, อ้างถึงใน สถาบันพัฒนาคุณภาพการศึกษา, 2548, น. 33) ให้ความหมายของคุณภาพการศึกษา โดยแบ่งเป็นความหมายทั่วไป และความหมายที่อิงเป้า หมายหลักสูตร ไว้ดังนี้

1. ความหมายทั่วไป คุณภาพการศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจในการดำรงชีวิต ให้สอดคล้องกับตนเองและสังคม มีคุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมอันดีงาม รู้จักพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี มีความเคารพ ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบประชาธิปไตย

2. ความหมายที่อิงเป้าหมายหลักสูตร หมายถึง การที่หน่วยงานทางการศึกษาทุกระดับ ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น ตั้งแต่เขตอำเภอ จนถึงโรงเรียนร่วมมือกันจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะต่างๆ ครบถ้วนตามเป้าหมายของหลักสูตร หรือเกิดการพัฒนาในพฤติกรรมของผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ได้แก่ 1) ความรู้ 2) ความสามารถในวิชา การต่าง ๆ

3) ความสามารถในทักษะปฏิบัติ 4) จริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม และ 5) ความสามารถในการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง

สำนักพัฒนาการฝึกหัดครู (2546, น. 14) กล่าวว่า คุณภาพการศึกษา หมายถึง การบ่งชี้ลักษณะความเป็นเลิศทางด้านต่างๆ ทั้งทางด้านบริหารและด้านวิชาการ โดยผ่านกระบวนการผลิตที่เป็นระบบ ประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการและผลิตผลตามกรรมวิธี การวัดด้วยเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของสังคม

สถาบันวิจัยและพัฒนาการเรียนรู้ (2548, น. 3-4) ให้ความหมายของคุณภาพการศึกษาไว้ว่า หมายถึง คุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนและกระบวนการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการตอบสนองความต้องการและความจำเป็นสำหรับผู้เรียนและสังคมปัจจุบัน

สถาบันพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษา (2548, น. 36) สรุปความหมายของคุณภาพการศึกษาในหนังสือการจัดการความรู้ในสถานศึกษาไว้ดังนี้ คุณภาพการศึกษา คือ การจัดการศึกษาของหน่วยงานทางการศึกษาทุกระดับ ที่ร่วมมือกันจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดคุณสมบัติครบถ้วนตามเป้าหมายของหลักสูตร โดยมีการพัฒนาพฤติกรรมของผู้เรียนทุกด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ ด้านความสามารถ ด้านทักษะปฏิบัติ ด้านจริยธรรม คุณธรรมและค่านิยม ด้านความสามารถในการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคมและประเทศชาติ รวมทั้งการเสริมสร้างลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ให้เกิดกับผู้เรียน ความสำเร็จของคุณภาพการศึกษาแต่ละด้านจะสูงต่ำเพียงใดและสำเร็จได้ในระดับใด จะกลายเป็นข้อตกลงเรียกว่า “มาตรฐานการศึกษา”

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการ นักการศึกษาและหน่วยงานทางการศึกษาได้ให้ความหมายของคุณภาพการศึกษาไว้ดังนี้

Cheng and Tam (1997) ได้ให้ความหมายของ “คุณภาพการศึกษา” ว่า หมายถึง การจัดการศึกษาที่สนองความต้องการ ความคาดหวัง และความพึงพอใจของผู้เรียนของสังคมและตลาดแรงงาน การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องครอบคลุมทั้งด้านปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลิตผล

Garvin (1987, อ้างถึงใน Owlia and Aspinwall, 1996) ได้เสนอมุมมองของคำว่า “คุณภาพการศึกษา” เป็น 8 มิติ ดังนี้

1. มิติด้านสมรรถนะ (Performance) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพผู้เรียนจะต้องมีสมรรถนะตามสาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษา
2. มิติด้านคุณลักษณะพิเศษ (Features) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพไม่ใช่เป็นการจัดการศึกษาเพียงเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในเนื้อหาพื้นฐานในสาระวิชานั้น ๆ แต่จะต้องจัดการศึกษาให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะที่เป็นคุณลักษณะพิเศษตามสาระวิชานั้น ๆ

3. มิติด้านความเที่ยงหรือความเชื่อมั่น (Reliability) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องเป็นการจัดการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้รับความรู้และได้เรียนรู้ทักษะที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง และมีความทันสมัย

4. มิติด้านความตรงตามมาตรฐานที่กำหนด (Conformance) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ สถาบันจะต้องจัดการศึกษาได้ตรงตามข้อกำหนดและมาตรฐานที่กำหนดไว้ และเป็นไปตามปรัชญาที่ให้ไว้

5. มิติด้านความคงทน (Durability) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่ติดตัวคงทนยาวนาน รวมทั้งมีความรู้และทักษะที่ลึกซึ้ง

6. มิติด้านความสามารถในการให้บริการ (Serviceability) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องทำให้ผู้เรียนมีความสามารถในการให้บริการแก่สังคม และสนองตรงตามความต้องการของสังคม

7. มิติด้านความรู้สึที่ดี (Aesthetics) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องทำให้ภาพพจน์ที่ปรากฏในสายตาบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นภาพพจน์ที่ดี

8. มิติด้านการรับรู้คุณภาพ (Perceived Quality) การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องตรงตามการรับรู้ความมีคุณภาพของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

Baumgart (1987, pp. 81 - 85) ได้กล่าวถึงความหมายของคุณภาพการศึกษาว่าขึ้นอยู่กับมุมมองในการให้คำนิยาม หากเป็นมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ก็ต้องมองว่าเป็นผลผลิตบัณฑิตที่จบการศึกษาออกไปเป็นความต้องการของตลาดมากน้อยเพียงใด หากไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดก็นับว่าไม่คุ้มค่ากับการลงทุน ซึ่งถือว่ามีคุณภาพต่ำ ส่วนมุมมองทางด้านสังคมวิทยาจะพิจารณาว่าสถาบันการศึกษาได้ตอบสนองให้กับสังคมได้ดีเพียงใด สถาบันที่มีชื่อเสียงจึงเป็นสถาบันที่มีคุณภาพ สำหรับในมุมมองของนักการศึกษาจะพิจารณาจากความสามารถของผู้จบการศึกษาในการแก้ปัญหา และการวิเคราะห์วิจารณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับ Whatmough (1994, pp. 94 - 95) ที่กล่าวว่า คุณภาพการศึกษาเป็นการพิจารณาคุณภาพจากทัศนะของบุคคล 2 กลุ่ม นั่นคือ ผู้มารับบริการ และนักการศึกษา หากการจัดการของสถานศึกษาสามารถทำให้ผู้มารับบริการเกิดความพึงพอใจ ก็หมายความว่ามีความคุณภาพตามทัศนะที่หนึ่ง นอกจากการจัดการศึกษาต้องสอดคล้องและเป็นไปตามหลักการ และวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาอีกด้วย ซึ่งในประเด็นหลังนี้จะเกี่ยวข้องกับความพึงพอใจตามทัศนะของนักศึกษาดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า คุณภาพการศึกษา หมายถึง คุณลักษณะของผู้เรียนและวิธีการจัดการศึกษาของสถานศึกษาที่ ทำให้ผู้ปกครองและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลายมีความเชื่อมั่นหรือพึงพอใจนั่นเอง

บุญใจ ศรีสถิตนรากุล (2543) ยังได้กล่าวถึง คุณภาพการศึกษาว่า เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดการศึกษาทุกระดับชั้น การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจำเป็นต้องมีปัจจัยนำเข้าทางการศึกษาที่มีคุณภาพ และมีการควบคุมการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ จึงจะทำให้ผลผลิตทางการศึกษาหรือผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้ความสามารถที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่สำเร็จการศึกษา

พิสิฐ เทพไกรวัล (2554, น. 94) สรุปไว้ว่า คุณภาพการศึกษา เป็นวิธีที่พัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี และบรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือความต้องการของแต่ละสถาบัน หรือขึ้นอยู่กับความคาดหวังของชุมชน (Context) ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรที่สำเร็จการศึกษา โดยสถาบันการศึกษาได้ดำเนินงานตามปรัชญา วิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าประสงค์

ในส่วนของ กระทรวงศึกษาธิการ (2551) กล่าวว่า คุณภาพการศึกษา หมายถึง คุณภาพของทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงคุณภาพของครูและบุคลากรทางการศึกษา และรวมถึงคุณภาพของผลผลิตและความคาดหวังของชุมชน ที่เห็นได้จากการที่มีการกำหนดเป้าหมายของการจัดการศึกษาร่วมกัน และความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน สอดคล้องกับ Parson (1994) ที่ได้กล่าวไว้ว่า คุณภาพการศึกษา หมายถึง สิ่งที่ได้รับ บริการต้องการจากการศึกษาและการบริการทางการศึกษานั้น เป็นไปตามที่นักวิชาการศึกษากำหนด ทั้งยังมีการใช้เทคนิค และขั้นตอนที่เชื่อว่าจะทำให้เกิดผลตามที่ผู้รับบริการต้องการได้ และคุณภาพในการจัดการ คือ การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดผลผลิต และเป็นไปตามแนวทางที่ผู้บริหารการศึกษาระดับสูงกำหนด และ Bolton (1995) ที่กล่าวว่า คุณภาพการศึกษาเป็นเรื่องของคุณภาพในการปฏิบัติการศึกษาที่มุ่งเน้นคุณค่า โดยมนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทำงานเป็นทีมอย่างมีคุณภาพและเน้นการบริการ เน้นการลดต้นทุนหรือใช้ทุนน้อยแต่ได้ผลคุ้มค่ามากที่สุด เช่นเดียวกับ Rowley (1996) ที่กล่าวว่า คุณภาพการศึกษา คือ ความ สำเร็จที่สถาบันแต่ละแห่งได้จัดประสบการณ์ที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางการศึกษา ซึ่งทำให้นักศึกษามีสัมฤทธิ์ผลต่อเป้าหมายการเรียนรู้ รวมถึงมาตรฐานทางด้านวิชาการที่เหมาะสมด้วย โดย Rowley ได้เสนอรูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาไว้ 5 ด้าน คือ 1) ต้องปรับปรุงกลยุทธ์ด้านคุณภาพการเรียนการสอน 2) รูปแบบของการปรับปรุงการเรียนการสอนต้องมีลักษณะยืดหยุ่น 3) ต้องดูแลพันธกิจของครู อาจารย์ และต้องพัฒนาครู อาจารย์ 4) ต้องประสานความสัมพันธ์กับหน่วยงานในองค์กร และ 5) ข้อมูลความต้องการต่างๆ ต้องนำมาประเมินและสามารถอธิบายความก้าวหน้าได้

จากความหมายของการจัดการและคุณภาพการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การจัดการคุณภาพการศึกษา หมายถึง กระบวนการกำกับ ดูแล ควบคุมการจัดการศึกษาในสถานศึกษาให้มีคุณภาพ โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพก่อให้เกิดผลผลิต และเป็นไป

ตามแนวทางเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนด ตลอดจนการจัดวางระบบ โครงสร้างการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาและเป้าหมายของการจัดการศึกษาของชาติ

2.4. แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนขนาดเล็ก

ในการวิจัย รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ครั้งนี้ เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการบริหารของโรงเรียนขนาดเล็กโดยทั่วไป และเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.4.1 สภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็ก

ในการนำเสนอรายละเอียดข้อมูลหรือผลการศึกษา ที่เกี่ยวข้องสภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กนั้น ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอผลการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในหลายปีที่ผ่านมา และนำเสนอในส่วนของผลการศึกษานักวิชาการและนักการศึกษา ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2549, อ้างถึงใน ศักดิ์ไทย บวรกิจ และ วาโร เฟิงสวัสดิ์, 2553) ได้ประเมินโครงการยกระดับคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็ก พบปัญหาที่สำคัญในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านบุคลากร ประกอบด้วย ปัญหาขาดแคลนบุคลากร ครูไม่ครบชั้น แต่อัตราครูเกินเมื่อเทียบกับเกณฑ์ ก.ค.ศ. ทำให้ครูรับภาระหนัก สอนหลายวิชา หลายระดับชั้น ทำให้ครูขาดความกระตือรือร้น ขาดขวัญกำลังใจ ปัญหาครูสอนไม่ตรงตามวุฒิ ไม่มีทักษะในการสอน ขาดการพัฒนาบุคลากร รับทราบข่าวสารทางราชการได้ล่าช้า และปัญหาขาดสวัสดิการด้านที่พักอาศัย มีปัญหาการเดินทางไกล ไม่สะดวก มีความกังวลใจกับความก้าวหน้า

2. ด้านอาคารสถานที่/ครุภัณฑ์ ประกอบด้วย ปัญหาอาคารเก่าชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากก่อสร้างมานาน ขาดความปลอดภัย ปัญหาไม่มีอาคารไม่เพียงพอ ขาดห้องปฏิบัติการ สนามกีฬาที่เหมาะสม ปัญหาการขาดโทรศัพท์ครุภัณฑ์คอมพิวเตอร์ และปัญหาขาดแคลนน้ำในบางพื้นที่

3. ด้านการบริหารจัดการ ประกอบด้วย ปัญหาจำนวนนักเรียนต่อห้องเรียน/ชั้นเรียนมีน้อย เนื่องจากประชากรวัยเรียนในชุมชนนั้นมีน้อยหรือไปเรียนในโรงเรียนอื่นที่เห็นว่ามีคุณภาพดีกว่าทำให้ไม่คุ้มค่าหรือเพียงพอต่อการจัดกิจกรรมให้มีประสิทธิภาพ ปัญหาการจัดงบประมาณสำหรับจ้างครูผู้สอน เนื่องจากขาดแคลนครู และปัญหาการยุบรวม เลิกล้มโรงเรียน

4. ปัญหาด้านวิชาการ ประกอบด้วย ปัญหาขาดแคลนหนังสือเรียน หนังสืออ่านประกอบที่เหมาะสม ปัญหาการขาดแคลนสื่อ อุปกรณ์การเรียนการสอนที่เหมาะสมทันสมัย ปัญหาครูไม่สามารถสร้างสื่อการสอน ขาดความรู้ด้าน ICT และปัญหาคุณภาพการเรียนการสอนของนักเรียนที่

ยังมีปัญหา ต้องเร่งพัฒนาการอ่านออก เขียนได้ คิดวิเคราะห์และคำนวณผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาพรวมต่ำกว่าโรงเรียนอื่น (วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, น. 2554, น. 17)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, น. 2) ได้ทำการศึกษาสภาพปัญหาของโรงเรียนขนาดเล็กที่ผ่านมา พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ประสบปัญหาคล้ายคลึงกันใน 4 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านความพร้อมทางปัจจัยของโรงเรียนและด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโรงเรียนซึ่งในแต่ละด้าน มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. ปัญหาด้านการบริหารจัดการ

การจัดการศึกษาในอดีต รัฐบาลมุ่งเน้นการจัดตั้งโรงเรียนให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ ที่มีประชากรอาศัยอยู่เพื่อการขยายโอกาสทางการศึกษาให้นักเรียนทุกคนได้เข้าเรียน แต่ในปัจจุบันความจำเป็นดังกล่าวได้ลดลง ประกอบกับประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องดังที่ได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่ตอนต้น ดังนั้นจึงทำให้มีโรงเรียนขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวมีอัตราส่วนครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อห้องเรียนต่ำกว่ามาตรฐาน ค่าใช้จ่ายต่อนักเรียน 1 คน สูงกว่าโรงเรียนขนาดอื่น ๆ นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนขนาดเล็กอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ เช่น พื้นที่ห่างไกล ความเจริญ พื้นที่บนภูเขาสูง บนเกาะ ชายขอบของประเทศ เป็นต้น ซึ่งนักเรียนในโรงเรียนลักษณะดังกล่าวมีปัญหาในการเดินทางไปเรียน ทั้งโรงเรียนยังขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในการบริหารจัดการโรงเรียนซึ่งมีบริบทที่ต่างไปจากโรงเรียนขนาดอื่น ๆ ส่งผลให้คุณภาพการจัดการศึกษายังไม่เป็นที่น่าพอใจ

2. ปัญหาด้านการเรียนการสอน

ในด้านการเรียนการสอนนั้น พบว่า ครูส่วนใหญ่ขาดทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในสภาพที่ครูไม่ครบชั้นและนักเรียนมีจำนวนน้อยในแต่ละชั้น ครูสอนไม่เต็มเวลา และเต็มความสามารถ เพราะมีภารกิจอื่นที่นอกเหนือจากการเรียนการสอนที่ครูจำนวนหนึ่งต้องปฏิบัติ ทั้งในสังกัดเดียวกันและจากต่างสังกัด หลักสูตรและแผนการจัดการเรียนรู้ไม่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน สื่อการเรียนการสอนและแหล่งการเรียนรู้มีจำนวนจำกัด ซึ่งมีสาเหตุมาจากโรงเรียนได้รับงบประมาณน้อย ซึ่งในท้ายที่สุดก็ส่งผลให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำไปด้วย

3. ปัญหาด้านความพร้อมเกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุน

ในการจัดสรรงบประมาณให้กับโรงเรียนที่ผ่านมาได้ใช้เกณฑ์การจัดสรรหลาย ๆ เกณฑ์ ซึ่งขนาดโรงเรียนก็เป็นเกณฑ์หนึ่งในการจัดสรรเนื่องจากการคำนึงถึงประสิทธิภาพในการใช้จ่ายงบประมาณ ดังนั้นจึงทำให้โรงเรียนขนาดเล็กได้รับจัดสรรบุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ สิ่งก่อสร้างเป็นจำนวนน้อย สภาพอาคารเก่า ชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากก่อสร้างมาเป็นเวลานาน คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ยังมีไม่เพียงพอ โรงเรียนไม่สามารถระดมทรัพยากรจากผู้ปกครอง ชุมชนได้

มากนัก เนื่องจากผู้ปกครองและชุมชนดังกล่าวมีความยากจน สำหรับตัวป้อนด้านนักเรียนนั้น พบว่านักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน

3. ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ที่ผ่านมาจนถึงแม้ว่าจะมีตัวแทนของชุมชนและองค์กรต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในรูปแบบของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานก็ตาม แต่บทบาทของคณะกรรมการดังกล่าวยังมีไม่มากนัก และหากกล่าวถึงการประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรอื่น ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วยแล้ว เกือบจะกล่าวได้ว่ามีน้อยมาก หรือไม่มีเลยในบางพื้นที่ ชุมชน ผู้ปกครอง มีฐานะยากจนไม่สามารถส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียนและการเรียนของบุตรหลานได้เท่าที่ควร

สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2557) กล่าวถึงปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กที่ต้องเร่งรัดแก้ไขว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจำนวน 31,508 โรงเรียน เป็นโรงเรียนระดับประถม 29,054 โรงเรียน ระดับมัธยม 2,361 โรงเรียน โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ 50 โรงเรียน และโรงเรียนพิเศษ 43 โรงเรียน สำหรับโรงเรียนระดับ ประถมมีโรงเรียนที่มีนักเรียนน้อยกว่า 120 คน จำนวน 14,397 โรงเรียน หรือเกือบครึ่งหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด และมีนักเรียนน้อยกว่า 60 คน จำนวน 8,992 โรงเรียน มีนักเรียนน้อยกว่า 40 คนจำนวน 2,799 โรงเรียน โรงเรียนขนาดเล็กเหล่านี้มีปัญหาที่สำคัญหลายประการ คือ

1. งบประมาณไม่พอเพียงสำหรับการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะโรงเรียนจะได้งบประมาณตามจำนวนหัวของนักเรียน เมื่อจำนวนนักเรียนน้อยงบประมาณที่ได้รับก็น้อยตามไปด้วย ทำให้มีปัญหาขาดแคลนทั้งครุภัณฑ์และอุปกรณ์การเรียนการสอนที่จำเป็น โดยเฉพาะการขาดแคลนหนังสือเรียนและสมุดแบบฝึกหัด

2. จำนวนครูไม่ครบชั้น และไม่ครบสาระวิชาตามหลักสูตร ปัจจุบันครูระดับประถมศึกษาทั้งระบบก็อยู่ในสภาวะขาดแคลนอยู่แล้ว ดังนั้นโรงเรียนขนาดเล็กจึงได้รับอัตราครูตามสัดส่วนของนักเรียนเท่านั้น โดยมีได้ค้ำถึงจำนวนชั้นและจำนวนสาระวิชาที่มีในหลักสูตรแต่อย่างใด ปัจจัยนี้มีผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษามากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีครูไม่ครบชั้นทำให้ครูดูแลนักเรียนไม่ทั่วถึง และการมีครูไม่ครบสาระวิชาทำให้ครูต้องสอนในวิชาที่ตนเองไม่มีความเชี่ยวชาญ

3. ขาดโอกาสที่จะได้เรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เช่นคอมพิวเตอร์เป็นต้น ทั้งนี้เพราะโรงเรียนขาดแคลนงบประมาณและขาดแคลนครูที่มีความรู้ในการใช้เทคโนโลยีดังกล่าว และโรงเรียนบางส่วนอยู่ในถิ่นทุรกันดารที่ไม่มีไฟฟ้าเข้าถึง

4. ผู้ปกครองเด็กขาดความเอาใจใส่ลูกหลานของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กบางส่วนถูกพ่อแม่ทิ้งให้อยู่กับปู่ย่าหรือกับตายายเพื่อไปทำงานในเมือง เด็กเหล่านี้จึงขาดการดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งจากครอบครัวและจากครู

ปัญหาดังกล่าวทั้งหมดทำให้เด็กที่ศึกษาอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กกลายเป็นเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาไปโดยปริยาย และเมื่อเติบโตขึ้นมาก็กลายเป็นกำลังคนที่ไม่มีคุณภาพของชาติ หรือเป็นได้เพียงแรงงานไร้ฝีมือเท่านั้น รัฐบาลที่ผ่านมาพยายามจะแก้ไขโดยการยุบโรงเรียนขนาดเล็ก และควมรวมเข้าด้วยกัน เพื่อให้โรงเรียนมีจำนวนนักเรียนมากพอที่จะจัดให้มีครูครบชั้น แต่ปรากฏว่า ถูกคัดค้านจากผู้ปกครองของเด็กอย่างรุนแรงเพราะเห็นว่าจะทำให้เด็กต้องเดือดร้อนในการเดินทางไปเรียนโรงเรียนที่อยู่ห่างไกล เรื่องการเดินทางไกลของเด็กนักเรียนนี้ได้มีข้อเสนอที่จะให้รัฐบาลจัดรถรับส่งให้เด็กเพื่อเป็นการแก้ปัญหา แต่ดูเหมือนขณะนี้นโยบายการยุบโรงเรียนขนาดเล็กจะถูกระงับไว้ก่อน ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กถ้าปล่อยทิ้งไว้โดยไม่เร่งรัดแก้ไขอย่างจริงจัง จึงจะทำให้เด็กที่ต้องอยู่ในระบบนี้กลายเป็นเด็กด้อยโอกาสที่ได้รับการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพและต้องออกจากระบบการศึกษาในที่สุด อนาคตของเด็กกลุ่มนี้จะกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือที่อยู่ในกลุ่มคนยากจนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนครูที่ต้องสอนอยู่ในโรงเรียนเหล่านี้ก็จะกลายเป็นครูที่ขาดขวัญกำลังใจ ท้อแท้และสิ้นหวังที่ตนเองถูกทอดทิ้งให้ต้องทำงานอยู่ในสภาพที่ขาดแคลนและไร้อนาคตการแก้ไขปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กต้องคำนึงถึงความยั่งยืนและประโยชน์ของนักเรียนและของครูทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคุ้มค่าในการลงทุนพัฒนากำลังคนของชาติในระยะยาว

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) (2558, <http://www.moe.go.th>) ได้รายงานเกี่ยวกับปัญหาสำคัญและแนวทางแก้ไขปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กกว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ประสบปัญหาสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ซึ่งส่งผลทำให้โรงเรียนขนาดเล็กไม่สามารถจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพเทียบเท่ากับโรงเรียนขนาดกลางและขนาดใหญ่ได้ ดังนี้

1. โรงเรียนขนาดเล็กมีต้นทุนในการจัดการเรียนการสอนต่อหัวที่สูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ เนื่องจากภาวะประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ปัญหาเด็กเรียนออกกลางคัน และการเลิกทำงานหลังจบ การศึกษาภาคบังคับ ส่งผลทำให้ขนาดของโรงเรียนปรับ เปลี่ยนเป็นโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มมากขึ้น ค่าใช้จ่าย นักเรียนต่อหัวสูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ ทำให้รัฐบาลต้องใช้งบประมาณในจำนวนที่มากกว่า หรือจ่ายแพงกว่า ในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขนาดเล็ก
2. เนื่องจากโรงเรียนแต่ละแห่งได้รับการจัดสรรงบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาจากรัฐบาล โดยคิดเป็นรายหัวนักเรียน ซึ่งการจัดสรรงบประมาณในลักษณะดังกล่าว ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กที่มี จำนวนนักเรียนน้อยอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบ กล่าวคือ ได้รับงบประมาณน้อยกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ที่มี จำนวนนักเรียนมากกว่า ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กขาดทั้งอุปกรณ์ เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ทำให้ประสิทธิภาพในการเรียนการสอนลดลง

3. ปัญหาการขาดแคลนครูที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และจำนวนครูไม่ครบชั้นเรียน เนื่องจาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดสัดส่วนครู 1 คน ต่อนักเรียน 20 คน ซึ่งสัดส่วนดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาในการจัดสรรครูแก่นักเรียนบางแห่งที่มีจำนวนนักเรียนน้อย ยกตัวอย่างเช่น โรงเรียนประถมที่จัดการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 และมีนักเรียนศึกษาอยู่จำนวน 80 คน หากยึดตามเกณฑ์ของ สพฐ. โรงเรียนแห่งนี้จะได้รับการจัดสรรครูเพียง 4 คนเท่านั้น ซึ่งไม่พอดีกับจำนวนชั้นเรียนที่เปิดสอน ดังนั้น โรงเรียนดังกล่าว จึงประสบปัญหาครูไม่ครบชั้นเรียน และครูไม่ครบทุกสาขาวิชา

2.4.2 การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กให้มีประสิทธิภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2558, อ้างถึงใน <http://www.obec.go.th/news>) ภารกิจหลักของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการก็คือ การให้โอกาสกับผู้ที่อยู่ในวัยเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกคนได้เรียนรู้ตามวัยอย่างมีคุณภาพ ภายใต้การจัดการศึกษาด้วยรูปแบบที่หลากหลายอย่างมีประสิทธิภาพ ในอดีตที่ผ่านมาั้น การคมนาคมไม่ค่อยสะดวกเหมือนอย่างปัจจุบัน ดังนั้นหากมีประชากรอยู่ที่ใด รัฐก็จำเป็นต้องไปตั้งโรงเรียนเพื่อบริการผู้ที่อยู่ในวัยเรียนเหล่านั้น ปัจจุบันนี้ การคมนาคมสะดวกขึ้น ประกอบกับโครงสร้างประชากรเปลี่ยนไปจากเดิมมาก กล่าวคือ อัตราการเกิดของเด็กไทยมีการชะลอตัวลง ดังนั้น จึงทำให้ตัวป้อนของโรงเรียนมีแนวโน้มลดลงตาม ลำดับ ส่งผลให้มีโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งปัจจุบัน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีโรงเรียนขนาดเล็กรวมทั้งสิ้น 14,816 โรงจากโรงเรียนทั้งหมด 31,116 โรง คิดเป็นร้อยละ 47.62 รับผิดชอบนักเรียน ร้อยละ 13.41 ของนักเรียนทั้งหมด อัตราส่วนครูต่อนักเรียน เท่ากับ 1 : 12 จากอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่าโรงเรียนขนาดเล็กยังประสบปัญหาในเรื่อง คุณภาพของเด็กนักเรียน กล่าวคือ นักเรียนส่วนใหญ่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ อ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ ขาดความสามารถในการคิดวิเคราะห์ ทักษะด้านการคำนวณ และภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากตัวป้อน ประกอบกับ การบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากมีจำนวนบุคลากรในโรงเรียนจำกัด และโรงเรียนมีภาระงานอื่นๆจำนวนมาก

ในการดำเนินงานที่ผ่านมาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน บริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก โดยมีเป้าหมายในการพัฒนา สำคัญ 2 ประการคือ

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้น เป็นผลจากการพัฒนาคุณภาพโรงเรียน และห้องเรียนมีการใช้ทรัพยากรทางการศึกษาร่วมกันระหว่างโรงเรียน และเป็นเครือข่ายช่วยเหลือกันทางวิชาการอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การเพิ่มอัตรานักเรียนต่อครูสูงขึ้น นำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษา มีการสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนแบบคละชั้นหรือบูรณาการ และการจัดการให้นักเรียนจากโรงเรียนใกล้เคียงไปเรียนยังโรงเรียนศูนย์เครือข่าย หรือโรงเรียนดีศรีตำบลโดยดำเนินการ ดังนี้

- 2.1 ส่งเสริมการสอบแบบบูรณาการ
- 2.2 สนับสนุนการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
- 2.3 อำนวยความสะดวกในการเดินทางไปโรงเรียนของนักเรียน เช่น จัดสรรค่าพาหนะนักเรียน จัดทำโครงการจักรยานยืมเรียน จัดหารถบรรทุกเล็กเพื่อรับส่งนักเรียนและครู

สิ่งที่จะดำเนินการต่อไป กระทรวงศึกษาธิการ เห็นความสำคัญการแก้ปัญหาโรงเรียนเล็กโดยมีเจตนารมณ์ที่จะสร้างโอกาสและลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา จึงมอบหมายให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำแผนบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กด้วยรูปแบบการควบรวมโรงเรียนขนาดเล็ก โดยการให้นักเรียนไปเรียนรวมที่โรงเรียนหลัก ซึ่งจะส่งผลให้มีจำนวนนักเรียนมากขึ้นในแต่ละชั้นเรียน ช่วยแก้ปัญหาคาดแคลนครู และมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างคุ้มค่า อันจะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรและการเรียนการสอนโรงเรียนขนาดเล็กมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น สามารถสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในพื้นที่ชนบทได้ โดยการสนับสนุนการดำเนินการดังกล่าว ดังนี้

1. สนับสนุนงบประมาณค่าพาหนะเดินทางไปเรียนของนักเรียนมารวม/เลิกจัดสรรตามระยะทาง ถ้าระยะทางไม่เกิน 3 กิโลเมตร คนละ 10 บาท/วัน ระยะทางระหว่าง 3-10 กิโลเมตร คนละ 15 บาท/วัน ถ้าระยะทางมากกว่า 10 กิโลเมตรขึ้นไป คนละ 20 บาท/วัน

2. ปีงบประมาณ พ.ศ.2557 จัดทำโครงการโครงการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับตำบล โดยจัดหารถตู้โดยสารเพื่อรับส่งนักเรียนในแต่ละตำบล และเปิดโอกาสให้หน่วยงานอื่นเข้ามาใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น อาคารเรียน อาคารอเนกประสงค์ รถยนต์ตู้โดยสาร และครุภัณฑ์อื่นๆ ในช่วงที่โรงเรียนไม่ได้ใช้ประโยชน์ เป็นต้น

3. ปรับปรุงกฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานตามนโยบายบริหารจัดการ เช่น ระเบียบการบริหารงานบุคคล ระเบียบบริหารงบประมาณ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามหากต้องการให้การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กประสบความสำเร็จตามเจตนารมณ์ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีข้อเสนอเชิงนโยบาย ดังนี้

1. นโยบายเกี่ยวกับโรงเรียนขนาดเล็กต้องชัดเจนและต่อเนื่อง
2. ต้องพัฒนาระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนให้มีโอกาสเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพ
3. แก้ปัญหาขาดแคลนครูโดยใช้นวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย
4. พัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพทั้งการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เรียนรู้

5. ลดภาระงานของบุคลากรในโรงเรียนที่ไม่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
 6. สร้างแรงจูงใจแก่บุคลากรในการดำเนินงานตามนโยบายแก้ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็ก

7. วิจัยและพัฒนานวัตกรรมเพื่อการบริหารจัดการและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
8. พัฒนาหลักสูตรและสื่อให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน
9. จัดสรรงบประมาณให้เพียงพอตามเกณฑ์
10. แสวงหาความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก

การบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กมิได้มีเจตนาจะทำให้โรงเรียนขนาดเล็กหมดไปจากระบบการจัดการศึกษา เพียงแต่มุ่งหวังให้เกิดการใช้ทรัพยากรเพื่อการจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพเกิดผลตอบแทนการลงทุนมากที่สุด ในท้องที่ใดจำเป็นต้องมีโรงเรียนขนาดเล็กก็จำเป็นต้องคงไว้ท้องที่ใดมีความจำเป็นน้อยลงก็ต้องมีการบริหารจัดการด้วยรูปแบบต่างๆอย่างมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ

2.4.3 แผนยุทธศาสตร์พัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีภารกิจหลักที่สำคัญคือ การจัดการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพตามมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อให้เด็กในวัยเรียนทุกคนได้เรียนอย่างทั่วถึง มีการบริหารจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพ สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติมทุกฉบับ พระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 และที่แก้ไขเพิ่มเติมทุกฉบับ กฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. 2550 และประกาศสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เรื่องการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาของเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไปยังคณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2550 นโยบายรัฐบาล นโยบายกระทรวงศึกษาธิการ และความต้องการของประชาชน

จากสภาพบริบทด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และอื่น ๆ ที่เปลี่ยนแปลงส่งผลให้โรงเรียนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีแนวโน้มปรับเปลี่ยนขนาดเป็นโรงเรียนขนาดเล็กซึ่งทำให้เกิดเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรที่ไม่คุ้มค่า การจัดสรรอัตรากำลังครู งบบุคลากร และการยกระดับคุณภาพทางการศึกษา ทำให้โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่มีสภาพปัญหา ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558, น. 3-5)

1. ปัญหาด้านคุณภาพการจัดการศึกษาค่อนข้างต่ำ ดังจะเห็นได้จากผลการประเมินคุณภาพภายนอกรอบสอง พบว่า โรงเรียนขนาดเล็ก (นักเรียนต่ำกว่า 300 คน) มีจำนวนร้อยละ 2 อยู่ในระดับปรับปรุง ร้อยละ 67.91 อยู่ในระดับพอใช้ และร้อยละ 29.99 อยู่ในระดับดี และเมื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า นักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็กในทุกช่วงชั้นในทุกพื้นที่ มีค่าเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ ต่ำกว่านักเรียนในโรงเรียนขนาดอื่น

2. ปัญหาด้านการบริหารจัดการ สภาพบริบทของการคมนาคมที่ผ่านมานับว่าไม่ค่อยสะดวกมากนัก รัฐบาลจึงจำเป็นต้องจัดตั้งโรงเรียนให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ของประชากรที่อาศัยอยู่ แต่ปัจจุบันความจำเป็นดังกล่าวได้ลดลงเนื่องจากการคมนาคมสะดวกขึ้น ประกอบกับประชากรมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง จึงส่งผลทำให้ขนาดของโรงเรียนปรับเปลี่ยนเป็นโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้อัตราส่วนครูต่อนักเรียน และนักเรียนต่อห้องเรียนต่ำกว่ามาตรฐาน ค่าใช้จ่ายต่อนักเรียน 1 คน สูงกว่าโรงเรียนขนาดอื่น ๆ นอกจากนี้โรงเรียนขนาดเล็กจำนวนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ลักษณะพิเศษอยู่ในพื้นที่ห่างไกลความเจริญ อยู่บนภูเขาสูง บนเกาะ นักเรียนมีปัญหาในการเดินทาง นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ขาดทักษะในการบริหารจัดการโรงเรียน และปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ การอพยพเคลื่อนย้ายของประชากรวัยเรียนที่ย้ายติดตามผู้ปกครองไปรับจ้างทำงานต่างถิ่นทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง

3. ปัญหาด้านการเรียนการสอน พบว่า ครูส่วนใหญ่ขาดทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในสภาพที่ครูไม่ครบชั้นและมีจำนวนนักเรียนน้อยในแต่ละชั้น ครูสอนไม่เต็มเวลาเต็มความสามารถเพราะครูมีภารกิจอื่นที่นอกเหนือจากการสอนเป็นจำนวนมาก หลักสูตรและแผนการจัดการเรียนรู้ไม่ค่อยสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน สื่อการเรียนการสอนและแหล่งเรียนรู้มีจำนวนจำกัดซึ่งสาเหตุมาจากได้รับงบประมาณน้อย สื่อเทคโนโลยีและการสื่อสารมีใช้อย่างจำกัดและที่มีอยู่ก็ไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนขนาดเล็ก ประชากรมีฐานะยากจน ทำให้ไม่มีศักยภาพในการระดมทรัพยากรเพื่อนำมาช่วยสนับสนุนการจัดการศึกษาให้กับโรงเรียน

5. ปัญหาที่เด่นชัดอีกประการหนึ่งของโรงเรียนขนาดเล็ก คือ การขาดแคลนครู (ทั้ง ๆ ที่อัตราส่วนครูต่อนักเรียนของทั้งประเทศก็ไม่ต่างจากอัตราส่วนของประเทศที่พัฒนาแล้วทั้งหลาย) จำนวนครูไม่ครบชั้น ครูไม่ครบตามรายวิชาเอก ต้องใช้ครูวิชาเอกอย่างหนึ่งไปสอนอีกวิชาหนึ่งมีปัญหาครูย้ายออกบ่อย ครูขาดขวัญและกำลังใจ และครูไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายได้ จึงส่งผลทำให้ประสิทธิภาพและคุณภาพของการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กไม่เป็นไปตามเป้าหมาย

จากสภาพปัญหาดังกล่าว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดนโยบาย และแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาในโรงเรียนขนาดเล็กที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลที่ผ่านมาอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1. การศึกษามาช่วยแก้ปัญหาความยากจน ให้เด็กในชนบทยากจนได้รับโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง และลดภาระค่าใช้จ่ายผู้ปกครอง

2. มีกระบวนการยกระดับคุณภาพการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดรถโมบายคอมพิวเตอร์เคลื่อนที่ การหมุนเวียนครูเข้าสอน การพัฒนาครูด้านภาษาอังกฤษด้าน ICT รูปแบบ E-Learning สร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยช่วยเหลือแบ่งปันในเรื่องทรัพยากร อาคารสถานที่ สื่อ วัสดุและอุปกรณ์ การแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องนวัตกรรมพัฒนาการเรียนการสอนที่ได้ทดลองแล้วเห็นว่าเหมาะสมและมีประสิทธิภาพหรือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากทั่วโลกโดยการใช้อินเทอร์เน็ต การพัฒนาใช้สื่อเทคโนโลยีการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม การจัดสรรสิ่งอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ ประกอบด้วย วัสดุ อุปกรณ์วิธีการงบประมาณ ตลอดจนรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับบริบท เช่น เรียนรวมทั้งโรงเรียน เรียนรวมเป็นช่วงชั้น เรียนรวมบางวิชา เรียนละชั้นเรียนแบบบูรณาการ เป็นต้น

3. ส่งเสริมสร้างเครือข่ายจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการพัฒนาและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยช่วยเหลือแบ่งปันในเรื่องทรัพยากร อาคารสถานที่ สื่อ วัสดุอุปกรณ์

4. พัฒนาระบบการบริหารจัดการ เช่น จัดทำแผนยุทธศาสตร์เร่งพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กที่ไม่สามารถยุบได้ กำหนดยุทธศาสตร์การปรับปรุงคุณภาพการศึกษาโรงเรียนขนาดเล็กภายใต้นโยบายการพัฒนาการศึกษา โดยจัดตั้ง “โรงเรียนดีศรีตำบล” สร้างความเข้มแข็งของโรงเรียนสร้างวิธีการปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ เช่น เสอเพลอโมเดล เครือข่ายแก่งจันทร์โมเดล สามเกลอโมเดล ไตรภาคี ศูนย์เรียนรวมโรงเรียน บ้านยางน้อย ศูนย์ปัญญาวิทยาคาร CPACC 5 ยุทธศาสตร์การพัฒนา ใจประสานโมเดล เครือข่ายเรียนร่วม “ภูหลวงพัฒนา” การบริหารจัดการแบบศูนย์โรงเรียน โรงเรียนขนาดเล็กหุ้นส่วนที่ดีของท้องถิ่นชุมชน เป็นต้น

5. เพิ่มงบประมาณ เงินอุดหนุนรายหัวให้กับนักเรียนโรงเรียนขนาดเล็กระดับประถมศึกษาที่มีนักเรียน 120 คนลงมา และโรงเรียนมัธยมศึกษาที่มีนักเรียน 300 คนลงมา

6. จัดทำโครงการวิจัยเพื่อกำหนดอนาคตโรงเรียนขนาดเล็กของประเทศไทย ภายใต้หลักการสำคัญ 3 ประการ คือ 1) คุณภาพของนักเรียนในโรงเรียนขนาดเล็ก 2) สิทธิและโอกาสในการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานของประชาชนคนไทยทุกคนตามที่รัฐธรรมนูญกำหนด และ 3) ประสิทธิภาพการบริหารจัดการของภาครัฐ โดยมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับโรงเรียน จำนวน 16 หัวข้อ

7. ส่งเสริมการจัดการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม เพื่อให้นักเรียนได้เรียนแต่ละชั้นในทุกกลุ่มสาระอย่างมีคุณภาพ

2.4.3.1 สภาพโรงเรียนขนาดเล็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2558, น. 8-9) ดำเนินการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก พบว่า

สภาพแวดล้อมภายนอก พบว่า ปัจจัยด้านผู้รับบริการเป็นโอกาสต่อการพัฒนา คือ ผู้ปกครองพร้อมส่งบุตรหลานให้เรียนในโรงเรียนดีมีคุณภาพ การเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรวัยเรียนจากประเทศเพื่อนบ้านสู่โรงเรียนบริเวณชายขอบหรือโรงเรียนที่ใช้แรงงานจากต่างชาตินามาก ด้านอุปสรรค พบว่า ประชากรวัยเรียนที่เป็นสัญชาติไทยมีแนวโน้มลดลงทุกปี ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงและโรงเรียนเอกชน ส่งผลให้โรงเรียนในชุมชนมีแนวโน้มปรับขนาดเป็นโรงเรียนขนาดเล็กเพิ่มขึ้น

ด้านการเมืองและนโยบาย พบว่า มีโอกาสต่อการพัฒนา คือ นโยบายการพัฒนาคุณภาพโรงเรียนขนาดเล็กมีความต่อเนื่อง กำหนดให้มีการควรวรรวมโรงเรียน มีแผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการที่ยึดหลักการมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจ ส่งเสริมและสนับสนุนให้นำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการบริหารจัดการโรงเรียนส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้านอุปสรรค พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนนิติบุคคลตามแนวทางการกระจายอำนาจเป็นรูปแบบเดียวกันทุกโรงเรียน ไม่สอดคล้องกับบริบทโรงเรียนขนาดเล็ก นโยบายและแนวทาง นอกจากนี้ด้านการบริหารงานบุคคลของสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) ที่ส่วนใหญ่เหมือนกันทุกโรงเรียน ไม่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพต่อการปฏิบัติงานและขวัญกำลังใจของบุคลากรในโรงเรียนขนาดเล็ก

ด้านการเงิน พบว่า รัฐบาลจัดสรรเงินให้โรงเรียนบริหารจัดการลักษณะเงินอุดหนุนส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถวางแผนการใช้งบประมาณได้ แต่การจัดสรรงบเงินอุดหนุนเป็นรายหัวตามจำนวนนักเรียนส่งผลต่อโรงเรียนขนาดเล็กขาดแคลนงบประมาณสำหรับบริหารจัดการและพัฒนาคุณภาพโดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีเพื่อการเรียนการสอนที่ต้องใช้ค่าสาธารณูปโภคเพิ่มขึ้น

ด้านเทคโนโลยี พบว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีส่งผลให้โรงเรียนสามารถประยุกต์ใช้เพื่อการเรียนการสอนและการบริหารจัดการได้ภายใต้ข้อจำกัดด้านกำลังคน ด้านอุปสรรค พบว่า เทคโนโลยีมีราคาสูงและปรับเปลี่ยนบ่อย ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กมีภาระค่าใช้จ่ายสูง

ด้านสังคม วัฒนธรรม และประชากร พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมและสนับสนุนการจัดการศึกษา ความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านและแหล่งเรียนรู้ ส่งผลให้โรงเรียนขนาดเล็กสามารถระดมทรัพยากรและใช้แหล่งเรียนรู้

สนับสนุนการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่น ด้านอุปสรรค พบว่า ชุมชนส่วนใหญ่รอบ ๆ โรงเรียนขนาดเล็กเป็นชุมชนเกษตร ผู้ปกครองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตร รับจ้าง ฐานะยากจน ส่งผลให้โรงเรียนต้องแสวงหาทรัพยากรเพิ่มเติม เพื่อสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนอย่างต่อเนื่องจนจบหลักสูตร

สภาพแวดล้อมภายใน พบว่า ด้านโครงสร้างของโรงเรียนมีความเข้มแข็ง เนื่องจากเป็นโรงเรียนนิติบุคคล ได้รับการกระจายอำนาจที่บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม มีอำนาจในการตัดสินใจในการบริหารจัดการและสามารถกำหนดแผนการบริหารจัดการโรงเรียนทั้งด้านวิชาการ ด้านบุคคล ด้านการเงิน และด้านบริหารทั่วไป แต่รูปแบบโรงเรียนนิติบุคคลของโรงเรียนขนาดเล็กเป็นจุดอ่อนเนื่องจากขาดแคลนบุคลากรที่ปฏิบัติงานตามโครงสร้างและกรอบงานไม่เพียงพอจึงไม่สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้านผลผลิตและการบริการ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กสามารถให้โอกาสแก่ประชากรวัยเรียนได้มีโอกาสได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง เนื่องจากโรงเรียนตั้งอยู่ในทุกชุมชนของประเทศไทยทุกพื้นที่ ทุกสภาพภูมิศาสตร์ แต่มีประเด็นที่เป็นจุดอ่อน คือ ภาพรวมคุณภาพผู้เรียนด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากการประเมินของสถาบันทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติ (สทศ.) พบว่า ภาพรวมต่ำกว่าค่าเฉลี่ยระดับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานและระดับประเทศ ทุกกลุ่มสาระ เนื่องจากครูไม่ครบตามรายวิชาเอก ครูส่วนใหญ่ขาดทักษะในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูสอนไม่เต็มเวลา เต็มความสามารถ เพราะครูมีภารกิจอื่นที่นอกเหนือจากการสอน หลักสูตรและแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ไม่สอดคล้องกับบริบทของโรงเรียน

ด้านบุคลากร พบว่า ผู้บริหารและครูโรงเรียนขนาดเล็กสามารถดูแลนักเรียนได้อย่างทั่วถึงรวมทั้งรู้จักครอบครัวนักเรียน เนื่องจากมีนักเรียนจำนวนน้อย อัตราส่วนครูต่อนักเรียนต่ำ ประเด็นจุดอ่อน คือ การขาดแคลนครู ครูไม่ครบตามรายวิชาเอก ผู้บริหารโรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ยังไม่มี ความชำนาญในการบริหารจัดการ เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นผู้บริหารบรรจุใหม่ ครูไม่สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายได้ ครูย้ายบ่อย ครูขาดขวัญและกำลังใจ เนื่องจากมีภาระงานที่นอกเหนือการสอนมาก และนักเรียนส่วนใหญ่ฐานะยากจน

ด้านงบประมาณ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กมีงบประมาณไม่เพียงพอต่อการพัฒนาคุณภาพเนื่องจากได้รับจัดสรรงบประมาณเงินอุดหนุนเป็นรายหัว การบริหารจัดการส่วนใหญ่จ่ายเป็นค่าสาธารณูปโภค รวมถึงไม่สามารถระดมทรัพยากรจากภายนอกได้อย่างเพียงพอ เนื่องจากผู้ปกครองส่วนใหญ่ฐานะยากจน จึงเป็นจุดอ่อน

ด้านวัสดุอุปกรณ์ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่มีวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่บางส่วนก็ชำรุดไม่สามารถหาทดแทนหรือซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดีได้ เนื่องจากงบประมาณเงินอุดหนุนที่ได้รับไม่เพียงพอ

ด้านการบริหารจัดการ พบว่า โรงเรียนขนาดเล็กส่วนใหญ่ไม่สามารถบริหารจัดการตามขอบข่ายงาน 4 งาน คือ งานวิชาการ งานบริหารงานบุคคล งานอาคารสถานที่ และงานบริหารทั่วไปได้ตามที่กำหนด เนื่องจากขาดแคลนบุคลากร รวมถึงการขาดแคลนข้อมูลพื้นฐานโรงเรียนขนาดเล็กรายโรงเรียนที่ไม่สามารถนำมาสำหรับการตัดสินใจได้ทันเวลา เนื่องจากไม่มีระบบฐานข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอต่อการใช้งาน โดยเฉพาะข้อมูลด้านบุคลากร จึงเป็นจุดอ่อนด้านจุดแข็ง พบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามศักยภาพจึงเกิดนวัตกรรมการบริหารจัดการที่หลากหลายรูปแบบ

สรุปได้ว่าโรงเรียนขนาดเล็กมีสภาพแวดล้อมภายนอกเป็นปัจจัยเอื้อต่อการสร้างโอกาสต่อการเรียนรู้ที่มีคุณภาพของนักเรียน และสภาพแวดล้อมภายในเป็นจุดอ่อนต่อการบริหารจัดการเพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของนักเรียน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงจัดทำแผนยุทธศาสตร์พัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก พ.ศ. 2558-2561 เพื่อให้สามารถบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4.3.2 แนวโน้มการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก

- 1) การศึกษาสำคัญสูงสุด
- 2) รัฐส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน กระทรวงศึกษาธิการจะต้องส่งเสริมและกำกับดูแล ทดแทนการเป็นผู้จัด
- 3) ส่งเสริมความเป็นนิติบุคคลของโรงเรียน ให้บริการอย่างดี มีประสิทธิภาพ และคุณภาพ (รับผิดชอบ) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเน้นย้ำให้ทำโรงเรียนเป็นนิติบุคคล
- 4) สร้างความเป็นธรรม ขจัดความเหลื่อมล้ำโดยให้งบประมาณให้ทั่วถึง ตั้งแต่ชั้นปฐมวัยเป็นต้นไป
- 5) พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาครูและบุคลากร
- 6) ส่งเสริมการสร้างสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ สื่อสารธรรม เช่น แหล่งเรียนตามธรรมชาติ
- 7) ส่งเสริมการเรียนการสอน โดยใช้การศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- 8) นโยบายทางการศึกษาต้องมีความต่อเนื่อง การเมืองไม่ควรแทรกแซงการบริหาร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558, น. 9)

2.4.3.3 แผนยุทธศาสตร์พัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก พ.ศ. 2558-2561 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558, น. 47-57)

1) วิสัยทัศน์

โรงเรียนขนาดเล็กมีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

2) พันธกิจ

2.1) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชากรวัยเรียนทุกคนในเขตบริการของโรงเรียนขนาดเล็กได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงและเสมอภาค

2.2) ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีคุณภาพ มีคุณธรรม จริยธรรม คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และมีสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนตามหลักสูตร

2.3) พัฒนาระบบการบริหารจัดการบนพื้นฐานของการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยเน้นการมีส่วนร่วม

3) เป้าประสงค์

3.1) ประชากรวัยเรียนทุกคนได้รับโอกาสในการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงและเสมอภาค

3.2) ผู้เรียนมีคุณภาพ มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และมีสมรรถนะสำคัญของผู้เรียนตามหลักสูตร

3.3) มีรูปแบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับบริบท

3.4) โรงเรียนบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

4) ยุทธศาสตร์

ยุทธศาสตร์ที่ 1 สร้างโอกาสทางการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 3 พัฒนาระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ยุทธศาสตร์ที่ 4 สร้างความเข้มแข็งและความพร้อมในการเป็นนิติบุคคลของ

สถานศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา
มาตรการ

ยุทธศาสตร์ที่ 1 สร้างโอกาสทางการศึกษา

มาตรการ

สร้างโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและเสมอภาค

โครงการ

1. โครงการพัฒนาการเกณฑ์เด็กมาเข้าเรียนและการจัดสรรโอกาสทางการศึกษา (182 เขต × 50,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการจัดทำข้อมูลสารสนเทศโรงเรียนขนาดเล็ก จัดทำสำมะโนประชากรวัยเรียนในเขตพื้นที่บริการ จัดทำข้อมูลสารสนเทศนักเรียนรายบุคคล

2. โครงการสร้างความเข้มแข็งระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน สุขภาพนักเรียน (182 เขต × 10 โรงเรียน × 10,000 บาท) ทุนการศึกษา (182 เขต × 300 คน × 3,000 บาท)

ยุทธศาสตร์ที่ 2 พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

มาตรการ

1. พัฒนาหลักสูตรและการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

2. ยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3. พัฒนาศักยภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา

โครงการ

1. โครงการจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียม โรงเรียนขนาดเล็กจัดการเรียนการสอนทางไกลผ่านดาวเทียมทุกชั้นทุกกลุ่มสาระ

2. โครงการพัฒนาการบริหารวิชาการ (182 เขต × 50,000 บาท)

โดยส่งเสริมการดำเนินการปรับหลักสูตรสถานศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ ปรับวิธีการวัดและประเมินผลให้สอดคล้องกับสภาพจริง สร้างความเข้มแข็งระบบประกันคุณภาพภายใน ผลิต พัฒนา และใช้สื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อการจัดการเรียนรู้ วิจัยเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้ สื่อนวัตกรรม

3. โครงการยกระดับคุณภาพการศึกษาเพื่อยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน (182 เขต × 50,000 บาท) (182 เขต × 80 โรงเรียน × 10,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการเร่งรัดการอ่านออกเขียนได้ การคิดวิเคราะห์ O-NET และ NT

4. โครงการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม (182 เขต × 80 โรงเรียน × 5,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ค่านิยม 12 ประการ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5. โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เข้าสู่ประชาคมอาเซียน (ครูต่างชาติ 1 คน : 5 โรงเรียน) (182 เขต × 15 คน × 20,000 บาท/เดือน × 12 เดือน) โดยส่งเสริมการดำเนินการ พัฒนาทักษะด้านภาษา พัฒนาหลักสูตร พัฒนาทักษะศตวรรษที่ 21 (ความเป็นพลโลก)

6. โครงการส่งเสริมความเป็นครูและบุคลากรทางการศึกษาสู่ความเป็นมืออาชีพ (182 เขต × 50,000 บาท) ส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิชาชีพ อบรมและพัฒนาศักยภาพตามความต้องการ สร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน จัดสวัสดิการในสถานศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 3 พัฒนาระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน
มาตรการ

1. พัฒนาโรงเรียนให้มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบในบริบทของโรงเรียนขนาดเล็กอยู่บนพื้นฐานการวิจัยและพัฒนา และการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

2. พัฒนาการบริหารจัดการของเขตพื้นที่การศึกษา และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีความต่อเนื่องและเป็นระบบ

3. สร้างแรงจูงใจและให้ขวัญกำลังใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และครูในโรงเรียนขนาดเล็ก

4. สนับสนุนงบประมาณ วัสดุครุภัณฑ์ให้เพียงพอที่จะมีคุณภาพตามมาตรฐาน

โครงการ

1. โครงการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการจัดงบประมาณพื้นฐาน (15,000 โรงเรียน × 1,700 บาท × 12 เดือน) เพิ่มค่าพาหนะนักเรียน (80,000 คน × 15 บาท × 200 วัน) สื่อ/ครุภัณฑ์ (3,000 โรงเรียน/ปี × 50,000 บาท) ปรับปรุงซ่อมแซมสิ่งก่อสร้าง 3,000 โรงเรียน/ปี × 50,000 บาท) ปรับปรุงห้องสมุดมีชีวิตห้องปฏิบัติการ (3,000 โรงเรียน/ปี × 1000,000 บาท) จัดสรรงบแลกเปลี่ยนพัฒนาคุณภาพการศึกษา (182 เขต × 500,000 บาท) จ้างบุคลากรสายสนับสนุน (ธุรการ) (นักเรียน > 60 คน = 8,741 โรงเรียน × 15,000/เดือน × 12 เดือน) งบบริหารจัดการรถโดยสาร/รถตู้/รถปิคอัพ (30 คัน + 300 คัน + 243 คัน = 573 คัน × 100,000 บาท)

2. โครงการนิเทศ ติดตาม กำกับช่วยเหลืออย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง (182 เขต × 50,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการนิเทศถึงห้องเรียนการเรียนรู้รวม การคละชั้น สร้างนวัตกรรมการเรียนรวมการคละชั้น

3. โครงการส่งเสริมพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการ (182เขต × 1 เรื่อง × 100,000 บาท) การศึกษาดูงานต่างประเทศ (16 คน × 155,300 บาท)

4. โครงการคัดเลือกโรงเรียนขนาดเล็กที่มีวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ จัดประกวดคัดเลือกโรงเรียน (5 ภูมิภาค × 6,000,000 บาท) ถอดประสบการณ์โรงเรียน (10 โรงเรียน × 100,000 บาท)

ยุทธศาสตร์ที่ 4 สร้างความเข้มแข็งและความพร้อมในการเป็นนิติบุคคลของ
สถานศึกษา

มาตรการ

1. จัดทำมาตรฐานการเป็นนิติบุคคลของโรงเรียนขนาดเล็ก
2. จัดทำข้อเสนอปรับปรุงแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเป็นนิติบุคคล

ของสถานศึกษาขนาดเล็ก

โครงการ

1. โครงการพัฒนารูปแบบการบริหารนิติบุคคลโรงเรียนขนาดเล็ก (30 คน × 2,640 บาท × 3 ครั้ง ๆ ละ 5 วัน) จัดทำมาตรฐานการเป็นนิติบุคคลโรงเรียนขนาดเล็กจัดทำข้อเสนอการเป็นนิติบุคคลโรงเรียนขนาดเล็ก
2. โครงการนำร่องสถานศึกษาขนาดเล็กนิติบุคคลพัฒนารูปแบบนิติบุคคลโรงเรียนขนาดเล็ก (182 เขต × 50,000 บาท) พัฒนาการบริหารงาน 4 ด้าน (182 เขต × 50,000 บาท) พัฒนาคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (182 เขต × 2 คน × 2,640 บาท × 2 วัน)

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา

มาตรการ

1. ส่งเสริมบทบาทของภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษา
2. สร้างความตระหนักและพัฒนาระบบการจูงใจในการรักษุมชนท้องถิ่น

ของตนเอง

3. สร้างช่องทางสื่อสารรับฟังความคิดเห็น/ข้อเสนอแนะ และประชาสัมพันธ์ให้สาธารณชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

โครงการ

1. โครงการพัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กเป็นโรงเรียนของชุมชนแบบยั่งยืน (182 เขต × 50,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบ ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาสร้างเครือข่ายโรงเรียนชุมชน ส่งเสริมบทบาทภาคีเครือข่ายเพิ่มช่องทางการลดหย่อนภาษีเพื่อการศึกษาแต่งตั้งกรรมการโรงเรียนของชุมชน
2. โครงการพัฒนาการสื่อสารและประชาสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของชุมชน (182 เขต × 100,000 บาท) โดยส่งเสริมการดำเนินการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อที่หลากหลาย เปิดช่องทางรับฟังความคิดเห็นจากชุมชน

3. โครงการยกย่องคนดี องค์กรดีที่มีส่วนร่วมและสนับสนุนการจัดการศึกษา (182 เขต x 50,000 บาท)โดยส่งเสริมการดำเนินการ โฉ่ เกียรติบัตร จัดเวทียกย่องคนดี องค์กรดี

ตัวชี้วัดความสำเร็จ

1. ร้อยละของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา
2. ร้อยละของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีการพัฒนาและบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน
3. ร้อยละของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความเข้มแข็งเป็นไปตามมาตรฐานโรงเรียนขนาดเล็ก ด้านบุคลากร งบประมาณ วัสดุ และครุภัณฑ์
4. ร้อยละของโรงเรียนขนาดเล็กที่มีความพร้อมเป็นนิติบุคคล
5. ร้อยละของโรงเรียนขนาดเล็กที่ได้รับความร่วมมือ ช่วยเหลือในการจัดการศึกษาจากทุกภาคส่วน

3.3.4 ปัจจัยแห่งความสำเร็จตามแผนยุทธศาสตร์พัฒนาโรงเรียนขนาดเล็ก พ.ศ. 2558-2561

เพื่อให้แผนยุทธศาสตร์พัฒนาโรงเรียนขนาดเล็กขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องชัดเจน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงกำหนดปัจจัยและเงื่อนไขสู่ความสำเร็จ 3 ระดับ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2558, น. 61-63)

1. ระดับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

- 1.1 ประกาศนโยบายการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก เป็นวาระแห่งชาติ และต้องเป็นนโยบายที่ชัดเจนต่อเนื่อง สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ทุกระดับ
- 1.2 สร้างความเข้าใจกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทุกเขต ให้ตระหนัก รับรู้ นโยบายและแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก
- 1.3 ปรับแก้กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินนโยบาย เช่น ระเบียบการบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ เป็นต้น (ในกรณีที่นอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้ประสานดำเนินการต่อหน่วยงานที่มีอำนาจดำเนินการ)
- 1.4 กำกับ ติดตาม ประเมินผลการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก ตามแผนการดำเนินงานของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา
- 1.5 สร้างแรงจูงใจ เพื่อเป็นการดำเนินการกระตุ้นและช่วยเหลือสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ ให้มีความเข้มแข็งในการดำเนินการ เช่น ประกาศเชิดชู

เกียรติครูและบุคลากรทางการศึกษา การให้รางวัลต่อสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและโรงเรียนที่
ดำเนินการประสบผลสำเร็จ

1.6 สนับสนุนงบประมาณ/วิชาการ การดำเนินงานของสำนักงานเขตพื้นที่
การศึกษาในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนในด้านสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ให้เอื้อต่อการพัฒนา
คุณภาพผู้เรียน

1.7 ดำเนินการประชาสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบ

1.8 สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน
โดยเฉพาะกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.9 ดำเนินการวิจัย พัฒนา เพื่อหาแนวทางการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ
และรายงานผลการดำเนินงาน

2. ระดับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา

2.1 สร้างความตระหนัก รับรู้กับผู้บริหารโรงเรียน และผู้เกี่ยวข้อง และองค์กร
คณะบุคคลให้เห็นชอบในหลักการตามนโยบายการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กของสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2 จัดทำข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียนขนาดเล็กในสังกัดเป็นรายโรงเรียน

2.3 จัดทำแผนบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กของสำนักงานเขตพื้นที่
การศึกษาเสนอต่อคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อให้ความเห็นชอบ

2.4 รายงานแผนการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กต่อสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.5 ดำเนินการตามแผนการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก

2.6 นิเทศ ติดตาม กำกับ และประเมินผลการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

2.7 กระตุ้น ช่วยเหลือโรงเรียนที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้

2.8 ประชาสัมพันธ์รูปแบบที่หลากหลาย

2.9 ดำเนินการวิจัย ประเมินผล และรายงานผล

3. ระดับโรงเรียน

3.1 สร้างความเข้าใจกับคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้ปกครอง
ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน และสถาบันศาสนา ให้ตระหนักรับรู้ถึงเหตุผลและ
ความจำเป็นของทางราชการในการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็กที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพการ
บริหารบุคลากร งบประมาณ และคุณภาพการศึกษา

3.2 ส่งเสริมการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา
คุณภาพการศึกษา

3.3 วิจัยและพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ สื่อและนวัตกรรมในบริบทของโรงเรียนที่ส่งผลต่อคุณภาพนักเรียน

3.4 สร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพนักเรียน

3.5 สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครู นักเรียน และชุมชน โดยจัดให้มีกิจกรรมร่วมกัน

3.26 เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานต่อสาธารณชน

2.5 บริบทสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1

2.5.1 ที่ตั้ง

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์เขต 1 ตั้งอยู่เลขที่ 50 ถนนอิสาน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ครอบคลุมพื้นที่ 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอลำปลายมาศ อำเภอขำนิ และอำเภอบ้านด่าน

2.5.2 อาณาเขต

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอคูเมือง และอำเภอสตึก

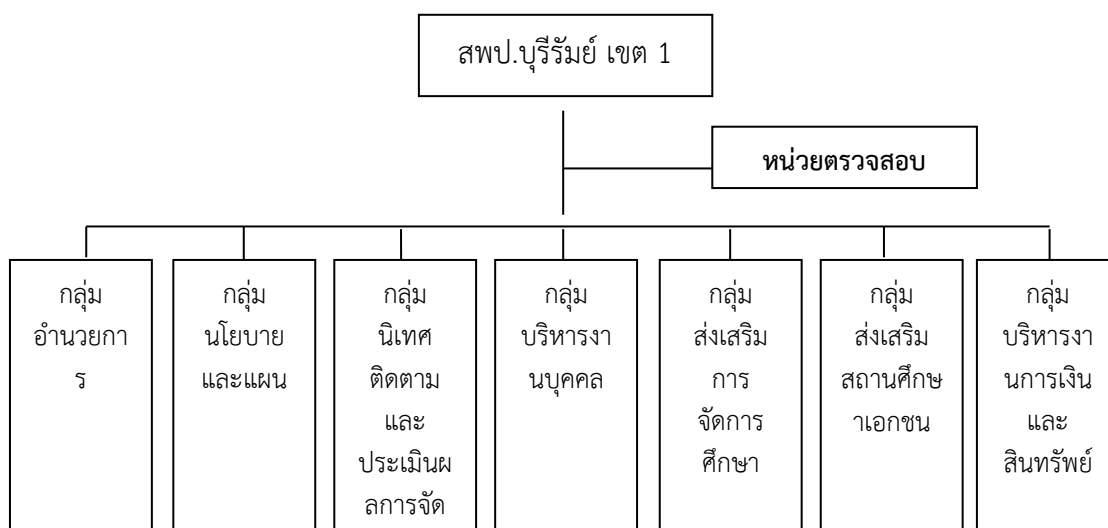
ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอพลับพลายชัย อำเภอประโคนชัยและอำเภอนางรอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอห้วยราช และอำเภอกระสัง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอหนองกี่ อำเภอหนองหงส์และจังหวัดนครราชสีมา (อำเภอห้วยแถลงและอำเภอชุมพวง)

2.5.3 การแบ่งส่วนราชการ

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์เขต 1 จัดตั้งตามมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ตามมาตรา 34 (1) และมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 และตามข้อ 3 และข้อ 6 แห่งกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วนราชการภายในเขตพื้นที่การศึกษา พ.ศ. 2546 ข้อ 3 และข้อ 6 รวมทั้งตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้ประกาศจัดตั้งสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 185 เขต สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 ประกอบไปด้วย อำเภอ 4 อำเภอคือ อำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอลำปลายมาศ อำเภอขำนิอำเภอบ้านด่าน แบ่งส่วนราชการตามโครงสร้างและอำนาจหน้าที่ตามแผนภาพที่ 2.4 ดังนี้

ภาพที่ 2.4 โครงสร้างสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1

2.5.4 อำนาจหน้าที่

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 มีอำนาจหน้าที่ตามข้อ 6 แห่งกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์การแบ่งส่วนราชการ ภายในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 พ.ศ. 2546 มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. จัดทำนโยบาย แผนพัฒนา และมาตรฐานการศึกษาของเขตพื้นที่การศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายมาตรฐานการศึกษา แผนการศึกษา แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน และความต้องการของท้องถิ่น
2. วิเคราะห์การจัดตั้งงบประมาณ เงินอุดหนุนทั่วไปของสถานศึกษา และหน่วยงานในเขตพื้นที่การศึกษา และแจ้งการจัดสรรงบประมาณที่ได้รับให้หน่วยงานข้างต้นรับทราบ รวมทั้งกำกับ ตรวจสอบ ติดตามการใช้จ่ายงบประมาณของหน่วยงานดังกล่าว
3. ประสาน ส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาหลักสูตรร่วมกับสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา
4. กำกับ ดูแล ติดตาม และประเมินผลสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน และในเขตพื้นที่การศึกษา
5. ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย และรวบรวมข้อมูลสารสนเทศด้านการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา
6. ประสานการระดมทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งทรัพยากรบุคคลเพื่อส่งเสริม สนับสนุนการจัดและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

7. จัดระบบประกันคุณภาพการศึกษา และประเมินผลสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

8. ประสาน ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาของสถานศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งบุคคล องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่นที่จัดรูปแบบหลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา

9. ดำเนินการและประสาน ส่งเสริม สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาการศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษา

10. ประสาน ส่งเสริม การดำเนินงานของคณะอนุกรรมการและคณะทำงานด้านการศึกษา

11. ประสานการปฏิบัติราชการทั่วไประดับองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในฐานะสำนักงานผู้แทนกระทรวงศึกษาธิการในเขตพื้นที่การศึกษา

12. ปฏิบัติหน้าที่อื่นเกี่ยวกับกิจกรรมภายในเขตพื้นที่การศึกษาที่มีได้ระบุให้เป็นอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานใดโดยเฉพาะ หรือปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

2.5.5 ข้อมูลพื้นฐานทางการศึกษา

1. ข้อมูลโรงเรียนจำแนกตามขนาดโรงเรียน (กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศ กลุ่มนโยบายและแผน สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์เขต 1, อ้างถึงใน โปรแกรม DMC2015)

ขนาดเล็ก (นร. 1-120 คน)	จำนวน 104 โรงเรียน
ขนาดกลาง (นร. 121-499 คน)	จำนวน 92 โรงเรียน
ขนาดใหญ่ (นร. 500-1,499 คน)	จำนวน 5 โรงเรียน
ขนาดใหญ่มาก (นร. 1,500 คนขึ้นไป)	จำนวน 1 โรงเรียน

2. ข้อมูลจำนวนนักเรียน และครู ดังแสดงในตารางที่ 2.10

ตารางที่ 2.7

แสดงจำนวนนักเรียน และครูสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์เขต 1

ที่	อำเภอ	ระดับการศึกษา				จำนวนครู	ครู : นร.
		ก่อน ประถมศึกษา	ประถมฯ	มัธยมฯ	รวม		
1	เมืองบุรีรัมย์	3,344	11,89	2,609	17,849	1,149	1 : 16
2	ลำปลายมาศ	2,134	7,361	1,425	10,920	765	1 : 14
3	ชำนิ	754	2,287	673	3,714	209	1 : 18
4	บ้านด่าน	558	1,873	432	2,863	176	1 : 16
	รวม	6,790	2,341	5,139	35,346	2,299	1 : 15

หมายเหตุ. โปรแกรม (DMC2015)

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย

ในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.6.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา

ในการวิจัย รูปแบบการจัดการคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต 1 โดยการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R and D) ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงนำเสนอ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา ดังนี้

2.6.1.1 ความหมายของการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R and D) ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

นักวิชาการต่างประเทศ เช่น Gay (1976, p. 8) ได้ให้ความหมายการวิจัยและพัฒนาว่า หมายถึง การพัฒนาองค์ประกอบที่เป็นผลผลิตที่ใช้ในการศึกษาซึ่งผลผลิตทางการศึกษา ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้ในการสอน สื่อการสอน สื่อการเรียนรู้ จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม สื่อการสอนประเภทต่าง ๆ และการจัดระบบ การวิจัยและพัฒนาจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบต่างๆ เช่น วัตถุประสงค์ บุคลากร และเวลาในการทำให้สมบูรณ์ ผลของการพัฒนาจะทำให้ได้มาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการและรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงและจะสมบูรณ์แบบเมื่อผลผลิตถูกนำไป

ทดลองภาคสนามและหาประสิทธิภาพให้อยู่ในระดับที่ได้มาตรฐาน และ Borg and Gall (1986, p. 782) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา คือ กระบวนการที่นำมาพัฒนาและตรวจสอบความถูกต้องของผลิตภัณฑ์ทางการศึกษา คำว่าผลิตภัณฑ์ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่สิ่งที่อยู่ในหนังสือ ในภาพยนตร์ประกอบการสอนและคอมพิวเตอร์เท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงระเบียบวิธี เช่น ระเบียบวิธีในการสอน โปรแกรมการสอน เช่น โปรแกรมการศึกษาเรื่องยาหรือโปรแกรมการพัฒนาคนทำงาน จุดเน้นของโครงการวิจัยและพัฒนาในปัจจุบันปรากฏในฐานของโครงการพัฒนา โปรแกรมนี้เป็นระบบการเรียนที่สลับซับซ้อนที่รวมเอาการพัฒนาทางวัตถุและการอบรมบุคลากรเพื่อให้สามารถทำงานได้ในบริบทเฉพาะ

ในส่วนของนักวิชาการในประเทศไทย เช่น อุทัย บุญประเสริฐ (2549, น. 2) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาหรือ R and D เป็นการวิจัยประยุกต์ เป็นการวิจัยที่เน้นการแสวงหาผลิตภัณฑ์ใหม่ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ พัฒนาระบบการพัฒนากระบวนการ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยใช้การวิจัยเป็นฐาน สำหรับการพัฒนาสิ่งที่ต้องการ เช่นเดียวกับสุพักตร์ พิบูลย์ (2549, น. 15) ที่ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา (The Research and Development) เป็นลักษณะหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่ใช้กระบวนการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบ มุ่งพัฒนาทางเลือกหรือกระบวนการใหม่ ๆ เพื่อใช้ในการยกระดับคุณภาพงานหรือคุณภาพชีวิต การวิจัยและพัฒนาเป็นการวิจัยเชิงทดลองการวิจัยและพัฒนาจะให้ผลลัพธ์ที่สำคัญ 2 ลักษณะ คือ 1) นวัตกรรมวัตถุที่เป็นชิ้นอัน (Materials) เช่น ชุดการสอน สื่อการสอน ชุดกิจกรรมเสริมความรู้ เป็นต้น 2) นวัตกรรมประเภทที่เป็นรูปแบบ / วิธีการ / กระบวนการ / ระบบปฏิบัติการ (Methods / Process / Procedure / Style) เช่น รูปแบบการสอน วิธีสอน รูปแบบการบริหารจัดการ เป็นต้น และ ญาณภัทร สีหะมงคล (2550, น. 1) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษาค้นคว้า คิดค้นอย่างเป็นระบบและน่าเชื่อถือ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาผลผลิต เทคโนโลยี สิ่งประดิษฐ์ สื่ออุปกรณ์ เทคนิควิธีหรือรูปแบบการทำงาน หรือระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นอย่างชัดเจน นอกจากนี้ทีศนา แคมมณี (2540, น. 5, อ้างถึงใน วาโร เฟ็งสวัสต์, 2552, น. 2) ได้กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา หมายถึง การวิจัยที่มุ่งนำเอาความรู้จากการวิจัยบริสุทธิ์ไปวิจัยต่อ โดยพัฒนาเป็นเทคนิคหรือวิธีการที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและทดลองใช้จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจแล้วจึงนำไปเผยแพร่ใช้ในวงกว้างเพื่อพัฒนางานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยที่ วัลัญญา วิชาลาภรณ์ (2540, น. 24) ได้กล่าวว่า จุดประสงค์ของการวิจัยและพัฒนาไม่ใช้อยู่ที่การสร้างหรือทดสอบทฤษฎีแต่อยู่ที่การพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อใช้ในโรงเรียน ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการวิจัยและพัฒนา เช่น อุปกรณ์การฝึกอบรม อุปกรณ์การเรียน สื่อการเรียน ระบบการจัดการ เป็นต้น ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นมาจะต้องตรงกับความต้องการที่มีรายละเอียดโดยเฉพาะ เมื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ขึ้นแล้วจะต้องนำไปทดลองใช้และปรับปรุงจนถึงระดับที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ

ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และสุภาพ ฉัตรภรณ์ (2543, น. 174 - 174) ที่กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนา เป็นการวิจัยที่มีจุดหมายเพื่อสร้างหรือค้นหาแนวคิด แนวทาง วิธีปฏิบัติ หรือสิ่งประดิษฐ์ที่นำไปใช้เพื่อพัฒนากลุ่มคน หน่วยงานหรือองค์กร จุดหมายปลายทางที่คาดหวังจึงเป็นการมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ เช่น แนวคิด พฤติกรรม วิธีปฏิบัติที่คาดว่าจะดีขึ้น จึงมักเกี่ยวข้องกับการทดลอง ตัวอย่างของงานวิจัยและพัฒนา เช่น การพัฒนาหลักสูตรการเรียน ซึ่งผลที่ได้จากการวิจัยอาจจะอยู่ในรูป ของหลักการ โครงสร้างและแนวทางของหลักสูตร ชุดฝึกอบรมครู สื่อและชุดการเรียน แนวทางการประเมินและ ระบบในการบริหารจัดการหลักสูตร สิ่งเหล่านี้ได้มีการทดสอบด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อยืนยันประสิทธิภาพแล้ว ทั้งนี้ วาโร เพ็งสวัสดิ์ (อ้างถึงใน วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2552, น. 2) ได้สรุปไว้ว่า การวิจัยและพัฒนา หมายถึง กระบวนการศึกษาค้นคว้าอย่างมีระบบ มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์ซึ่งมี 2 ลักษณะ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ประเภทวัสดุ อุปกรณ์ (Material) และผลิตภัณฑ์ประเภทวิธีการหรือกระบวนการ (Process) โดยดำเนินการทดสอบในสภาพจริงและทำการปรับปรุงผลิตภัณฑ์หลายๆรอบ จนได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนา กลุ่มคน หน่วยงานหรือองค์กรให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า การวิจัยและพัฒนา หมายถึง กระบวนการที่นำมาพัฒนา ตรวจสอบความถูกต้องและประสิทธิภาพของผลผลิตที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า วิจัย โดยมุ่งพัฒนาทางเลือกหรือกระบวนการใหม่ ๆ เพื่อใช้ในการยกระดับคุณภาพงานหรือคุณภาพชีวิต ซึ่งอาจจะพัฒนาเป็นเทคนิค วิธีการ รูปแบบ หรือโปรแกรมการพัฒนา ที่สามารถนำไปใช้แก้ปัญหาและทดลองใช้จนได้ผลเป็นที่น่าพอใจแล้วจึงนำไปเผยแพร่ใช้ในวงกว้างเพื่อพัฒนาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

2.6.1.2 ความสำคัญของการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R and D) ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญไว้ ดังนี้

ทิสนา แชมมณี (2547, น. 8) กล่าวว่ากระบวนการวิจัยและพัฒนา เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และพัฒนางานของตน จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนให้ประสบความสำเร็จและมีความยั่งยืน การวิจัยและพัฒนาเป็นการพัฒนาแบบหนึ่งที่ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือ หรือยุทธวิธีในการดำเนินงาน เป็นการดำเนินการเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในทิศทางหรือลักษณะที่ต้องการ โดยใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนางานซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพของงานและมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบระเบียบ มีการศึกษาทดลองเพื่อให้เห็นผลประจักษ์มีการตัดสินใจบนฐานข้อมูลที่เชื่อถือได้และมีการปรับปรุงพัฒนาไปเรื่อย ๆ

สุพักตร์ พิบูลย์ (2549, น.16) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาเป็นทางเลือกสำคัญที่จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพงานในองค์กร รวมทั้งการยกระดับคุณภาพชีวิตของบุคคล ھاองค์กร / หน่วยงาน / กลุ่มนักวิชาชีพใด ๆ มีการพัฒนาสื่อ คู่มือ อุปกรณ์ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ตลอดจนวิธีการทำงานใหม่ แล้วนำมาใช้ในการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง จะส่งผลให้องค์กรหรือนักวิชาชีพกลุ่มนั้น ๆ สามารถยกระดับคุณภาพงานได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ บุคลากรหรือคนในรุ่นหลังจะมีนวัตกรรมหรือทางเลือกเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตที่หลากหลาย ช่วยให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ธเนศ ขำเกิด (2550, น. 3 - 4) กล่าวว่า การบริหารหรือการทำงานใดใดที่มุ่งแก้ปัญหาหรือพัฒนาให้เกิดคุณภาพนั้น เมื่อผู้บริหารหรือผู้ปฏิบัติงานค้นพบปัญหา และเกิดความตระหนักในปัญหา ก็จะคิดค้นรูปแบบสื่อ หรือรูปแบบการพัฒนาที่มักเรียกว่า “นวัตกรรม” เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา หรือพัฒนางานดังกล่าว โดยที่รูปแบบสื่อหรือรูปแบบการพัฒนาที่คิดค้น จะ ต้องมีเหตุผล หลักการ หรือทฤษฎีรองรับ ทั้งนี้อาจเลือกใช้วิธีการปรับปรุงในสิ่งที่มีผู้อื่นให้ศึกษาหรือเคยใช้ได้ผลในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาเช่นเดียวกันมาก่อน หรืออาจคิดค้นใหม่ก็ได้

สมคิด พรหมจ้อย (2550, น. 5) กล่าวว่า การวิจัยและพัฒนาที่มีความสำคัญ ดังนี้

1. ช่วยให้เกิดความรู้ใหม่หรือวิทยาการใหม่ แนวคิด ทฤษฎีใหม่ การวิจัยช่วยให้เกิดความรู้ใหม่ เป็นการเพิ่มพูนวิทยาการให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น คือ ทำให้รู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้หรือสิ่งใดที่พอรู้อยู่แล้วก็ทำให้รู้และเข้าใจดียิ่งขึ้น ทั้งอาจนำความรู้เหล่านั้นมาพัฒนาเป็นวิทยา การใหม่ ๆ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆต่อไปได้ เช่น พัฒนานวัตกรรม อาทิ คอมพิวเตอร์ ชุดการสอน บทเรียนคอมพิวเตอร์ ช่วยสอน สื่อการสอน ชุดเอกสารเสริมความรู้ คู่มือประกอบการทํางาน วิธีสอน รูปแบบการทํางาน เป็นต้น

2. ช่วยในการแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ในการดำเนินงานใดย่อมเกิดปัญหาต่าง ๆ ได้มากมาย ปัญหาบางปัญหามีความยุ่งยากซับซ้อน การแก้ไขปัญหาโดยการคาดคะเนแบบสามัญสำนึก หรือจากการใช้ประสบการณ์ อาจเป็นการแก้ปัญหาไม่ถูกต้อง คือ ไม่รู้ว่าประเด็นที่แท้จริงของปัญหาคืออะไร จึงแก้ปัญหาไม่ถูกต้อง การวิจัยสามารถช่วยให้ทราบสาเหตุของปัญหาอย่างเป็นระบบ รวมถึงแนวทางและวิธีการแก้ปัญหาที่ถูกต้องเหมาะสมที่สุดได้

3. ช่วยในการกำหนดนโยบายและวางแผนได้อย่างถูกต้อง งานวิจัยและพัฒนาบางเรื่องมีวัตถุประสงค์ที่จะนำผลการวิจัยนั้นไปใช้กำหนดนโยบายหรือวางแผน ตลอดจนนำไปใช้ในการปฏิบัติตามนโยบายหรือแผนที่วางไว้ การวิจัยดังกล่าวจะศึกษาค้นคว้า เพื่อนำมาเป็นแนวทางกำหนดทิศทางการดำเนินงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ซึ่งการวิจัยจะเป็นส่วนสำคัญในการช่วยชี้ลู่ทางในการวางนโยบายอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ช่วยพัฒนาระบบการบริหารและดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น งานวิจัยบางเรื่องเป็นงานวิจัยที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างสมรรถนะทางการบริหารโดยการใช้ความรู้ทางวิชาการมาอธิบายพฤติกรรมและปัญหาทางการบริหาร การติดตามประเมินผลการปฏิบัติงาน ประเมินประสิทธิภาพของการทำงาน จะช่วยให้ทราบข้อเท็จจริงตามความเป็นจริง ชี้ให้เห็นทั้งประสิทธิภาพ ปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ปัญหา ซึ่งจะเป็นข้อมูลที่สำคัญให้ผู้บริหารใช้ในการวินิจฉัย สั่งการหรือแก้ไขปัญหาได้ดีมีประสิทธิภาพและเป็นข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการปรับปรุงหรือพัฒนางานนั้นให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

จากความสำคัญของการวิจัยและพัฒนาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ การวิจัยและพัฒนาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้ผู้วิจัยหรือผู้เกี่ยวข้องสามารถค้นหาข้อเท็จจริงต่าง ๆ และอาจนำเอาข้อเท็จจริงหรือผลการวิจัยนั้น ๆ มาพิจารณาใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งผลจากการวิจัยจะทำให้ 1) เกิดความรู้ใหม่หรือนวัตกรรมที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนา 2) สามารถนำไปใช้ในการกำหนดนโยบาย ระบบการบริหารจัดการ และวางแผนงาน เพื่อใช้เป็นแนวทางกำหนดทิศทางการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.6.1.3 กระบวนการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R and D) ได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงขั้นตอนของการวิจัยและพัฒนาไว้ ดังนี้

Borg and Gall (1989, pp. 784-785) ได้กล่าวถึงขั้นตอนสำคัญของการวิจัยและพัฒนา มี 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Research and Information Collection) โดยการรวบรวมวรรณกรรม การสังเกตภายในห้องเรียน การเก็บสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหรือมีอยู่ และเป็นประโยชน์ในการนำมาทำวิจัย
2. การวางแผน (Planning) เป็นการวางแผนที่รวมถึงการวางแผนเกี่ยวกับทักษะ การกำหนดจุดมุ่งหมาย การจัดลำดับเนื้อหาวิชา การทดสอบแบบต่าง ๆ การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ขั้นต้น รวมทั้งการเตรียมสื่อแบบต่าง ๆ คู่มือ และแบบทดสอบ
3. พัฒนารูปแบบขั้นตอนของผลิตภัณฑ์ (Develop Preliminary Form of Product) ขั้นตอนนี้เป็นขั้นการออกแบบ และจัดทำผลิตภัณฑ์การศึกษาตามที่วางไว้
4. การทดสอบเบื้องต้น (Preliminary Field Testing) คือ การนำผลผลิตทั้งหมดมาทดลองถ้าเป็นโรงเรียนใช้ 1-3 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้จำนวน 6-12 คน โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต และแบบสอบถาม ในการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงคุณภาพ

5. ผลผลิตไปปรับปรุง (Main Product Revision) ภายหลังจากได้รับการเสนอแนะ และทดสอบในเบื้องต้น

6. ทดสอบกลุ่มย่อย (Main Field Testing) ถ้าเป็นโรงเรียนใช้กลุ่มตัวอย่าง 5-15 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30-100 คน ในขั้นนี้จะเป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ผลลัพธ์และการประเมินผลที่ได้จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยมีการเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมตามความเหมาะสม

7. ปรับปรุงผลผลิตที่ได้จากการทดลอง (Operational Product Revision)

8. ทดสอบภาคสนาม (Operational Field Testing) เป็นการทดลองโดยใช้กลุ่มตัวอย่าง ถ้าเป็นโรงเรียนใช้ 10-30 โรงเรียน ถ้าเป็นบุคคลใช้กลุ่มตัวอย่าง 40-200 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ สังเกต แล้วใช้แบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์

9. ปรับปรุงผลผลิตขั้นสุดท้าย (Final Product Revision) เป็นการปรับปรุงผลผลิตภายหลังจากทดสอบขั้นสุดท้าย

10. นำไปเผยแพร่ (Distribution) เป็นการประชุม หรือในวารสาร หรือการเผยแพร่ทางการค้า การเผยแพร่จะนำมาสู่การควบคุมคุณภาพ

ทิสนา แชมมณี (2547, น. 8) กล่าวว่า ขั้นตอนหลักในการดำเนินการวิจัยและพัฒนา มีขั้นตอนการดำเนินงานที่สำคัญแบ่งตามกระบวนการหลักเป็น 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการวิจัย (R) และขั้นตอนการพัฒนา (D) ซึ่งอาจเริ่มต้นจาก R เพื่อแสวงหาความรู้และแนวทาง การพัฒนา นวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ และต่อยอดด้วย D1 คือการพัฒนา นวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ตามแนว ทางนั้น ต่อไป คือ ขั้นตอนการวิจัย R2 เพื่อตรวจสอบและประเมินคุณภาพของนวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้น หาข้อบกพร่องและวิธีการปรับปรุงแก้ไข และนำข้อมูลไปใช้ในการปรับปรุง D1 ให้เป็นนวัตกรรม D2 ที่ดีขึ้น ทั้งนี้การวิจัยอาจดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าว ซ้ำหลายๆ รอบจนกว่าจะได้ นวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด กระบวนการวิจัยและพัฒนาจึงมีขั้นตอนเรียงลำดับดังนี้ คือ R1 D1 R2 D2 ซึ่งอาจมีขั้นตอนต่อเนื่องกันไปจนกว่าจะได้ นวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพได้ มาตรฐาน หรืออาจเริ่มต้นจาก D1 R1

→ D2 → R2 ก็ได้ หากเริ่มต้นจากนวัตกรรม / ผลิตภัณฑ์ที่คิดขึ้น

ธเนศ ขำเกิด (2550, น. 3) ได้ระบุขั้นตอนการวิจัยและพัฒนาโดยเริ่มจาก ขั้นตอนแรก (วิเคราะห์สภาพปัญหาความต้องการจำเป็น) เป็นเพียงการศึกษาให้รู้ว่างานในหน้าที่ ความรับผิดชอบนั้นมีปัญหาที่แท้จริงคืออะไร การสืบค้นหรือวิธีการหาปัญหาอย่างมีระบบก็คือ การวิจัยเชิงสำรวจนั่นเอง และเมื่อได้ทราบปัญหาแล้ว ถ้าหยุดนิ่งไม่แก้ปัญหาหรือพัฒนาให้ดีขึ้น ก็ย่อมไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่ดีเกิดขึ้น จึงต้องคิดค้นรูปแบบหรือนวัตกรรมเพื่อใช้ในการแก้ปัญหา นั่นคือ การพัฒนาและเมื่อพัฒนารูปแบบการแก้ปัญหาหรือนวัตกรรมแล้ว เพื่อให้รู้ว่ามีรูปแบบหรือนวัตกรรมนั้นมี

ประสิทธิภาพเพียงใดก็ต้องนำไปทดลองใช้ นั่นคือ การวิจัยเชิงทดลอง หากแก้ปัญหาไม่สำเร็จก็กลับไปวิเคราะห์ปัญหาและปรับปรุงรูปแบบหรือนวัตกรรม แล้วทดลองใช้ใหม่จนสามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ หากแก้ปัญหาได้สำเร็จแล้วก็เขียนรายงานการวิจัย และเผยแพร่รูปแบบหรือนวัตกรรมนั้น ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและวงวิชาการต่อไป

วาโร เฟ็งส์วีสดี (บทความ, อ้างถึงในวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2552, น. 3-4) กล่าวถึง กระบวนการวิจัยและพัฒนาว่า มีขั้นตอนดังนี้

1. การสำรวจ สังเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ เป็นการดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) หรือการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อหาคำตอบเกี่ยวกับสภาพปัญหาความต้องการเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ รวมทั้งลักษณะที่เหมาะสมของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการให้พัฒนา ผลการดำเนินการในขั้นตอนนี้จะทำให้ผู้วิจัยสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้สอดคล้องเหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมายที่จะใช้ผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้น

2. การออกแบบพัฒนาผลิตภัณฑ์ เป็นการดำเนินการโดยการนำความรู้และผลการวิจัยที่ได้จากขั้นตอนที่ 1 มาพัฒนาผลิตภัณฑ์ ซึ่งจะเริ่มจากการวางแผนพัฒนาผลิตภัณฑ์โดยการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การกำหนดวิธีที่จะพัฒนาผลิตภัณฑ์ และทรัพยากรที่ต้องการเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ทั้งในด้านกำลังคน งบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ และระยะเวลา หลังจากนั้นจึงดำเนินการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีลักษณะหรือรูปแบบตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนผลิตภัณฑ์ที่จะพัฒนามีลักษณะอย่างไร หรือส่วนประกอบของผลิตภัณฑ์มีอะไรบ้างจะขึ้นอยู่กับชนิดของผลิตภัณฑ์นั้นๆ ในขั้นตอนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์นี้จะต้องใช้บุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทางในการสร้างผลิตภัณฑ์แต่ละชนิด

3. การทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ เมื่อสร้างผลิตภัณฑ์เสร็จแล้วจะต้องนำไปตรวจสอบความเหมาะสมและประสิทธิภาพของผลิตภัณฑ์ ถ้าหากผลการตรวจสอบความเหมาะสมและประสิทธิภาพยังไม่เป็นที่พึงพอใจหรือมีบางส่วนที่ไม่สมบูรณ์จะต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไขจนกระทั่งผลิตภัณฑ์มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพตามเกณฑ์ที่กำหนด สำหรับการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์จะดำเนินการ ดังนี้

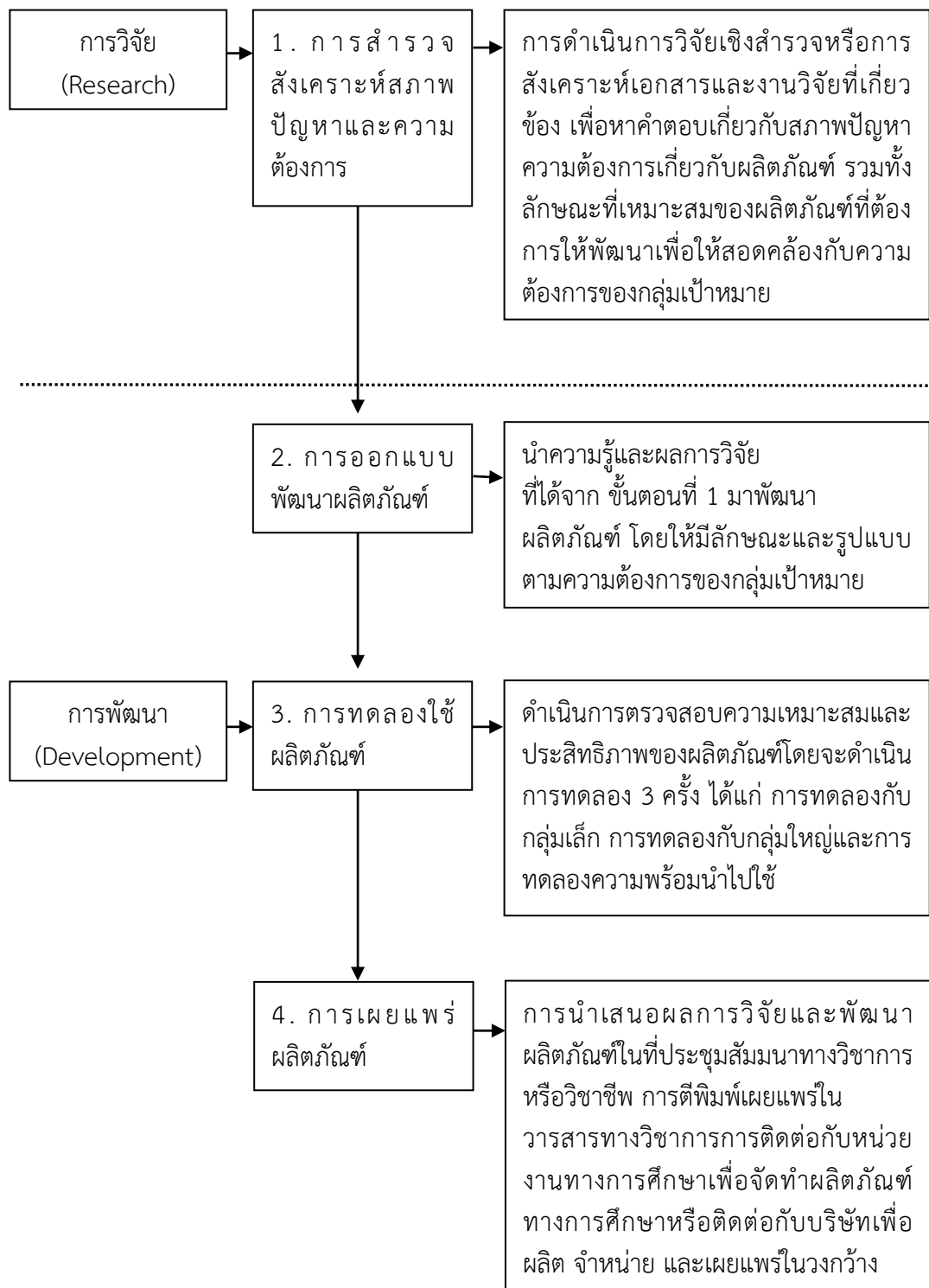
3.1 การทดลองกับกลุ่มเป้าหมายขนาดเล็ก เป็นการทดลองเบื้องต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมผลประเมินเชิงคุณภาพเบื้องต้นของผลิตภัณฑ์ มักนิยมทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ในโรงเรียน 1 - 3 โรงเรียน เด็กนักเรียน 6 - 12 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยสังเกต สัมภาษณ์ สอบถาม แล้วนำข้อมูลไปวิเคราะห์เพื่อปรับปรุงรูปแบบของผลิตภัณฑ์

3.2 การทดลองกับกลุ่มเป้าหมายขนาดใหญ่ เป็นการนำผลิตภัณฑ์ไปทดลองกับกลุ่มเป้าหมายที่มีขนาดใหญ่ หรือเรียกว่ากลุ่มนำร่อง (Pilot Group) ซึ่งได้แก่การนำไปใช้

ในโรงเรียน 5-15 โรงเรียน มีจำนวนนักเรียน 30 - 100 คน โดยมีการทดสอบก่อนและหลังการใช้ผลิตภัณฑ์ นำผลที่ประเมินเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์หรือกลุ่มควบคุมที่เหมาะสม วัตถุประสงค์หลักของการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มขนาดใหญ่ เพื่อต้องการที่จะบ่งชี้ว่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาหรือไม่ ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการดำเนินการของขั้นตอนนี้จะใช้การวิจัยเชิงทดลอง (Experimental Design) แล้วนำผลการวิจัยมาแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์

3.3 การทดลองความพร้อมนำไปใช้ หลังจากปรับปรุงรูปแบบผลิตภัณฑ์จนมีความมั่นใจในด้านคุณภาพ ผู้วิจัยจึงนำรูปแบบไปทดลองใช้ เพื่อตรวจสอบความพร้อมสู่การปฏิบัติ โดยนำไปใช้ในโรงเรียน 10 - 30โรงเรียน นักเรียน 40 - 200 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์และสังเกต เพื่อตรวจสอบว่าผลิตภัณฑ์ทางการศึกษาที่พัฒนาขึ้นมีความพร้อมที่จะนำไปใช้ในโรงเรียนได้หรือไม่เพียงใด แล้วนำสารสนเทศที่ได้จากขั้นตอนนี้มาแก้ไขปรับปรุงผลิตภัณฑ์ เช่น คู่มือในการใช้ผลิตภัณฑ์มีความชัดเจนหรือไม่ เป็นต้น การดำเนินการในขั้นตอนนี้เป็นการประเมินผลการใช้ผลิตภัณฑ์ในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งจะประเมินทั้งตัวผลิตภัณฑ์ กระบวนการใช้ผลิตภัณฑ์ ผลที่ได้รับจากการใช้ผลิตภัณฑ์ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เป็นต้น ผลที่ได้จากการประเมินจะนำไปสู่การตัดสินใจปรับปรุงผลิตภัณฑ์นั้น ๆ หากพิจารณาแล้วพบว่าไม่คุ้มค่าหรือเสี่ยงอันตรายก็จะยุติการใช้ผลิตภัณฑ์นั้น แต่ถ้าหากผลการประเมินพบว่าผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาขึ้นสามารถนำไปใช้ได้เป็นอย่างดีก็จะนำไปสู่การดำเนินการขั้นต่อไปคือการจดลิขสิทธิ์ การเผยแพร่ และการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง

4. การเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ เป็นการนำผลการวิจัยและผลิตภัณฑ์ไปเผยแพร่ เช่น การนำเสนอในที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการหรือวิชาชีพ การตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการ การติดต่อกับหน่วยงานทางการศึกษาเพื่อจัดทำผลิตภัณฑ์ทางการศึกษาเผยแพร่ไปในโรงเรียนต่าง ๆ หรือติดต่อกับบริษัทเพื่อผลิต จำหน่ายและเผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

ภาพที่ 2.5 กระบวนการวิจัยและพัฒนา. ปรับปรุงจาก สภาพและปัญหาการดำเนินงานระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียน (น. 3-4). โดยวาโร เฟ็งสวัสดิ์ อ่างถึงในวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2552

2.6.1.4 ลักษณะของการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนา มีลักษณะสำคัญ ดังนี้ (วาโร เฟิงส์วีสดี, อ้างถึงในวารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2552, น. 6-7)

1. เป็นการนำความรู้หรือความเข้าใจใหม่ที่สร้างขึ้นมาพัฒนาเป็นตัวแบบใช้งาน เป็นการทำวิจัยเพื่อแสวงหาหรือสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ใหม่ แล้วทำการพัฒนาด้วยการคิดค้นต่อยอดความรู้ความเข้าใจดังกล่าว ให้อยู่ในรูปต้นแบบการพัฒนาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในวงกว้างได้ เช่น ผลผลิตกระบวนการหรือการบริการใหม่ๆ ที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของผู้ใช้และสังคม

2. เป็นการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เนื่องจากจุดแข็งของการวิจัยและพัฒนา มี 3 กระบวนการหลัก ได้แก่ การวิจัย การพัฒนาและการเผยแพร่ ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ความรู้หรือความเข้าใจในแง่มุมใหม่ สำหรับนำไปพัฒนาผลิตภัณฑ์ และถ่ายทอดไปสู่ผู้ใช้ในวงกว้าง จึงต้องกระทำอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ที่กล่าวว่า “อย่างเป็นระบบ” เป็นการดำเนินงานที่เป็นไปตามขั้นตอนของกระบวนการวิจัยและพัฒนา ส่วนที่กล่าวว่า “อย่างต่อเนื่อง” เป็นกระบวนการดำเนินงานที่จะต้องกระทำติดต่อกันโดยใช้ระยะเวลาในการทำกิจกรรมการวิจัยและพัฒนา และเผยแพร่ผลผลิตไปสู่ผู้ใช้อย่างกว้างขวางและเป็นรูปธรรมค่อนข้างยาวนานมาก

3. มีการดำเนินงานวิจัยอย่างเป็นวัฏจักรด้วยวิธีการที่เชื่อถือได้ การทำการวิจัยและพัฒนาทุกขั้นตอนจะต้องกระทำอย่างพิถีพิถันภายใต้การกำกับติดตาม และตรวจสอบซ้ำหลายครั้งเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าผลผลิตขั้นสุดท้าย (End of Product) ของกระบวนการวิจัยและพัฒนาที่อยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์มีความถูกต้องและเชื่อถือได้ตรงตามระดับมาตรฐานก่อนการเผยแพร่ไปสู่ผู้ใช้หรือสังคม

4. มักใช้วิธีการผสมผสานวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในการวิจัย การวิจัยและพัฒนาโดยทั่วไปนักวิจัยมักใช้การผสมผสานวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพตามฐานคติที่อยู่ภายใต้กระบวนการทัศน์แบบปฏิบัตินิยม / ประโยชน์นิยมเป็นหลัก เช่น ผสมผสานวิธีการเชิงปริมาณ ได้แก่ การวิจัยเชิงสำรวจในขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลที่จำเป็นต่อการออกแบบผลิตภัณฑ์ และการวิจัยเชิงทดลองในขั้นตอนทดสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การศึกษาเฉพาะกรณีในขั้นตอนการเผยแพร่ผลิตภัณฑ์สู่กลุ่มผู้ใช้หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง

5. มุ่งเน้นการตอบสนองต่อผู้ต้องการใช้ผลการวิจัยและพัฒนา จุดเน้นสำคัญของการวิจัยและพัฒนา คือ การดำเนินการวิจัยที่จะต้องตอบสนองความต้องการของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลผู้ประสงค์จะนำผลิตภัณฑ์ที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ไปใช้งาน และ/หรือประกอบการตัดสินใจแก้ปัญหาที่มีอยู่ในหน่วยงาน องค์กรหรือชุมชน ดังนั้น ในการออกแบบการ

วิจัยและพัฒนา นักวิจัยมักกำหนดให้ผู้ที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายของการวิจัยและพัฒนา ตั้งคำถามหรือโจทย์การวิจัย รวมทั้งการสนับสนุนงบประมาณ เป็นต้น ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในการทำวิจัยและพัฒนา ร่วมกับนักวิจัยแล้ว ยังจะส่งผลดีต่อการยอมรับและการนำผลิตภัณฑ์ไปใช้อีกด้วย

6. ผลของการวิจัยและพัฒนาที่มีคุณค่าและมูลค่าสูงสามารถจดทะเบียนเป็นสิทธิบัตรได้ ผลของการวิจัยและพัฒนาโดยเฉพาะที่อยู่ในรูปผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสร้างสรรค์และการลงทุนลงแรงของนักวิจัย อาจจะมีคุณค่า (Value) และมูลค่า (Worth) เชิงพาณิชย์หรือเป็นประโยชน์ในแง่การทำกำไรสูง นักวิจัยสามารถจดทะเบียนเพื่อคุ้มครองสิทธิให้ เป็นไปตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ และพระราชบัญญัติสิทธิบัตรทั้งในประเทศและนานาชาติได้

2.6.1.5 ข้อดีและข้อจำกัดของการวิจัยและพัฒนา (วาโร เฟิงส์วีสต์, อ้างถึงใน วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, 2552, น. 8)

1. ข้อดีของการวิจัยและพัฒนา

1.1 ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ซึ่งนำไปใช้ในการพัฒนาบุคลากรหรือองค์การ การวิจัยและพัฒนา มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์นี้เป็นเสมือนเครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพและพัฒนาองค์การให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวสอดคล้องกับความต้องการของบุคลากรและองค์การ

1.2 ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหมายและตรงกับความต้องการของผู้ใช้ เนื่องจากกระบวนการวิจัยและพัฒนาเปิดโอกาสให้ผู้ที่จะคาดหมายว่าจะนำผลิตภัณฑ์ไปใช้ประโยชน์เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายโจทย์การวิจัย และสนับสนุนการวิจัย ดังนั้น จึงมีแนวโน้มที่เป็นไปได้สูงที่จะทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหมายเชื่อมโยงกับสภาพวิถีการดำเนินชีวิตและการทำงานอย่างสอดคล้องกลมกลืน รวมทั้งตอบสนองความต้องการจำเป็นในการใช้งานของผู้ใช้อย่างแท้จริง

1.3 มีส่วนส่งเสริมชื่อเสียงและรายได้แก่นักวิจัยผู้สร้างสรรคงานวิจัย ในการทำวิจัยและพัฒนาถ้าผู้วิจัยใช้ความรู้และภูมิปัญญาของตนในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางสังคมและมีมูลค่าทางการตลาดก็จะมีส่วนส่งเสริมให้ผู้วิจัยมีชื่อเสียงและรายได้จากการเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์หรือสิทธิบัตรในผลิตภัณฑ์ที่ได้พัฒนาขึ้น

2. ข้อจำกัดของการวิจัยและพัฒนา

การวิจัยและพัฒนาจะใช้ระยะเวลา พลังสติปัญญาและจิตใจ รวมทั้งค่าใช้จ่ายจำนวนมาก การวิจัยประเภทนี้ส่วนมากมักต้องการระยะเวลาในการทำวิจัย รวมทั้งบุคลากรทาง การวิจัยที่มีสติปัญญาดีเยี่ยม มีจิตใจที่มุ่งมั่นและทุ่มเทต่อการทำงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังต้องใช้งบประมาณในการลงทุนค่อนข้างสูง

2.6.2 การสร้างและพัฒนารูปแบบ

2.6.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

การวิจัยที่ใช้รูปแบบเป็นการวิจัยแนวใหม่ที่กำลังได้รับความสนใจมากขึ้น ทั้งนี้ เพราะการวิจัยที่ใช้รูปแบบจะช่วยให้ได้ความรู้ ที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เป็นการวิจัยที่ช่วยพัฒนา ความรู้ให้มีความชัดเจนและเป็นระบบ รูปแบบที่ใช้ศึกษาค้นคว้าปรากฏการณ์ทางสังคมมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 รูปแบบต้องมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของ ปรากฏการณ์ของเรื่องที่ศึกษาและปรากฏการณ์

ประการที่ 2 รูปแบบต้องสามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่อการอธิบาย ทำนาย หรือ ควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

2.6.2.2 ความหมายรูปแบบ

ใน Dictionary of Education ซึ่งบรรณาธิการโดย Good (1973) ได้รวบรวม ความหมายของรูปแบบหรือแบบจำลอง (Model) ไว้ 4 ความหมาย คือ 1) เป็นแบบ อย่างของสิ่งใดสิ่ง หนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างหรือทำซ้ำ 2) เป็นตัวอย่างสำหรับการเลียนแบบ เช่น ตัวอย่างในการ ออกเสียงภาษาต่างประเทศเพื่อให้ผู้เรียนได้เลียนแบบ 3) เป็นแผนภาพหรือภาพ 3 มิติที่เป็นตัวแทน ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลักการ หรือแนวคิด 4) เป็นชุดของปัจจัยหรือองค์ประกอบ หรือตัวแปรที่มี ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมตัวเป็นตัวอย่างประกอบและเป็นสัญลักษณ์ทางระบบสังคม อาจเขียนเป็น สูตรทางคณิตศาสตร์หรือบรรยายด้วยภาษาก็ได้ Tosi and Carroll (1982) กล่าวว่า แบบจำลองเป็น นามธรรมของของจริง หรือภาพจำลองของสภาพการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีตั้งแต่ แบบจำลองอย่างง่ายไปจนถึงแบบจำลองที่มีความซับซ้อนมากๆ มีทั้งแบบจำลองเชิงกายภาพ (Physical Model) เช่น แบบจำลองหอดูดาว แบบจำลองเครื่องบินขับไล่เอฟ 16 เป็นต้น และ แบบจำลองเชิงคุณลักษณะ (Qualitative Model) ที่ใช้อธิบายสภาพการณ์ หรือปรากฏการณ์ด้วย ภาษาหรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ

นอกจากนี้ Bardo and Hartman (1982) กล่าวว่า แบบจำลองเป็นสิ่งที่ได้รับการ พัฒนาขึ้นเพื่อบรรยาย คุณลักษณะที่สำคัญของปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ง่ายต่อการ ทำความเข้าใจ แบบจำลองจึงมิใช่การบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์อย่างละเอียดทุกแง่ทุกมุม เพราะการกระทำเช่นนั้นจะทำให้แบบจำลองนั้นด้อยลงไป ส่วนการที่จะระบุว่าแบบจำลองใด ๆ จะต้องประกอบด้วยรายละเอียดมากน้อยเพียงใดจึงจะเหมาะสมและแบบจำลองนั้นๆ ควรมี องค์ประกอบอะไรบ้างไม่ได้มีการกำหนดตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง และ วัตถุประสงค์ของผู้สร้างแบบจำลองนั้นว่าต้องการจะอธิบายปรากฏการณ์นั้นๆ อย่างไร

ในส่วนของ สวัสดิ์ สุคนธ์รังสี (2520) กล่าวว่า แบบจำลอง หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายพฤติกรรม หรือลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่ง เช่นเดียวกับ อุทัย บุญประเสริฐ (2516) ที่กล่าวว่า แบบจำลองหมายถึงสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ในเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ ในเรื่องเดียวกันนี้ สมาน อัครภูมิ (2537) และ วรรณิกา เจิมเทียนชัย (2539) มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกันว่า แบบจำลองหรือรูปแบบ หมายถึง แบบจำลองอย่างง่ายหรือ ย่อส่วน (Simplified Form) ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น หรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป และ พูลสุข หิงคานนท์ (2540) กล่าวว่า แบบจำลองหรือรูปแบบ หมายถึง สิ่งที่แสดงโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญของเรื่องที่ศึกษา

จากการศึกษาความเห็นของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้นสรุปว่า รูปแบบหมายถึง สิ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายหรือแสดงให้เห็นโครงสร้างทางความคิด หรือความสัมพันธ์ องค์ประกอบสำคัญๆ ของเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งในงานวิจัยนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการบริหารสถานศึกษาแบบหลอมรวม โดยเป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยศึกษา ด้วยภาษา ประกอบ แผนภูมิ เพื่อให้เห็นแนวคิดโครงสร้าง องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ของยุทธศาสตร์การบริหารสถานศึกษาในมิติต่าง ๆ

2.6.2.3 ประเภทของรูปแบบ

Keeves (1988) ได้แบ่งประเภทของแบบจำลองที่ใช้ในทางการศึกษา เป็น 4 ประเภทได้แก่

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นแบบจำลองเชิงกายภาพส่วนใหญ่ใช้ในด้านวิทยาศาสตร์ เช่น แบบจำลองโครงสร้างอะตอม สร้างขึ้นโดยใช้หลักการเปรียบเทียบโครงสร้างของแบบจำลองให้สอดคล้องกับลักษณะที่คล้ายกันทางกายภาพ สอดคล้องกับข้อมูลและความรู้ที่มีอยู่ในขณะนั้นด้วย แบบจำลองที่สร้างขึ้นต้องมีองค์ประกอบชัดเจน สามารถนำไปทดสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ และสามารถนำไปใช้ทำการหาข้อสรุปของปรากฏการณ์ได้อย่างกว้างขวาง เช่น แบบจำลองจำนวนนักเรียนในโรงเรียน สร้างขึ้นโดยเปรียบเทียบกับลักษณะถังน้ำที่ประกอบด้วยท่อน้ำเข้าและท่อน้ำออกปริมาณน้ำที่ไหลเข้าถังเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนที่เข้าโรงเรียน ประกอบด้วยอัตราการเกิด อัตราการย้ายเข้าอัตราการรับเด็กอายุต่ำกว่าเกณฑ์ ส่วนปริมาณน้ำที่ไหลออกเปรียบเทียบกับจำนวนนักเรียนที่ออกจากโรงเรียน เนื่องจากพันธะเกณฑ์การศึกษา การย้ายออก การจบการศึกษา สำหรับปริมาณน้ำที่เหลือในถังเปรียบเทียบกับ

จำนวนนักเรียนที่เหลืออยู่ในโรงเรียน เป็นต้น จุดมุ่งหมายของแบบจำลองแบบนี้ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงจำนวนนักเรียนในโรงเรียน

2. รูปแบบเชิงอธิบาย (Semantic Model) เป็นแบบจำลองที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา ด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นแนวคิดโครงสร้าง องค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ เช่น แบบจำลองการเรียนรู้ เป็นต้น

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นแบบจำลองที่แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ โดยใช้สัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ เดิมแบบจำลองนี้ใช้กับศาสตร์ทางด้านวิทยาศาสตร์ แต่ปัจจุบันมีแนวโน้มในการนำไปใช้ด้านพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์เพิ่มขึ้นรวมทั้งการศึกษาด้วย โดยเฉพาะในการวัดผลการศึกษา แบบจำลองแบบนี้สามารถอธิบายความสัมพันธ์และสร้างเป็นทฤษฎี เพราะสามารถทดสอบสมมุติฐานได้ แบบจำลองเชิงคณิตศาสตร์มักพัฒนามาจากแบบจำลองเชิงอธิบาย

4. รูปแบบเชิงเหตุผล (Causal Model) เป็นแบบจำลองที่พัฒนามาจากแบบจำลองเชิงอธิบาย โดยการนำเอาเทคนิคการวิเคราะห์เส้นทาง (Path Analysis) มาใช้ ปัจจุบันมีการนำแบบจำลองนี้มาใช้ในการวิจัยทางการศึกษามากขึ้น แบบจำลองแบบนี้จะเป็นการนำเอาตัวแปรมาเขียนเป็นสัญลักษณ์ หรือคำย่อ แล้วใช้เส้นตรงและลูกศรแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปร ในเชิงเหตุและผล เช่น แบบจำลองการเรียนรู้ของผู้เรียน สถิติปัญญาของผู้เรียนมีผลมาจากสภาพทางเศรษฐกิจของพ่อแม่และสิ่งแวดล้อมที่บ้าน เป็นต้น แบบจำลองดังกล่าวสามารถกำหนดเป็นกรอบในการรวบรวมข้อมูลในสภาพที่เป็นจริงเพื่อทดสอบแบบจำลองได้ด้วย

เสรี ชัดรัมย์ (2538) ได้สรุปความเห็นของนักวิชาการหลายท่านว่าแบบจำลองจำแนกเป็น 2 แบบได้แก่

1. แบบจำลองเชิงกายภาพ (Physical Model) แบ่งได้ดังนี้
 - 1.1 รูปแบบของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model of) เช่นรูปแบบเครื่องบินที่สร้างเหมือนจริงแต่มีขนาดย่อส่วน
 - 1.2 รูปแบบสำหรับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Model for) เช่น รูปแบบที่ออกไว้เพื่อเป็นต้นแบบผลิตสินค้า ต้องสร้างแบบจำลองเท่าของจริงขึ้นมาก่อน แล้วจึงผลิตสินค้าตามแบบจำลองนั้น
2. รูปแบบเชิงแนวคิด (Conceptual Model) แบ่งออกเป็น
 - 2.1 รูปแบบเชิงแนวคิดของสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model of) คือ

แบบจำลองที่สร้างขึ้นจากแนวคิดทฤษฎี เพื่ออธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น แบบจำลองการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

2.2 รูปแบบเชิงแนวคิดเพื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด (Conceptual Model for) คือรูปแบบที่สร้างขึ้นจากทฤษฎีการคัดสรรตามธรรมชาติ เพื่อนำไปอธิบายทฤษฎีการคงอยู่ของนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

กรรณิกา เจิมเทียนชัย (2539) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบหรือแบบจำลองเป็น 2 ชนิด ได้แก่ รูปแบบของสิ่งที่เป็นรูปธรรมและแบบจำลองของสิ่งที่เป็นนามธรรม

จากการศึกษาความคิดเห็นของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น สรุปว่าการแบ่งประเภทของรูปแบบขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการอธิบายแบบจำลองนั้นๆ สำหรับแนวคิดพื้นฐานของรูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนด้วยการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้เป็นรูปแบบที่ยึดแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ 5 ประการมาใช้ในการวางยุทธศาสตร์หลักในการดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้แก่ 1) แนวคิดการจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด 2) แนวคิดการปฏิรูปการเรียนรู้ 3) แนวคิดการพัฒนาทั้งโรงเรียน (Whole School Reform) 4) แนวคิดการวิจัยและพัฒนาและการวิจัยปฏิบัติการ (Research and Development and Action Research) 5) แนวคิดแนวคิดการมีจุดเน้น (Focus) ในการพัฒนา

2.6.2.4 องค์ประกอบรูปแบบ

Brown and Moberg (1980) ได้ทำการสังเคราะห์องค์ประกอบของรูปแบบ พบว่าแบบจำลองส่วนใหญ่ ประกอบด้วย 1) สภาพแวดล้อม (Environment) 2) เทคโนโลยี (Technology) 3) โครงสร้าง (Structure) 4) กระบวนการจัดการ (Management Process) และ 5) การตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

สมาน อัครภูมิ (2537) กล่าวว่า ในการกำหนดองค์ประกอบของรูปแบบว่าจะประกอบด้วยอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีโครงสร้างและความสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับปรากฏการณ์ที่เรากำลังศึกษาหรือจะออกแบบ แนวคิด ทฤษฎีและหลักการพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบนั้น ๆ เป็นหลักสำหรับองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารการศึกษาเท่าที่พบจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงการจัดการหรือโครงสร้างระบบบริหาร แนวทางดำเนินการ ภาระหน้าที่ (Functions) ที่สำคัญ ๆ ในการบริหารงานขององค์การนั้นๆ เช่น การบริหารงานบุคลากร การบริหารงานการเงิน การบริหารงานวิชาการ เป็นต้น

จินตนา ศักดิ์ภู่อารัม (2545) กล่าวว่า รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐสำหรับประเทศไทยประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ส่วนนำ เน้นบริบทและความ เป็นมาของแนวคิด ส่วนที่ 2 รูปแบบการบริหารโรงเรียนในกำกับของรัฐสำหรับประเทศไทย ส่วนที่ 3 แนวทางการนำรูปแบบไปใช้ และส่วนที่ 4 เงื่อนไขและข้อจำกัดของรูปแบบ

วิสุทธิ วิจิตรพัชรภรณ์ (2547) ได้แสดงองค์ประกอบของรูปแบบการจัดการศึกษาแบบกระจายอำนาจในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ความนำ ประกอบด้วยแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์ และอำนาจหน้าที่ ส่วนที่ 2 องค์ประกอบของรูปแบบและสาระสำคัญของการกระจายอำนาจ ส่วนที่ 3 ยุทธศาสตร์การดำเนินงานและเงื่อนไขความสำเร็จ

ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ(2548) กล่าวว่ารูปแบบของระบบการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการสำหรับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบคือ 1) ภาวะความสำเร็จ 2) การกำหนดโครงสร้าง 3) การบริหารจัดการ 4) การติดตามกำกับ

ศักดา สถาพรวงษา (2549) ได้กำหนดองค์ประกอบของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานออกเป็น 4 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 หลักการแนวคิดของการบริหารแบบมีส่วนร่วม ส่วนที่ 2 ระบบของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ส่วนที่ 3 แนวทางการนำรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาไปใช้ ส่วนที่ 4 เงื่อนไขของรูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.6.2.5 ลักษณะที่ดีของรูปแบบ

การสร้างรูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์มากเท่าใด โมเดลที่จะสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทำให้การนำโมเดลไปใช้มีความยุ่งยาก ในทางตรงกันข้ามถ้าเน้นความสะดวกในการนำโมเดลไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ก็ต้องเขียนโมเดลให้ง่ายและชัดเจน โมเดลนั้นก็ย่อมไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งทำให้การนำโมเดลไปอธิบายทำนาย และควบคุมปรากฏการณ์ได้จำกัด ดังนั้นการสร้างโมเดลจึงต้องพยายามสร้างให้ได้ทั้งความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของปรากฏการณ์ให้มากที่สุด และขณะเดียวกันก็สามารถนำไปใช้หาข้อสรุปเพื่ออธิบายทำนาย หรือควบคุมปรากฏการณ์นั้นๆ ให้มากที่สุด โดยเราอาจเลือกศึกษาเฉพาะองค์ประกอบหรือตัวแปรที่สำคัญๆของปรากฏการณ์นั้นๆ (เสรี ชัดแฉ่ม, 2538)

พูลสุข หิงคานนท์ (2540) สรุปความเห็นของนักวิชาการหลายท่านว่าแบบจำลองที่ดีจะเปรียบเสมือนสิ่งที่ทำให้ผู้สนใจศึกษาในเรื่องใดๆ ได้มีความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก่อนการศึกษาในแนวลึกต่อไป ดังนั้นแบบจำลองที่ดีควรมีลักษณะดังนี้

1. แบบจำลองควรประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างตัวแปรมากกว่าที่จะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรรวม ๆ
2. แบบจำลองควรนำไปสู่การทำนายผลที่ตามมา ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์โดยเมื่อทดสอบแบบจำลองแล้ว หากปรากฏว่าไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์แบบจำลองนั้นต้องถูกยกเลิกไป

3. แบบจำลองควรอธิบายโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของเรื่องที่จะศึกษา ได้อย่างชัดเจน

4. แบบจำลองควรนำไปสู่การสร้างแนวความคิดใหม่ หรือความสัมพันธ์ใหม่ของเรื่องที่ศึกษาได้

5. แบบจำลองในเรื่องใดจะเป็นเช่นไรขึ้นอยู่กับกรอบของทฤษฎีในเรื่องนั้น Keeves (1988) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของแบบจำลอง 4 ประการ ได้แก่

1. แบบจำลองควรประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์อย่างมีโครงสร้างของตัวแปร มากกว่าความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงธรรมดา อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงก็มีประโยชน์ในช่วงต้นของการพัฒนาแบบจำลอง

2. แบบจำลองควรใช้เป็นแนวทางในการพยากรณ์ผลที่จะเกิดขึ้นจากการใช้แบบจำลองได้สามารถตรวจสอบได้โดยการสังเกต และหาข้อสนับสนุนด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้

3. แบบจำลองควรจะต้องระบุ หรือชี้ให้เห็นถึงกลไกเชิงเหตุผลของเรื่องที่จะศึกษา ดังนั้น นอกจากแบบจำลองจะเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์แล้ว ยังใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ได้ด้วย

4. แบบจำลองควรเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอด (Concept) ใหม่ และการสร้างความสัมพันธ์ของตัวแปรใหม่ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มองค์ความรู้ (Body of Knowledge) ในเรื่องที่กำลังศึกษาด้วย

2.6.2.6 การพัฒนารูปแบบ

Willer (1986) กล่าวว่า ในการพัฒนาแบบจำลองนั้นอาจมีขั้นตอนในการดำเนินงานแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้วอาจแบ่งเป็น 2 ตอนใหญ่ ๆ คือ การสร้าง (Construct) แบบจำลอง และการหาความตรง (Validity) ของแบบจำลอง

บุญชม ศรีสะอาด (2533) ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินการเป็น 2 ขั้นตอน คือ การพัฒนารูปแบบและการทดสอบประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ ในส่วนของการพัฒนารูปแบบนี้ ดำเนินการโดยวิเคราะห์ลำดับขั้นในการทำวิทยานิพนธ์ หลักการเขียนรายงานการวิจัย จุดบกพร่องที่มักจะมีพบในการทำวิทยานิพนธ์ ฯลฯ แล้วนำองค์ประกอบเหล่านั้นมาสร้างเป็นรูปแบบการควบคุมวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นจะเป็นขั้นตอนที่สอง คือ การนำรูปแบบดังกล่าวไปทดสอบ และประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบ

สมาน อัครภูมิ (2537) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารการประถม ศึกษาระดับจังหวัด ขั้นตอนการวิจัยแบ่งเป็น 4 ขั้น ได้แก่ 1) การศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการและข้อมูลพื้นฐานประกอบการสร้างรูปแบบ 2) การสร้างรูปแบบขั้นต้น 3) การ

ประมวลความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับรูปแบบ และ 4) การปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาเป็นรูปแบบที่สมบูรณ์

อำนาจ บัวศิริ (2539) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติ ในประเทศไทย ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาองค์ประกอบและภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบันและมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติ 2) การประชุมสัมมนาเรื่องรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติในประเทศไทย 3) การตรวจสอบรูปแบบในการนำรูปแบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ นานาชาติในประเทศไทยไปดำเนินการ 4) การเปรียบเทียบองค์ประกอบและภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบันกับมหาวิทยาลัยสงฆ์นานาชาติในประเทศไทย

พูลสุข หิงคานนท์ (2540) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดองค์การของวิทยาลัยพยาบาลกระทรวงสาธารณสุข แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 5 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาเอกสารเพื่อกำหนดกรอบการวิจัย 2) การศึกษาสภาพปัญหาการจัดองค์การ 3) การสร้างรูปแบบการจัดองค์การวิทยาลัยในขั้นต้น 4) การทดสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบขั้นต้น โดยการสัมมนาผู้ทรงคุณวุฒิ และ 5) ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบให้สมบูรณ์

ดิเรก วรรณเศียร (2545) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแบบจำลองแบบสมบูรณ์ในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน สำหรับสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แบ่งขั้นตอนในการพัฒนาแบบจำลอง 4 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง 2) การกำหนดหลักการและองค์ประกอบของแบบจำลอง 3) การร่างแบบจำลอง 4) การประเมินแบบจำลอง

รุ่งนภา จิตรโรจนรักษ์ (2548) ทำวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศไทย ได้แบ่งขั้นตอนการพัฒนารูปแบบเป็น 3 ขั้นตอน คือ 1) พัฒนารูปแบบเป็นการศึกษา วิเคราะห์เกี่ยวกับหลักการ ข้อมูลพื้นฐาน องค์ประกอบ สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการ รวมถึงการสร้างรูปแบบเบื้องต้น 2) ตรวจสอบ ทดสอบรูปแบบ ได้แก่ ความเหมาะสม ความตรง และการยอมรับ เป็นการประมวลความคิดเห็นจากการตรวจสอบและเปรียบเทียบรูปแบบกับองค์ประกอบ และภารกิจจริง หรือทดสอบ 3) ทบทวนปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาให้สมบูรณ์

2.6.2.7 การทดสอบรูปแบบ

การทดสอบรูปแบบมีความจำเป็นและมีความสำคัญยิ่ง เพราะเป็นการตรวจสอบรูปแบบนั้นๆ ว่ามีคุณภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลเที่ยงตรง เชื่อถือได้เพียงใด ซึ่งมีผู้กล่าวถึงการประเมินรูปแบบดังนี้

Eisner (1976) ได้เสนอแนวคิดในการประเมินรูปแบบโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีวิธีการแตกต่างจากการดำเนินการเชิงวิทยาศาสตร์ หรือเชิงปริมาณ เนื่องจาก

การศึกษาในบางเรื่องต้องการความละเอียดอ่อนมากกว่าตัวเลขที่นำมาพิจารณาสรุป ดังนั้นจึงได้เสนอแนวทาง การประเมินรูปแบบโดยผู้ทรงคุณวุฒิไว้ ดังนี้

1. การประเมินโดยแนวทางนี้จะเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้งเฉพาะในประเด็นที่ถูกนำมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยต่างๆ ในการพิจารณาเข้าด้วยกันตามวิจรรย์ญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณภาพ ประสิทธิภาพและความเหมาะสมของสิ่งที่จะทำการประเมิน

2. รูปแบบการประเมินที่เป็นความเฉพาะทาง ในเรื่องที่จะประเมินโดยที่พัฒนา มาจากแบบการวิจารณ์งานศิลปะ ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้งและต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็น ผู้วินิจฉัย แนวคิดนี้ได้นำมาประยุกต์ในวงการอุดมศึกษา ซึ่งนิยมนำรูปแบบนี้มาใช้ในเรื่องที่ต้องการความลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญเฉพาะทางสูง

3. รูปแบบที่ใช้ตัวบุคคล คือ ผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมินโดยให้ความเชื่อถือกับผู้ทรงคุณวุฒิที่เที่ยงธรรมและมีคุณพินิจที่ดี มาตรฐานและเกณฑ์มาจากประสบการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒินั้นๆ

4. รูปแบบที่ยอมให้มีความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอัธยาศัยและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่จะนำมาพิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการการเก็บรวบรวมข้อมูล การประมวลผล การวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ

Joint Committee on Standards for Educational Evaluation (Scriven and Stufflebeam, 1983) ได้เสนอแนวทางการประเมินรูปแบบ ดังนี้

1. มาตรฐานด้านความเป็นไปได้ เป็นลักษณะการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติจริง

2. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ เป็นลักษณะการประเมินการสนองต่อความต้องการของผู้ใช้รูปแบบ

3. มาตรฐานด้านความเหมาะสม เป็นลักษณะการประเมินความเหมาะสมทั้งในด้านกฎหมายและคุณธรรม

4. มาตรฐานด้านความถูกต้องครอบคลุม เป็นลักษณะการประเมินความน่าเชื่อถือและได้เนื้อหาครอบคลุม ครบถ้วนตามความต้องการที่กำหนดไว้อย่างแท้จริง

McMillan and Schumacher (2001) ได้กล่าวว่าในปี ค.ศ. 1981 คณะกรรมการด้านการประเมินผลทางการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกา ได้พัฒนาและกำหนด

มาตรฐานสำหรับการประเมินผลระบบแผนงาน โครงการและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ประกอบด้วย มาตรฐาน 4 ด้าน ดังนี้

1. มาตรฐานด้านความเป็นประโยชน์ (Utility Standard) เป็น มาตรฐานเพื่อให้แน่ใจว่า การประเมินผลจะช่วยให้การปฏิบัติงานของผู้ประเมินผลได้ข้อมูลตาม ต้องการมุ่งเน้นในด้านผลของการประเมินที่ต้องใช้ข้อมูลหรือสารสนเทศ ที่ผู้ใช้ผลการประเมินต้องการ และนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานได้

2. มาตรฐาน ความเป็นไปได้ (Feasibility Standard) เป็น มาตรฐานเพื่อให้แน่ใจว่าการประเมินผลจะต้องเป็นจริง ประหยัดและมีข้อความที่เหมาะสม

3. มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standard) เป็น มาตรฐานเพื่อดำเนินการ ให้เป็นไปตามกฎหมาย ข้อบังคับ จริยธรรมและค่านึงถึงสวัสดิการของ ผู้เกี่ยวข้องและผู้รับผลกระทบ

4. มาตรฐานด้านความถูกต้อง (Accuracy Standard) เป็น มาตรฐานที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของการปฏิบัติที่กำหนดคุณค่า ได้กำหนดว่า วิธีการใช้ในการ ประเมินต้องมีความถูกต้อง โดยผู้ให้ข้อมูลหรือสารสนเทศที่เชื่อถือได้ ต้องสามารถวัดในสิ่งที่ต้องการ วัดได้จริงใช้วิธีวิเคราะห์และเสนอผลการประเมินที่ถูกต้อง

ศิริชัย กาญจนวาสิ (2550) ได้สรุปมาตรฐานของการประเมินสำหรับการประเมินเอกสารและโครงการทางการศึกษา จัดเป็น 4 หมวด ดังนี้

1. มาตรฐานการใช้ประโยชน์ (Utility standard) เป็นมาตรฐาน ที่ต้องการประกันถึงความเป็นประโยชน์ของผลการประเมิน ในการตอบสนองต่อความต้องการใช้ สารสนเทศของผู้เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุม ทันเวลา และมีผลต่อการนำไปใช้

2. มาตรฐาน ความเป็นไปได้ (Feasibility Standard) เป็น มาตรฐานที่ต้องการประกันถึงการประเมินที่มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง เหมาะสมกับ สถานการณ์ปฏิบัติได้ ยอมรับได้ ประหยัดและคุ้มค่า

3. มาตรฐานด้านความเหมาะสม (Propriety Standard) เป็น มาตรฐานที่ต้องประกันว่าการประเมินได้ทำอย่างเหมาะสมตามกฎหมาย ระเบียบ จรรยาบรรณ มีการ คำนึงถึงสวัสดิภาพของผู้เกี่ยวข้องในการประเมินและผู้รับผลกระทบจากการประเมิน

4. มาตรฐานด้านความถูกต้อง (Accuracy Standard) เป็น มาตรฐานที่ต้องประกันว่า การประเมินได้มีการใช้เทคนิคที่เหมาะสมเพื่อให้ได้ข้อสรุป ข้อค้นพบและ สารสนเทศที่เพียงพอสำหรับตัดสินคุณค่าของสิ่งที่ประเมิน

2.6.2.8 การตรวจสอบรูปแบบโดยวิธีอ้างอิงผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship Model)

รูปแบบการตรวจสอบโดยวิธีอ้างอิงผู้ทรงคุณวุฒิ (Connoisseurship Model) เป็นแนวคิดในการวิจัย โดยใช้วิธีในการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นแนวคิดของ Eisner เป็นผู้พัฒนาแนวคิดนี้ ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างไปจากการประเมินอื่น ๆ โดยมีลักษณะ ดังนี้

1. เป็นรูปแบบที่มีได้เน้นสัมฤทธิ์ผลของวัตถุประสงค์ตามรูปแบบการประเมินแบบอิงเป้าหมาย (Goal – Based Model) การตอบสนองปัญหาและความต้องการของผู้เกี่ยวข้องตามรูปแบบการประเมินแบบสนองตอบ (Responsive Model) หรือกระบวนการตัดสินใจตามรูปแบบการประเมินแบบอิงการตัดสินใจ (Decision Making Model) อย่างไรก็ตามหนึ่ง แต่การประเมินโดยผู้รู้หรือผู้ทรงคุณวุฒิ จะเน้นการวิเคราะห์วิจารณ์อย่างลึกซึ้ง เฉพาะในประเด็นที่นำมาพิจารณา ซึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเสมอไป แต่อาจจะผสมผสานปัจจัยในการพิจารณาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ตามวิจยารณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับ คุณภาพประสิทธิภาพ หรือความเหมาะสมของสิ่งที่ทำการประเมิน

2. เป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง (Specialization) ในเรื่องที่จะประเมิน โดยที่พัฒนามาจากรูปแบบการวิจารณ์งานศิลปะ (Art Criticism) ที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง และต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญระดับสูงมาเป็นผู้วินิจฉัย เนื่องจากเป็นการวัดคุณค่า ไม่อาจประเมินด้วยเครื่องวัดใด ๆ ได้ นอกจากการใช้วิจยารณญาณของผู้ทรงคุณวุฒิเท่านั้น ต่อมาได้นำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาระดับสูง ในสาขาเฉพาะที่ต้องอาศัยผู้รู้ในเรื่องนั้นจริง ๆ มาเป็นผู้ประเมินผล รูปแบบนี้จึงเป็นที่นิยมในการนำมาใช้ประเมินผลในวงการอุดมศึกษา ที่ต้องการความเชี่ยวชาญเฉพาะทางเป็นอย่างมาก

3. เป็นรูปแบบการประเมินที่ใช้ตัวบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเครื่องมือในการประเมินผล โดยเน้นความเชื่อถือว่า ผู้ทรงคุณวุฒินั้นเที่ยงธรรมและมีวิจยารณญาณที่ดี ทั้งนี้มาตรฐานและเกณฑ์พิจารณาต่าง ๆ นั้น จะเกิดขึ้นจากประสบการณ์และความชำนาญของผู้ทรงคุณวุฒินั่นเอง

4. เป็นรูปแบบที่ยอมให้ความยืดหยุ่น ในกระบวนการทำงานของผู้ทรงคุณวุฒิตามอัธยาศัยและความถนัดของแต่ละคน นับตั้งแต่การกำหนดประเด็นสำคัญที่พิจารณา การบ่งชี้ข้อมูลที่ต้องการการเก็บรวบรวม ประมวลและวินิจฉัยข้อมูล ตลอดจนวิธีการนำเสนอ ทั้งนี้ การเลือกผู้ทรงคุณวุฒิจะเน้นที่สถานภาพทางวิชาชีพ ประสบการณ์ และความน่าเชื่อถือ (High Credibility) ของวิชาชีพนั้น ๆ เป็นสำคัญ

การดำเนินการโดยวิธีอ้างอิงผู้ทรงคุณวุฒินี้ถือว่า เป็นการประเมินทางการศึกษาที่เรียกว่า การวิพากษ์วิจารณ์ทางการศึกษานั้นเอง การวิพากษ์วิจารณ์ต้องอาศัยผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษ วิธีนี้นิยมใช้มากในระดับอุดมศึกษาและมีความน่าเชื่อถือได้ เพราะถือว่าเป็นการตัดสินใจหรือการ

วิพากษ์วิจารณ์โดยกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ในศาสตร์สาขาหรือวิชาชีพนั้น ๆ เป็นอย่างดี เป็นสิ่งที่ยอมรับได้

การจัดระบบระเบียบล่วงหน้า (Advance Organizers) วิธีนี้คือ “จุดการวิพากษ์วิจารณ์” ได้แก่ ค่านิยมและมโนทัศน์ที่ได้จากประเพณีหรือพิธีการทำงานประจำและจากทฤษฎีโดยตรงและโดยอ้อม เกี่ยวกับธรรมชาติของมาตรฐานในการประเมินค่าและคุณภาพต่าง ๆ จุดการวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ สะสมอยู่ในตัวของผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งพื้นฐานการศึกษาและการฝึกฝนของผู้ทรงคุณวุฒินั้น

ในลักษณะดังกล่าวนี้เอง ผู้ทรงคุณวุฒิ คือ “เครื่องมือ” ในการวิจัยตามรูปแบบนั่นเอง การวิจัยแบบนี้อาจใช้ “เทคนิคเดลฟาย” คือการสอบถามผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มหนึ่งและรายงานผลในลักษณะข้อมูลย้อนกลับ และถามว่า จะเปลี่ยนแปลงความเห็นเดิมหรือไม่กลับมาหลาย ๆ ครั้ง จนกว่าจะเกิดความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ ในปัญหาการวิจัยที่สอบถามแล้ว ผู้วิจัยจึงจะรวบรวมข้อเสนอแนะข้อสรุป (ถ้ามี) และอาจเขียนรายงานด้วยก็ได้ (ชัตติยา ต้วงสำราญ, 2552 ; อ้างถึงใน ภูติศ พัดพิน, 2555, น. 19-20)